

De helm van Cotofenesti

Gestolen goud uit Drents
Museum is weer terug

IN HET NIEUWS 3

VS versus Iran

Trump wil snel
einde, maar
stuurt troepen

IN HET NIEUWS 4-5

Artemis II

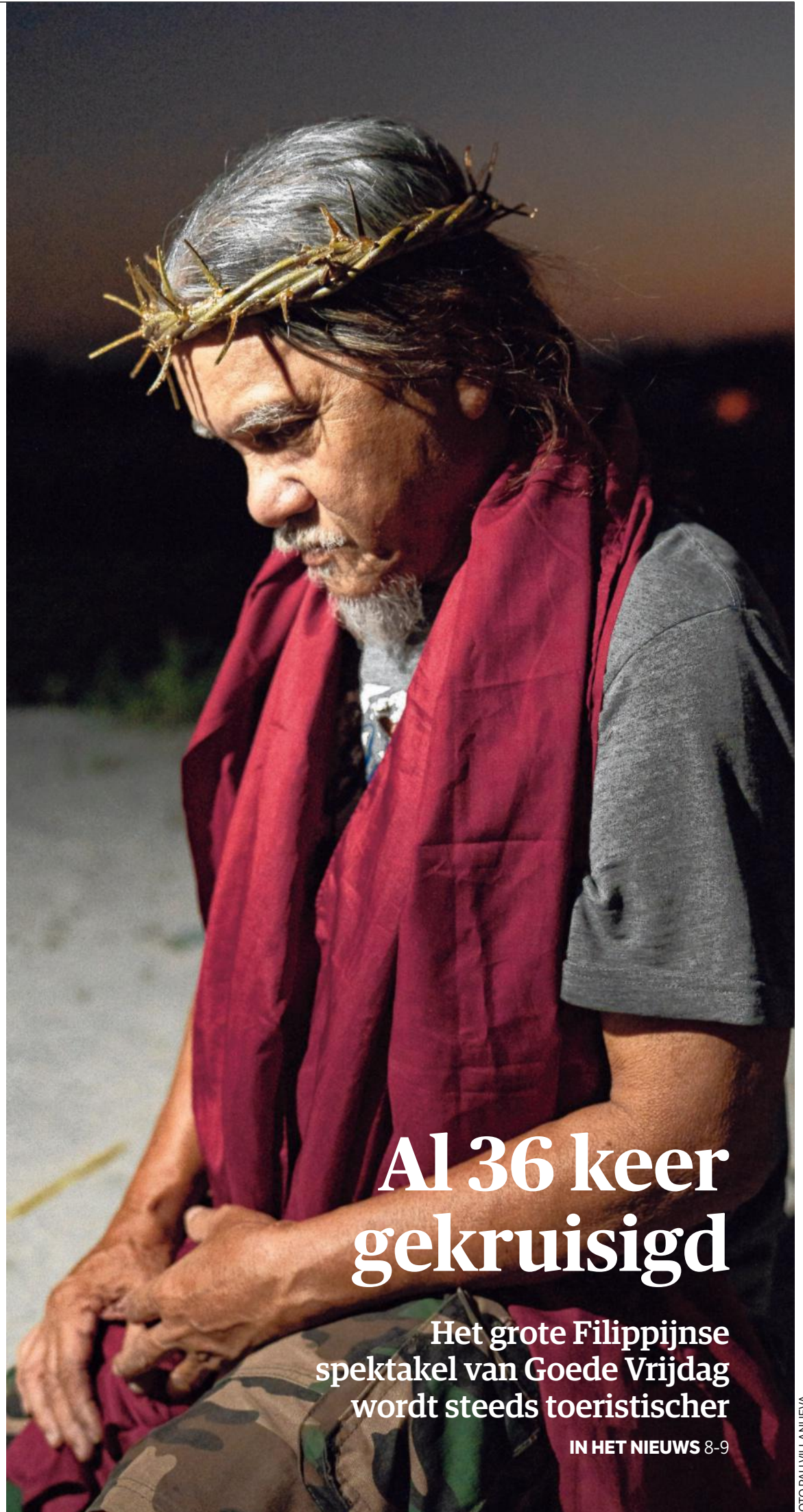
Op weg naar de
maan, maar niet
om te landen

WETENSCHAP 26-27

Opinie

Een blij land,
met een jeugd
die ongelukkig is

OPINIE 29

Al 36 keer gekruisigd

Het grote Filippijnse
spektakel van Goede Vrijdag
wordt steeds toeristischer

IN HET NIEUWS 8-9

FOTO PAUVILLANIEVA

NIEUWSBRIEVEN
De hele dag op de hoogte
nrc.nl/nieuwsbrieven/actueel

REDACTIE
redactie@nrc.nl
nrc.nl/overons

ABONNEMENTSVRAGEN
ga voor meer informatie
naar nrc.nl/service

Deze uitgave komt voort uit
Algemeen Handelsblad (1828)
en Nieuwe Rotterdamse
Courant (1844)

PRIJS €4,70
Jaargang 56
no. 156
BELGIË € 5,70

IN HET LAND
ROTTERDAM

SHEILA KAMERMAN

Het drama van de kleine papegaai

Pino is chagrijnig. Hij moet in de kantine blijven, hij mag niet meer in de dierenwinkel komen. De verkopers zijn lief voor deze roestkopcaique, een kleine papegaaiensoort. Als ze koffie drinken of een boterham eten, mag hij een gedroogd besje uitzoeken. Maar in de winkel had hij het leuker, daar was hij een aandachtstrekker met zijn oranje kop, gele hals en felgroen verenkleedje. Veel klanten kwamen speciaal voor hem.

Jarenlang zat Pino in zijn eigen boom, in Rob's Dierenshop in Rotterdam-Charlois. Je kon hem zo aanraken. Dat mocht ook. Zacht gekriebel op zijn kop vond hij prettig. Na schooltijd stond er altijd wel een kind onder de boom zachtjes te fluiten. Bij een enkele klant ging hij op de schouder zitten, terwijl die door de winkel liep. En soms verstopte hij zich achter een pak hondenbrokken. Als het personeel hem riep, verdraaide hij zijn plek met een schaterlachje.

Caiques zijn sociale vogels, zegt bedrijfsleider Linda de Roodt. Pino is extra tam omdat hij door mensen is grootgebracht. Zijn moeder had hem uit het nest gewipt vanwege zijn spreidpootjes die ze nota bene zelf had veroorzaakt door op hem te zitten in het nest. Hij was toen een kuiken van drie weken.

In Rob's Dierenshop voedden ze hem met de hand en trokken ze de pootjes recht met een tiwrapje. De pootjes bleven wat wijd staan, maar het was goed te doen. En toen hij het leven op eigen houtje aankon, wilden ze hem niet meer kwijt. Dat is nu acht jaar geleden.

En toen, een paar weken terug, was hij op eens weg. Een klant kwam vragen waar Pino was, zegt bedrijfsleider Linda. „Wij zochten, riepen, floeten. Hij was foetsie.” Ze belde haar vriend. Die kwam en bekeek de beelden van de camera die gericht staat op de boom.

De ontvoering was kraakhelder vastgelegd. Twee mannen kwa-

men binnen, een kale en een met een petje. De kale man greep de papegaai en propte hem in een rugzak. Linda keek er verbijsterd naar, haar maag draaide zich om. Snel na de roef verdwenen die mannen.

Een kleine papegaai. Hoe vind je die terug? Die lege boom in de zaak. Het personeel was in rouw, de klanten ook. De wijkagent kwam langs, er werd geflyerd, er werd een beloning van 1.500 euro uitgelooft. Linda: „Iedereen stond er mee op en ging er mee naar bed.”

Charlois wordt wel een mindere wijk genoemd, zegt ze. „Echt niet. We leken wel een buurthuis”

Zes dagen was Pino weg. Toen kwam er een tip: de vogel was gespot in Krimpen aan den IJssel. Een jongen liep met het dier op zijn schouder op straat. Handhavers spraken met de ouders. Ze hadden de vogel voor hun zoon op straat gekocht van twee mannen voor 350 euro, zo bleek. Linda erheen, met Amanda, een van de personeelsleden. Pino ging meteen in Amanda's nek zitten knuffelen.

Het ging als een lopend vuurtje door de wijk: Pino is terug! Alle dierenwinkel-medewerkers kwamen meteen naar de winkel. Zo'n tweehonderd klanten kwamen langs om Pino te begroeten. „Alle geloven, achtergronden, leeftijden”, zegt Linda. Er waren bloemen en taart. Charlois wordt wel een mindere wijk genoemd, zegt ze. Waar iedereen druk is met zijn eigen sores. „Echt niet. We leken wel een buurthuis. We zijn een buurthuis.”

Maar de angst blijft. Ze heeft een volière besteld, zegt Linda. Drie meter breed, twee hoog en twee diep. Alleen klanten die ze vertrouwen mogen nog naar binnen.

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

MIGRATIEPACT

Tweede Kamer keurt invoering van het EU-migratiepact goed

Een meerderheid van de Kamer stemde voor de wet die de implementatie van het EU-migratiepact regelt, inclusief nationale toevoegingen.

Nina Eshuis

AMSTERDAM

De Tweede Kamer heeft donderdag ingestemd met het Europese Asiel- en migratiepact. Een meerderheid van 105 van de honderdvijftig Kamerleden stemde voor een wetsvoorstel dat de uitvoering van dit migratiepact, dat vanaf juni 2026 in de Europese Unie (EU) geldt, mogelijk maakt. Het migratiepact is een verzameling regels waarmee de EU meer grip wil krijgen op migratie. Zo moeten er strengere controles komen aan de EU-buitengrenzen en verkorte procedures voor 'kansarme' asielverzoeken. Ook komt er een solidariteitsmechanisme, waarmee de opvang van asielzoekers eerlijker over EU-lidstaten verdeeld moet worden.

Coalitiepartijen D66, VVD en CDA stemden voor de wet die de implementatie van het pact regelt. Zij kregen steun van de PVV, JA21, BBB, SGP, ChristenUnie en 50Plus. De grootste oppositiepartij, Progressief Nederland, tot voor kort nog GroenLinks-PvdA, stemde tegen het wetsvoorstel. De partij is voor het EU-migratiepact, zei Kamerlid Lisa Westerveld voorafgaand aan de stemming, maar het kabinet voegt er in het wetsvoorstel volgens haar partij „onnodig” regels aan toe die het beleid strenger maken.

Zo wil het kabinet gezinshereniging versoberen en de mogelijkheid om kinderen in detentie te plaatsen juist verruimen. Een amendement van PRO, Volt en ChristenUnie om de detentie van kinderen uit de wet te schrappen, werd afgelopen dinsdag, net als vrijwel alle andere amendementen, verworpen. „Het hoeft niet van Europa, het is een keuze”, zei Westerveld.

Druk op rechtspraak

Ook het College voor de Rechten van de Mens is kritisch op de extra maatregelen die het kabinet toevoegt. Het mensenrechteninstituut adviseerde de Kamer om niet in te stem-

Bart van den Brink, minister van Asiel en Migratie. FOTO KOEN VAN WEEL/ANP

men met nationale maatregelen die niet bij het pact horen, maar die wel „extra druk leggen op de Immigratie- en naturalisatiedienst, de rechtspraak en de advocatuur”.

Het College is met name bezorgd over de nieuwe voorwaarden die het kabinet wil stellen voor gezinshereniging, omdat het verwacht dat het langere wachttijden tot gevolg gaat hebben. Het lange wachten „drukt zwaar op de mentale gezondheid van mensen die asiel zoeken”. Bovendien zetten de nieuwe voorwaarden het recht op respect voor gezinsleven onder druk, staat in het advies. Het College verwacht dan ook dat dit zal leiden tot veel procedures.

De fractie van de ChristenUnie stemde, ondanks de verworpen amendementen, wel in met het wetsvoorstel voor de implementatie van het migratiepact. Volgens CU-Kamerlid Don Ceder is de wet niet perfect, maar wel „een serieuze stap vooruit, na een lange periode van symboolpolitiek en onhaalbare voorstellen”.

De fracties van Forum voor Democratie en Groep Markuszower stemden tegen de wet, volgens deze partijen lost het migratiepact niets op en vergroot het de soevereiniteit van Brussel. De Eerste Kamer moet zich nog buigen over het wetsvoorstel. Als in de senaat dezelfde partijen voor de wet stemmen, is er ook daar een meerderheid voor de implementatie van het migratiepact.

KUNSTSCHATTEN

Hoe het kan, is onduidelijk maar de gouden helm van Cotofenesti is terug

Drie van de vier gestolen Dacische kunstschaten uit het Drents Museum zijn terug, „door tussenkomst van de verdediging”.

Lyanne Levy

ASSEN

Twee zwaarbepaalde agenten, medewerkers van de Bewakings Eenheid (BE), staan donderdagmiddag om twee uur naast een vitrine waar een zwart doek over gedrapeerd is, in de voormalige Statenzaal van de provincie Drenthe in het Drents Museum in Assen. Op de achtergrond hangen drie vlaggen. De Nederlandse, Europese en Roemeense vlag. Dan halen hoofdofficier van justitie van Noord-Nederland Corien Fahner en Robert van Langh, directeur van het museum, samen de doek van het glas af. Daar liggen ze, de gouden helm en twee van de drie gouden armbanden.

Na meer dan een jaar zijn drie van de vier uit het Drents Museum gestolen Roemeense kunstschaten nu terug. Woensdag kreeg het OM de helm en de twee armbanden in handen „door tussenkomst van de verdediging”, de advocaten van de verdachten, zegt Fahner donderdagmiddag tijdens een persconferentie in het Drents Museum. De verdediging en het Openbaar Ministerie (OM) hebben volgens haar daarvoor procesafspraken gemaakt. „Een voorwaarde om te komen tot procesafspraken was de teruggave van de kunstschaten. Met de helm en twee van de armbanden is dat grotendeels gelukt.” Wat de procesafspraken inhouden, of er bijvoorbeeld strafvermindering voor de verdachten is afgesproken, en of de afspraken met de advocaten van alledrie de verdachten zijn gemaakt, wil Fahner niet zeggen. Daarover maakt het OM tijdens de inhoudelijke behandeling van de rechtszaak over twee weken meer bekend.

Eén van de drie gestolen armbanden ontbreekt nog en is woensdag niet overgedragen. „Het terugvinden van deze armband blijft onze aandacht houden”, zegt Fahner. Waar de gouden helm en de armbanden al die tijd waren, is nog onbekend.

De drie verdachten van de kunstroof, Douglas W., (37) Bernhard Z. (35) en Jan B. (21) uit Heerhugowaard, zitten nog in voorlopige hechtenis. Over twee weken wordt de zaak drie dagen lang behandeld in de rechtbank van Assen. Tot nu toe hebben de verdachten in alle voorafgaande zittingen gezwegen over de roof.

Licht beschadigd

In januari vorig jaar werden de kunstschaten gestolen uit het museum. De inbrekers bleven in de nacht van 24 op 25 januari de toegangsdeur van het museum op met een bom. Eenmaal binnen maakten ze twee glazen vitrines kapot, waarna ze de gouden helm en drie gouden armbanden meenamen. Binnen drie minuten waren ze weer buiten. Het OM startte direct na de diefstal een groot onderzoek, waarbij gebruik werd gemaakt van bij-

De teruggevonden gouden helm en twee van drie armbanden van Cotofenesti werden onthuld tijdens een persconferentie in het Drents Museum. FOTO'S ANP

zondere opsporingsmiddelen. Zo werden onder andere undercoveragenten uit binnen- en buitenland ingezet. Volgens hun advocaten werden de verdachten met de undercoveroperaties onder druk gezet om informatie te geven.

De kunstschaten moeten nog onderzocht worden, zegt Van Langh. Hij heeft ze samen met een collega al wel geïnspecteerd en de authenticiteit kunnen vaststellen. De gouden helm, een topstuk uit de Roemeense kunstcollectie, is licht beschadigd. „Hij is een klein beetje ingedeukt, maar dat kan gerestaureerd worden. De armbanden zijn in perfecte staat.” Het is volgens de directeur aan de Roemeense eigenaren om te bepalen wie de restauratie gaat doen. De objecten worden naar een onbekende veilige locatie gebracht en van daaruit overhandigd aan Roemenië.

Opgelucht en emotioneel

Uit Roemenië waren Stán Rares-Petru en Daniela Buruiana van het Roemeense OM aanwezig. Donderdagochtend vertrokken ze vanuit Boekarest naar Assen om bij de onthulling aanwezig te zijn. Ze zijn opgelucht dat de kunstschaten „na een lastige periode”, weer terug zijn. Over opluchting gaat het veel deze middag. Ook de medewerkers van het Drents Museum zijn „blij, ontroerd, opgelucht en dankbaar”, zegt Van Langh. Het museum is de hele dag gesloten. Voorafgaand aan de persconferentie konden de medewerkers de helm en de armbanden bekijken. „Dat was heel belangrijk. Onze medewerkers moesten het in rust kunnen zien. Het was emotioneel.”

Volgens hun advocaten werden de verdachten met undercoveroperaties onder druk gezet

Maar ook in de zaal is de spanning aanwezig; bij de medewerkers van het Drents Museum, bij het OM. In de zaal zitten veel politieagenten. In de hal voor de zaal staan ook nog twee medewerkers van de Bewakings Eenheid. Hoofdofficier Fahner zegt na afloop blij te zijn als de kunstschaten zijn overgedragen. De roof maakte veel los in binnen- en buitenland.

Het Drents Museum leende voor de tentoonstelling Dacia - Rijk van zilver en goud kunststukken van minstens vijftien verschillende musea in Roemenië. Het gestolen topstuk, de helm van Cotofenesti uit de vijfde eeuw voor Christus, was geleend van het Nationaal Historisch Museum in Boekarest. Van Langh noemde het donderdag „een ongekend gewelddadige roof” en „een nieuwe vorm van geweld richting musea, waar we het gesprek over moeten blijven voeren.”

OORLOG IN DE GOLF

VS blijven versterkingen sturen, al strookt dat niet met Trumps verhaal

De Amerikaanse regering denkt binnen enkele weken klaar te zijn in Iran. Maar ondanks beweringen van Trump dat de oorlogsmachine is ontmanteld, lanceert Iran nog dagelijks raketten en drones.

Rob Schoof

AMSTERDAM

De luchtmacht van Iran is vernietigd, meer dan honderdvijftig marineschepen zijn tot zinken gebracht en de defensie-industrie van het regime is gedeceimeerd. Van raketfabrieken tot ondergrondse munitieopslagplaatsen - alles is de afgelopen weken bewerkt met Amerikaanse precisieraketten en *bunker buster*-bommen. De Amerikaanse regering - president Donald Trump, minister van Defensie Pete Hegseth - verkondigt al dagen vol vertrouwen dat Iran militair is „vernietigd” nu ruim elfduizend doelen zijn bestookt. De oorlog was volgens hen begin maart al gewonnen. „Over twee of drie weken zijn ze terug in het stenen tijdperk”, zei hij woensdagavond.

Toch wijst niets erop dat de Amerikaanse strijdkrachten bezig zijn Operatie *Epic Fury* tegen Iran af te ronden. Integendeel. De tientallen raket- en droneaanvallen die Iran nog dagelijks uitvoert op doelen in Israël en de Golfstaten, waaronder Amerikaanse militaire bases, duiden niet bepaald op de laatste stuip trekkingen van een „gedecimeerd” regime. Het Iraanse regime ontkeerde enkele uren na de tv-toespraak van Trump dat zijn krijgsmacht is verzwakt.

Het is ook geen toeval dat Washington duizenden extra militairen naar de regio stuurt, meer marineschepen, nieuwe oorlogsvliegtuigen en zwaardere bommenwerpers. Mogelijk doen de Amerikanen dit in een poging alsnog de Straat van Hormuz open te wrikken. Maar ook een landing op het olie-eiland Kharg is niet uitgesloten, of de inzet van grondtroepen elders aan de Iraanse Golfkust. Dat geldt evenmin voor een complexe en riskante - operatie om de Iraanse voorraad verrijkt uranium zeker te stellen.

Amerikaanse kwetsbaarheid

Daarnaast lijkt Washington bezorgd over de kwetsbaarheid van zijn peperdure oorlogsmachine in de regio, open en bloot opgesteld op vliegbases en in marinehavens verspreid over het hele Midden-Oosten. Zeker nu blijkt dat Iran vanuit Moskou inlichtingen krijgt bij het vinden van Amerikaanse doelen, onder meer met satellietbeelden. Bij een Iraanse aanval op een Amerikaanse basis in Saoedi-Arabië werd vorige week een Boeing E-3 'Sentry' AWACS-vliegtuig verwoest, een vliegend radarstation van honderden miljoenen dollars. Plotseling maken de Amerikanen ook haast met de bouw van bunkers op hun overzeese vliegvelden.

Uit een lijst van het Pentagon blijkt

dat de Amerikanen een steeds groter deel van hun arsenaal inzetten tegen Iran, inclusief de zwaarste bommenwerpers B-1, B-2 en B-52 en de beste gevechtsvliegtuigen die de luchtvaartindustrie heeft geproduceerd. Toch blijkt uit de speldenprikken die ze uittelden eens te meer dat asymmetrische oorlogvoering tegen militaire grootmachten werkt.

De Amerikanen mogen - zoals hun doctrine voorschrijft - *air superiority* hebben verkregen in het Iraanse luchtruim, dat weerhoudt de Iraniërs er niet van sporadisch tegenaanvallen uit te voeren op de scheepvaart in de Perzische Golf, of op doelen aan de overkant. De Iraanse aanvallers hebben blijkaar nog steeds genoeg tijd om een drone of raket te lanceren voordat zij worden ontdekt en afgestraft - een tactiek die *'shoot-and-scoot'* wordt genoemd, schieten en wegwezen. Vorig jaar lieten de Houthi's in Jemen al zien dat zij met hun 'houtje-touwtje-luchtverdediging' een direct gevaar konden vormen voor het meest geavanceerde Amerikaanse gevechtsvliegtuig, de F-35.

Iran heeft raketten en drones over

Na ruim een maand van zware Israëlische en Amerikaanse aanvallen is de grote vraag wat Iran nog over heeft aan wapentuig. De cijfers die persbureau Reuters vorige week naar buiten bracht geven een ander beeld van de resterende kracht van de Iraanse krijgsmacht dan Washington officieel naar buiten brengt.

Reuters concludeerde na onderzoek op basis van Amerikaanse inlichtingen dat 30 procent van de Iraanse drones en raketten is vernietigd. Nog eens 30 procent is mogelijk beschadigd of na zware bombardementen 'begraven' in ondergrondse tunnels en bunkers in het Iraanse binnenland.

Dat zou betekenen dat Teheran nog over een aanzienlijke hoeveelheid ballistische raketten, kruisvluchtwapens en drones beschikt. Eerder onthulde Israël dat er 335 Iraanse raketlanceerinstallaties zijn verwoest, zo'n 70 procent van het totaal. Ook daar heeft het land zware dreunen moeten incasseren, maar Iran is nog niet ontwapend.

Over de Amerikaanse aanvallen op het Iraanse nucleaire programma toont Trump zich opmerkelijk optimistisch. Zowel dinsdag als woensdag verklaarde hij dat de Iraanse capaciteit voor het bouwen van een kernwapen is gëlimineerd. „Ze zijn zo hard geraakt dat het maanden zal duren voordat ze ook maar in de buurt komen van de nucleaire spullen”, zei hij woensdagavond. Maar *The New York Times* wijst erop dat er geen enkel bewijs is dat de VS of Israël de Iraanse voorraad verrijkt ura-

Iran heeft zware dreunen moeten incasseren, maar is nog niet ontwapend

nium heeft vernietigd.

Het materieel dat de Amerikanen de laatste dagen richting de Golf sturen licht mogelijk een tipje op van de sluier over de komende fase van de oorlog. Opmerkelijk is de herwaardering van een bijna afgeschreven gevechtsvliegtuig, de A-10C Thunderbolt II - bijgenaamd *Warthog* (wrattenzwijn), om zijn uiterlijk.

'Vliegende tank' voor luchtsteun

Deze gepantserde 'vliegende tank' opereert relatief traag en op lage hoogtes, maar kan daardoor lange tijd boven het slagveld blijven hangen om luchtsteun te verlenen. De vlieger richt zich met zijn roterende zevenloops 30mm-boordkanon - 3.900 granaten per minuut - vooral op tanks en andere gronddoelen, maar ook op schepen. In de Golf zou het toestel de komende dagen uitstekend van pas komen ter ondersteuning van Amerikaanse troepen bij een landing op Kharg of in het Iraanse kustgebied aan de Straat van Hormuz.

Twaalf van deze toestellen waren de afgelopen weken al actief boven de Golf, maar volgens het doorgaans goed geïnformeerde *Air & Space Forces Magazine* zijn er nog eens achttien onderweg naar het Midden-Oosten, via de Britse basis Lakenheath. De Amerikaanse commandant der strijdkrachten, generaal Dan Caine, zei half maart al dat de „A-10 Warthog in gevecht is langs de zuidflank, jagend op snelle aanvalsbotten in de Straat van Hormuz”.

De Amerikaanse luchtmacht is al jaren van plan afscheid te nemen van het toestel, maar komt daar telkens weer op terug. De Warthogs speelden al in de Eerste Golfoorlog een hoofdrol, bij de bevrijding van Koeweit in 1991, Operatie *Desert Storm*.

Derde vliegdekschip is onderweg

Tegelijkertijd blijft ook de Amerikaanse marine versterkingen sturen naar de Golf. Opvallend genoeg vertrok dinsdag een derde vliegdekschip naar het Midden-Oosten, meldde defensiewebsite *Stars and Stripes*. De USS George H.W. Bush verliet zijn thuishaven Norfolk (Virginia) met vijfduizend man personeel en tientallen vliegtuigen aan boord, begeleid door drie *destroyers*.

Mogelijk wordt de *Bush* ingezet als vervanger of aanvulling van de USS Gerald R. Ford. Het grootste vliegdekschip ter wereld deed vanaf de Middellandse Zee mee aan Operatie Epic Fury, maar werd in Kroatië gerepareerd na een felle brand die enkele weken geleden was uitgebroken in een wasruimte. De Gerald R. Ford is inmiddels uit Kroatië vertrokken. De Amerikaanse marine heeft in het Midden-Oosten al de be-

Satellietfoto van de schade aan een militaire basis bij Teheran na een luchtaanval. FOTO ASSOCIATED PRESS

Het Amerikaanse vliegdekschip USS George H.W. Bush vertrekt vanuit zijn thuishaven Norfolk in Virginia, vermoedelijk op weg naar het Midden-Oosten. FOTO ASSOCIATED PRESS

schikking over het vliegdekschip USS Abraham Lincoln, die opereert vanuit de Golf van Oman.

Vorige week arriveerde al het amfibische aanvalsschip USS Tripoli met een heel escorte - en 3.500 mariniers - in de regio. Dat voedt in de VS al dagen geruchten over een op handen zijnde landing op Kharg of locaties dichterbij de Straat van Hormuz.

Militaire statistieken 'misbruikt'

Sommige militaire analisten reageren cynisch op de overwinningsoes die de regering-Trump wil overbrengen aan de Amerikaanse bevolking. „Militaire statistieken horen bij de meest mis-

bruikte gegevens in internationale relaties”, schreef op woensdag de Amerikaanse oorlogshistoricus Phillips O'Brien, hoogleraar strategische studies in St. Andrews. „De VS en Israël vallen Iran elke nacht massaal aan, en Iran doet weinig terug. Dus zijn de VS en Israël aan het 'winnen'. Was het maar zo simpel”.

Iran, zo stelt O'Brien, hoeft alleen maar rederijen, verzekeraars en de markten ervan te overtuigen dat het één bom succesvol kan inzetten tegen een olietanker met olie ter waarde van 200 miljoen dollar aan boord, zoals vorige week gebeurde met de Koeweitse tanker Al Salwi. „En voor hen is dat op

Mogelijk doen de VS een poging alsnog de Straat van Hormuz open te wrikken

dit moment genoeg.” Hij wijst erop dat Trump een paar keer per dag de overwinning kan uitroepen „met steeds exorbitantere claims”, maar ook de president weet volgens O'Brien dat die niets waard zijn zolang de Straat van Hormuz dicht is, en het Iraanse regime nog aan de macht.

De Australische oud-generaal Mick Ryan voegde donderdag nog een extra dimensie toe aan de analyse van Trumps zelfverklaarde overwinning. Door de Iran-oorlog en de omgang met zijn westerse bondgenoten hebben de VS volgens Ryan het geopolitieke landschap voor „jaren, misschien decennia” veranderd.

RECHTS-EXTREMISME

Friese jongen plande aanslag op Vlaams Parlement

Een Friese jongen zou iemand 1.500 euro hebben willen betalen om een bom te leggen in België. Ook maakte hij een instructiefilmpje voor een aanslag op een vliegveld bij Arnhem.

Freyan Bosma

AMSTERDAM

Een inmiddels 15-jarige jongen uit Friesland is door de rechtbank in Leeuwarden veroordeeld voor het beramen van terroristische aanslagen op het Vlaams Parlement in Brussel en de militaire vliegbasis Deelen bij Arnhem. Dat heeft de rechter dinsdag bepaald. Hij was twaalf en dertien jaar oud op het moment van de feiten. De rechter legt hem drie maanden voorwaardelijke jeugddetentie op, ook moet hij verplicht naar de jeugdclassering en is zijn telefoon afgepakt. In het vonnis blijft zijn woonplaats onvermeld - volgens de *Leeuwarder Courant* komt hij uit Heerenveen.

De jongen zou iemand 1.500 euro hebben geboden om een bom in een tas te ontsteken op het adres van het Vlaams Parlement, dat in het centrum van Brussel is gevestigd. Hij wilde een voorschot van 200 euro en de reiskosten naar België betalen. De aanslag ging niet door omdat de persoon die via Telegram had aangegeven de bom te willen neerleggen, niet meer reageerde op berichten. De jongen zocht online naar vals geld en een vuurwapen. Waarom had de jonge Fries een regionaal parlementgebouw in België in het vizier? Brussel is de hoofdstad van Europa, stelde hij. De jongen „wilde chaos en een opstand veroorzaken die zou overwaaien naar Nederland, waardoor uiteindelijk de Nederlandse regering zou aftreden”, staat in het vonnis. Zijn doel: een „nieuwe regering en een nieuw Nederland”.

De jongen waande zich anoniem op het internet en is volgens de rechter erg geschrokken

Tweede aanslag

Eenzelfde reden voerde de jongen aan voor het beramen van een tweede aanslag, op de landingsbaan van de militaire vliegbasis Deelen. Hij maakte een video waarin schermafbeeldingen van het terrein te zien zouden zijn. Een met kunstmatige intelligentie gegenereerde stem zou in het filmpje instructies geven hoe het terrein te betreden en waar explosieven te plaatsen. Een aanslag op deze basis zou volgens de jongen „veel impact hebben op de stabiliteit van het leger”, dat zou tot rellen onder de bevolking leiden - en uiteindelijk tot „aftreden van de regering”.

De rechts-extremistische ideeën van de jongen vallen onder wat de Nationaal Coördinator Terrorisme-

bestrijding en Veiligheid (NCTV) omschrijft als accelerationistisch gedachtegoed. Dat betekent het creëren of versnellen van chaos, om zo een 'rassenoorlog' en de vervanging van de democratie door een 'witte etnostaat' te versnellen. De jongen wilde dat er „iets veranderde”, staat in het vonnis, omdat „het hele land” volgens hem ten onder gaat aan ondermeer inflatie, hoge belastingen en de wolf. „Ook is hij bang dat door immigratie van buitenlanders de Friese identiteit verdwijnt.”

Niet verbaal

De jongen durfde zijn rechts-extremistische denkbeelden „niet verbaal” met zijn omgeving te delen. Daarom begon hij verschillende Telegramgroepen, waarin hij boodschappen plaatste als: „We moeten iets doen, anders is dit land binnen 10 jaar helemaal naar de kanker”, „Gwn huurlingen huren” en „Al die non Nederlanders moeten optyfen”. De jongen had niet het idee dat het hem „met politiek” zou lukken zijn ideologie naar de praktijk te vertalen. Hij schreef volgens het vonnis op Telegram: „Eerst ervoor zorgen dat er een reden is dat het volk in opstand komt, dus chaos creëren, want we leven in vrijwel gelukkig land dus we hebben juist niet veel steun van het volk, meer kan ik niet zeggen in deze groep”.

De jongen waande zich anoniem op het internet en is volgens de rechter erg geschrokken

De rechtbank acht het terroristische motief van zijn plannen bewezen. „Verdachte had het oogmerk om de bevolking [...] ernstig vrees aan te jagen en de fundamentele politieke structuren van Nederland ernstig te ontwichten of te vernietigen.” De jongen waande zich anoniem op het internet en is volgens de rechter erg geschrokken dat de politie hem vorig jaar kon opsporen. Ook de verhoeren hebben „indruk gemaakt”. Hoewel hij inmiddels onder behandeling is bij het Landelijke Steunpunt Extremisme, bleek tijdens de zitting dat hij „nog steeds extremistische denkbeelden heeft” en zich „ernstig zorgen” maakt om de toekomst van zijn Friese identiteit.

WIT-RUSLAND

Trump zoekt toenadering tot Wit-Russische president Loekasjenko

Donald Trump houdt van 'sterke leiders' en haalt de banden aan met 'Europa's laatste dictator' Aleksandr Loekasjenko. Trumpiaanse ruildiplomatie blijkt te werken in Minsk: het leidde al tot de vrijlating van honderden politieke gevangenen.

Mark Duursma

AMSTERDAM

Komt er een einde aan het internationale isolement van Wit-Rusland, de vazalstaat van Rusland die al meer dan dertig jaar met ijzere hand wordt geleid door dictator Aleksandr Loekasjenko? Als het aan president Donald Trump ligt wel. Hij kijkt ernaar uit om Loekasjenko te ontmoeten bij de volgende bijeenkomst van de Vredesraad, Trumps poging om een alternatief voor de Verenigde Naties te bieden. In een bericht op zijn medium Truth Social van begin deze week noemt Trump Loekasjenko de „Highly Respected President”.

Trump bedankte Loekasjenko voor de „waardige vrijlating” van meer dan vijfhonderd politieke gevangenen sinds mei vorig jaar, in ruil voor verlichting van Amerikaanse sancties. De grootste groep gevangenen, 250 mensen, kwam vrij op 19 maart. Anders dan bij de vrijlating van 123 gevangenen in december werd deze groep, op vijftien mensen na, niet meteen het land uitgezet. Volgens de Wit-Russische mensenrechtenorganisatie Viasna zijn er nu nog 910 politieke gevangenen. John Coale, Trumps speciale gezant voor Wit-Rusland, verwacht dat zij allemaal voor het einde van het jaar vrij zijn - ook al vreest hij dat er weer nieuwe bijkomen.

De 79-jarige advocaat John Coale is de cruciale schakel in de toenadering tussen de VS en Wit-Rusland. Sinds vorig jaar reist hij regelmatig af naar Minsk, waarbij elk bezoek leidt tot vrijlating van politieke gevangenen. In een opvallend openhartig praatje op een conferentie van het McCain Institute in Arizona vertelde Coale begin maart hoe hij in opdracht van Trump het vertrouwen van Loekasjenko won. Toen hij vorige zomer, toen hij nog adjunct-gezant voor Oekraïne was, het verzoek kreeg om naar Wit-Rusland te gaan was zijn eerste vraag waar dat lag.

Trump noemde in een socialmediapost Loekasjenko de „Highly Respected President”

Bij de eerste ontmoeting met Loekasjenko wist Coale ondanks acht keer proosten met wodka nuchter te blijven door stiekem zes wodka's op de grond te gooien. Andere delegatieleden van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken waren na de twee uren durende lunch „straalbezopen”. Coale was binnen toen hij Loekas-

Vrijgelaten politieke gevangenen uit Wit-Rusland kwamen op 19 maart aan in de Litouwse hoofdstad Vilnius. Kort na een bezoek van de Amerikaanse gezant John Coale aan de Wit-Russische president Aleksandr Loekasjenko liet die 250 mensen uit de cel. FOTO PETRAS MALUKAS/AFP

jenko's afkeer van Europese leiders bevestigde: „Yeah, het is een stelletje watjes” („bunch of pussies”). Vanaf dat moment kon hij de Wit-Russische leider om zijn vinger winden, aldus Coale. „Hij houdt van vloeken, dus vloek je terug.”

VS heffen sancties op

Loekasjenko slaagde er decennialang in om goede banden te onderhouden met zowel Rusland als het Westen. De relatie met de VS en de EU eindigde toen hij zichzelf in 2020 opnieuw uitriep tot president en met veel geweld en Russische steun een einde maakte aan protesten en de roep om democratisering. Politieke tegenstanders werden opgesloten of vluchtten naar de buurlanden Polen en Litouwen. Loekasjenko bevestigde zijn keuze voor Poetin door mee te werken aan diens oorlog tegen Oekraïne. Het leidde tot zware economische sancties van de VS en de EU en internationaal isolement.

Trump maakt een einde aan zowel de sancties als het isolement. In ruil voor de laatste vrijlating hief

de VS sancties op tegen het Wit-Russische ministerie van Financiën, twee staatsbanken en drie bedrijven die handelen in potas. Potas, een mengsel van zouten dat in de landbouw wordt gebruikt als meststof, is een essentieel exportproduct van Wit-Rusland. Vóór de sancties exporteerde Wit-Rusland 20 procent van de mondiale potasproductie. Loekasjenko keert terug naar zijn oude balanceeract: hij opent de deur naar het Westen zonder Poetin te schofferen.

Naast het opheffen van sancties is ook sprake van fysieke toenadering. Volgens Loekasjenko heeft Trump hem uitgenodigd in zijn resort Mar-a-Lago in Florida. John Coale bevestigde onlangs in de *Financial Times* dat er „al maanden” wordt gesproken over een ontmoeting tussen de twee presidenten in het Witte Huis of Mar-a-Lago. Coale: „We moeten nog een hoop doen om dat te bereiken, maar ik denk wel dat het gaat lukken.” Een ontmoeting met Loekasjenko past bij Trumps voorkeur voor 'sterke leiders' die door anderen worden gemeden. In zijn eerste termijn

ontmoette hij de Noord-Koreaanse leider Kim Jong-un, die vorige week Loekasjenko ontving om een vriendschapsverdrag te tekenen. Kim kreeg een geweer, Loekasjenko een zwaard.

Belonen van repressie

Politieke tegenstanders van Loekasjenko steunen de Amerikaanse koerswijziging en zijn Trump dankbaar. Ze gaan uit van humanitaire motieven bij de VS, niet van economische. Ja, het is vreselijk dat politieke gevangenen worden gebruikt als inzet bij onderhandelingen en ja, repressie mag niet worden beloofd, maar het redden van mensenlevens weegt zwaarder. Oppositieleider Svetlana Tichanovskaja - haar echtgenoot kwam vorige zomer vrij - zei tegen *Al Jazeera* dat sancties een middel zijn om verandering te bereiken, geen doel. Het doel blijft regimewisseling en democratisering.

Mensenrechtenactivist en Nobelprijswinnaar Ales Bialiatski - vrijgelaten in december - zei deze week tegen *La Repubblica* dat de sancties weliswaar nodig zijn, maar

als nadeel hebben dat Wit-Russen niet kunnen reizen en geen zicht hebben op het leven in het Westen. Bialiatski: „Europa moet blijven uitstralen dat Wit-Rusland een Europees land is, onderdeel van het Europese continent, en dat het een pro-Europese keuze moet maken.”

Strategische doelen zijn fluïde in Trumps buitenlandse beleid, maar op humanitair vlak is het Amerikaanse beleid effectief in Wit-Rusland. Ryhor Astapenia, directeur van het Belarus Initiative van de Britse denktank Chatham House, pleit ervoor dat Europa het Amerikaanse voorbeeld van toenadering volgt.

Hij kijkt daarbij niet zozeer naar mensenrechten, maar naar geopolitieke strategie en veiligheid. Europa moet voorkomen dat Wit-Rusland door Poetin kan worden gebruikt als 'Russisch balkon', een platform voor aanvallen op Oekraïne en de NAVO. Door Wit-Rusland los te weken uit de greep van het Kremlin kan het land zich volgens Astapenia ontwikkelen tot een neutrale buffer tussen Rusland en Europa.

Advertentie

matt

Maak van Pasen een horizontaal succes

Consumenten
bondBESTE UIT
DE TEST

DEC 2025

11-VOUDIG
WINNAAR

Pasen is er óók om het rustig aan te doen. De woonboulevard kun je overslaan. De schoonfamilie ook. Onze suggestie: een weekend horizontaal. Ons Original Matras is al 11 keer op rij als beste getest door de Consumentenbond en pas je eenvoudig zelf aan. Rits 'm open en draai de lagen. Zo lig je altijd goed. Als lezer profiteer je nu van 30% korting en heb je 120 nachten om het zelf te ervaren.

GEBRUIK CODE **PAASEI01** VOOR **30% KORTING** mattsleeps.com

ASIELZOEKERSCENTRUM

In azc's lopen de spanningen tussen Syrische vluchtelingen op

Sinds de val van de Syrische dictator Bashar al-Assad lopen spanningen tussen Syrische asielzoekers hoog op. Vooral alawieten moeten het ontgelden, omdat ze worden gezien als aanhangers van de toenmalige dictator. „Ze zeiden dat ze me buiten de opvang zouden vermoorden.”

Lize Geurts

AMSTERDAM

Op de avond van 18 februari kwam een buurvrouw waarschuwen: er staan drie vrouwen buiten bij je fiets, volgens mij proberen ze iets kapot te maken. Samen gingen ze naar buiten, en er waren inderdaad drie vrouwen, met messen in de hand. Ze renden meteen weg, de fiets was onbeschadigd. De volgende avond

zag de 36-jarige vrouw door het raam haar fiets bewegen. Ze ging weer naar buiten. Nu was er niemand te zien, maar waren de banden doorgesneden. Het was de tweede keer: in november waren haar fietsbanden ook al doorgesneden - en daar verdacht ze dezelfde drie van.

De incidenten vonden - volgens de aangifte die de politie opnam - plaats in een asielzoekerscentrum in de provincie Gelderland. Nu zijn er in asielopvangenvaker incidenten tussen mensen die op elkaars lip wonen in afwachting van een besluit over hun verblijfsstatus. Maar hier, in dit azc, was volgens de vrouw meer aan de hand. Tegen de politie zei ze het zo: wij zijn Syrische moslims, alawieten, de banddoornijders zijn Syrische moslims, soennieten.

NRC sprak zes Syrische alawieten in azc's in Gelderland, Flevoland, Noord-Holland, Friesland, Noord-Limburg en Zuid-Limburg. Ze vertellen dat ze worden uitgescholden, aangevallen en bedreigd door medebewoners - met name door andere Syriërs. Geen van hen wil bij naam genoemd worden, omdat ze bang zijn voor wraak. Spanning tussen de groepen was er altijd wel, zeggen de zes, maar die is beslist groter geworden sinds de val van Assad in december 2024.

Hoewel het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) niet kan ingaan op individuele gevallen, herkent de organisatie „de signalen” van alawieten in Nederlandse azc's. „We blijven ze monitoren, vragen aandacht voor spanningen en waar nodig begeleiden we bewoners richting aangifte doen.”

Voormalig president Assad is net als zo'n 13 procent van de Syrische bevolking alawiet - aanhanger van een af-

Na de moorden op alawieten aan de kust van Syrië vierden ze feest

Een 25-jarige alawiet in azc in Noord-Limburg

splitsing van de sjjiitische islam. In de ruim twintig jaar dat hij aan de macht was, rekruteerde hij zijn vertrouwelingen uit de alawitische elite, waardoor de Syrische oppositie - voornamelijk soennieten, 62 procent van de bevolking - het regime is gaan zien als door alawieten gedomineerd. Tegelijkertijd werden ook alawieten onderdrukt door Assad, en steunden ze hem niet allemaal.

Na de val van het regime van dictator Bashar al-Assad doodden het nieuwe regeringsleger en milities in maart 2025 meer dan 1.500 mensen aan de kust van Syrië, in de provincies Latakia en Tartous, waar veel alawieten wonen - veel van hen waren burgers. Door dat geweld vluchtte de 36-jarige vrouw naar Nederland.

Geloofsminderheid

De Syrische situatie vertaalt zich naar de Nederlandse: hoeveel alawieten er precies in azc's verblijven houdt de IND niet bij, maar naar schatting zijn het er enkele honderden - een stuk minder dan Syrische soennieten. Van de zes die NRC sprak, hebben er maar een paar tegen medebewoners gezegd bij de geloofsminderheid te horen. De rest werd herkend aan hun afwijkende accent.

„Sinds de val van het regime hebben alawieten in Nederland zeker meer problemen”, zegt mensenrechtenactivist Meltem Halaceli, die sinds de moorden aan de kust van Syrië werkt aan de oprichting van een organisatie van alawieten in Nederland. „Tijdens de burgeroorlog ontstond het valse frame dat omdat Assad alawiet is, de hele alawiti-

sche gemeenschap onderdeel was van zijn regime. Dat heeft geleid tot haat, en tot geweld tegen onschuldige alawieten.”

'Alawieten zijn varkens'

In een azc in Noord-Limburg begonnen soennitische Syriërs na de val van Assad „steeds vaker te praten over alawieten wanneer ik in de buurt was”, vertelt een 25-jarige jongen. Hij had niet verteld dat hij zelf alawiet was. „Ze zeiden bijvoorbeeld dat alawitische vrouwen moesten worden verkracht om de bloedlijn zuiverder te maken. Na de moorden op alawieten aan de kust van Syrië vierden ze feest.”

In het najaar zat hij met een alawitische vriend in zijn woonunit toen een groep soennitische Syriërs binnenkwam. „Ze legden de nieuwe Syrische vlag op ons hoofd, die na de val van Assad werd geïntroduceerd. En ze zongen: 'Alawieten zijn varkens.'” De twee groepen begonnen tegen elkaar te schreeuwen en elkaar uit te dagen, tot iemand van het COA ingreep.

Een woonbegeleider van het Noord-Limburgse azc bevestigt de vechtpartij en vindt het „erg vervelend voor de jongen en zijn vriend”. „Ik zie dat het hen pijn doet en het is pijn die ze hun hele leven al moeten voelen.”

Op de locatie hebben de twee Syrische groepen „last van elkaar”, zegt de begeleider, al is het nu rustiger dan toen het Assad-regime net was gevallen. De 25-jarige jongen heeft een andere kamer gekregen, waar hij alleen woont. Overplaatsing naar een andere locatie gaat niet. „Daar hebben we te weinig ruimte voor”, zegt de woonbe-

geleider, die niet met haar naam in de krant wil.

IS-liederen

Een 43-jarige man en zijn vrouw die net is bevallen, wonen in een azc in Friesland. Daar hoorden ze begin februari van medebewoners dat „we jullie uit het kamp zullen drijven omdat je alawiet bent”, vertelt hij. Ook speelden ze IS-liederen af waarin alawieten worden uitgescholden en ze probeerden anderen in de opvang tegen hem en zijn vrouw op te zetten.

Toen ze in de gezamenlijke eetzaal zaten te eten, zei een medebewoonster: „Eet het gif maar op, dan zullen we de rekening vereffen”, vertelt de man. Hij heeft officiële klachten ingediend bij het COA en meerdere keren met de lokale politie gebeld - de klachten heeft NRC ingezien. Een alawitische medebewoner van de 43-jarige man was van de hierboven beschreven momenten getuige en zegt dat ook hij wordt lastiggevalen door andere Syrische bewoners. De politie in Sneek zegt telefonisch dat ze niets over individuele zaken kan zeggen, en ook niets over spanningen tussen Syrische groepen in Friese azc's. De agent aan de telefoon zegt dat hij daar zijn „vingers niet aan wil branden”. Hij noemt het „politiek gevoelig”.

Een 39-jarige man in een azc in Zuid-Limburg vertelt dat een medebewoner vorige zomer „de koelkast in de gemeenschappelijke keuken opende en alleen mijn eten op de grond gooide, terwijl hij dat van andere bewoners gewoon liet liggen”. Terwijl hij het eten oprapte, „viel hij mij aan”. De 39-jarige man duwde de ander van zich af en die schreeuwde „dat hij en zijn vrienden me buiten het azc zouden vermoorden”.

Door de bedreiging durfde de man dagenlang zijn kamer niet uit. Het incident volgde na meer dan een jaar van scheldpartijen, zegt hij. Nadat eenmaal bekend was geworden dat hij alawiet is - iemand herkende zijn accent, zegt hij - begonnen medebewoners hem lastig te vallen. „Telkens wanneer ik langs groepjes mensen liep, scholden ze me uit met opmerkingen over alawieten.”

Een COA-medewerker van het azc in Zuid-Limburg zegt dat hij zelf geen gespannen situaties tussen alawieten en andere Syriërs heeft gezien, maar dat „bewoners er hun eigen ervaring mee hebben”. In zulke gevallen doet het COA altijd onderzoek, zegt hij. „Maar ja, de ene zegt van wel, de ander van niet, dan ben je nog steeds nergens.” Hij trekt de motieven van alawieten die klagen enigszins in twijfel, want: „Iedereen wil overplaatsing naar de Randstad.”

De zes alawieten die NRC sprak, zijn bang. Ze proberen zo vaak mogelijk te logeren bij familieleden of vrienden in andere steden, of ze trekken zich terug op hun kamers. De 25-jarige jongen in Noord-Limburg durft 's nachts niet meer te slapen en doet dat nu maar in de ochtenden. Hij is blij dat hij zijn eigen kamer heeft gekregen, maar „nu is het gewoon ik en mijn laptop - en dat is het”. Vóór de incidenten hielp hij medebewoners vaak met vertalen - bij de dokter of het ziekenhuis - maar dat gaat niet langer. Ze willen niet meer door hem geholpen worden, zegt hij.

De 36-jarige vrouw in Gelderland heeft inmiddels een aanbod van het COA gekregen om overgeplaatst te worden naar een ander azc, zegt ze. „Ze wilden de soennitische familie niet overplaatsen, omdat hun twee kinderen binding met de regio hebben. Maar zelf heb ik dat nu ook.” Ze werd vrienden met haar Turkse buurvrouw en twijfelt nog of ze het aanbod zal accepteren. „Ik ben er verdrietig van. Ik kwam naar Nederland om me veilig te voelen, maar dat doe ik nu niet meer.”

Het asielzoekerscentrum van COA in Ter Apel. FOTO KEES VAN DE VEEN

Over dit artikel

De volledige namen van alle anoniem geciteerde mensen zijn bekend bij de redactie, evenals hun woonplaatsen: beide worden voor hun veiligheid niet vermeld. NRC sprak vier alawieten telefonisch, van twee van hen heeft het een geschreven verklaring ingezien.

ONTCIJFERD

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Veel volmachten maken nog geen stembusfraude

Bij vermoeden van stembusfraude wordt al snel argwanend gekeken naar het aantal volmachtstemmen. Is dat terecht?

Door **Rik Wassens** en **Pepijn Barnard**

I neens stonden de volmachtstemmen in de schijnwerpers. Op stembureau waar tijdens de gemeenteraadsverkiezingen relatief veel via zo'n machtiging was gestemd, namens mensen die niet zelf konden stemmen, zouden fraudeurs weleens stemmen kunnen hebben gerosend.

In Gorinchem, waar nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven voor 29 april na zulke signalen van stembusfraude, pleitte een lokale partij voor een gedeeltelijke herkiezing: alleen bij de bureaus waar 15 procent van de stemmen via volmachten was uitgebracht.

In Maasdiel was veel meer gestemd via volmacht dan gebruikelijk, stelden vier lokale partijen in het *Brabants Dagblad*: „Bij zes stembureaus meer dan 15 procent, met als uitschieter het bureau in de kantine van voetbalvereniging DSC, met 20 procent volmachtstemmen.” Ze riepen de burgemeester op tot een onderzoek.

Ook deze gemeenteraadsverkiezingen lag - evenals die van 2018 en 2022 - het gemiddeld percentage volmachtstemmen rond de 10 procent. Van alle deelnemende gemeenten (op vier na) verzamelde NRC de verkiezingsuitslag per stembureau en zette het aandeel af tegen alle uitgebrachte stemmen. Zo is te zien op welke stembureau relatief veel via volmachten is gestemd.

Stembureaus met een bovengemiddeld aandeel volmachtstemmen staan in gemeenten als Den Haag, Rotterdam, Amsterdam, maar ook in Neder-Betuwe, Urk, Barneveld of Almelo. Politicoloog Simon Otjes (Universiteit Leiden) herkent dat uit wetenschappelijk onderzoek: „We zien in de gemeenten vaak religieuze gemeenschappen terugkomen, zowel christelijke als islamitische.” En: vrouwen geven vaker hun volmacht af dan mannen, zegt Otjes.

Pas als het stemgedrag afwijkt, is mogelijk sprake van fraude, suggereert Otjes voorzichtig: „Een stembureau in Urk met een percentage volmachtstemmen boven de 10 procent verbaast me niet, maar een percentage boven de 7 procent in een stembureau in een seculiere studentenstad kan al uitzonderlijk zijn.”

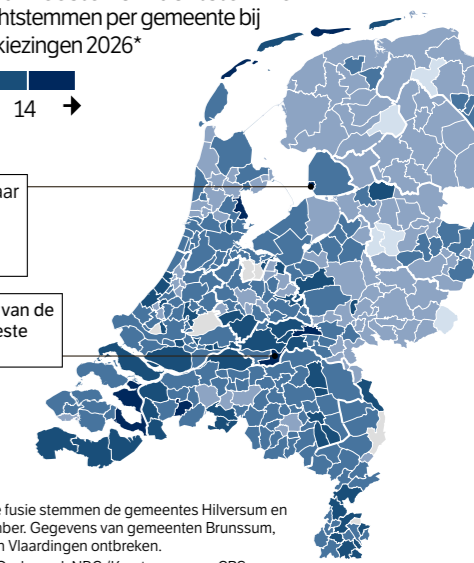
Maasdiel behoorde ook al in 2018 en 2022 tot de top-10 gemeenten met het hoogste aandeel gemachtigde stemmers. In mindere mate geldt dat ook voor Gorinchem, hoewel daar het aandeel volmachten sterker

In Zuid-Nederland meeste volmachtstemmen
Percentage volmachtstemmen per gemeente bij gemeenteraadsverkiezingen 2026*

← 8 10 12 14 →

In Urk werden dit jaar relatief de meeste volmachtstemmen uitgebracht

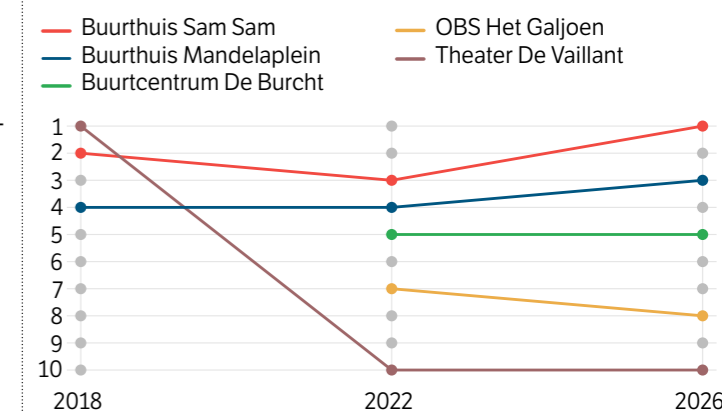
Maasdiel vaak een van de gemeenten met meeste volmachtstemmen

*Vanwege een aanstaande fusie stemmen de gemeentes Hilversum en Wijdemeren pas in november. Gegevens van gemeenten Brunssum, Krimpenerwaard, Venlo en Vlaardingen ontbreken.
030426 NRC / PB / Bron: Onderzoek NRC / Kaartgegevens: CBS

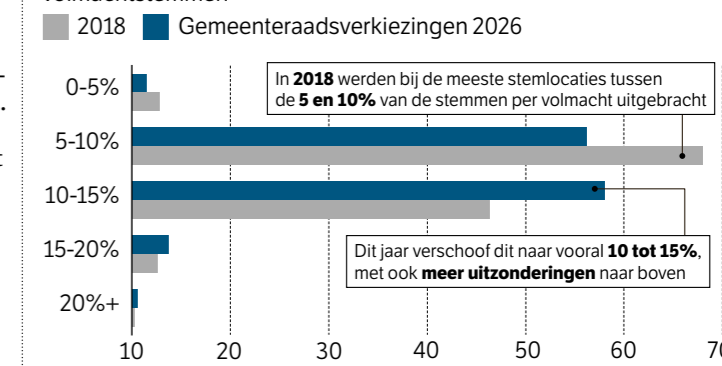
Vaak dezelfde stembureaus met meeste volmachtstemmen, toptien 2026 allemaal in Den Haag

Stemlocaties met hoogste percentage volmachtstemmen. Locaties die meermaals voorkomen uitgelicht.

Dit jaar op meer plekken met volmacht gestemd dan in 2018

Percentage stemlocaties, opgedeeld naar het aandeel volmachtstemmen

*2022 niet getoond i.v.m. afwijkende opzet verkiezingen door coronapandemie NRC 030426 / PB, YD

steeg. Bij gebrek aan concrete aanwijzingen van stembusfraude werd de verkiezingsuitslag in Maasdiel vorige week formeel vastgesteld.

Deze verkiezingen leek het stembureau met het hoogste aandeel volmachtstemmen opens niet in Den Haag, maar in de gemeente Hoeksche Waard. Bij volleybalvereniging Korbatjo, in Oud-Beijerland, werden 161 volmachtstemmen geteld, op een totaal van 423 stembiljetten: bijna 40 procent. Dat

blijkt te wijten aan een telfout, legt een woordvoerder van de gemeente uit.

Ronselen komt voor, zegt Otjes. „Het gebruik van volmachten in Nederland wordt door bijvoorbeeld de Raad voor Europa consistent beoordeeld als een van de zwakkere punten van ons kiessysteem.” Dat acht Otjes een discussie waardig, „maar de Tweede Kamer is daar niet toe geneigd. Nu laten we wel een duidelijke opening naar stemfraude toe.”

Advertentie

SRC
Laot Je ot ruim
40 jaar méér zien

Ga op safari in Tanzania
9 dagen v.a. 4.279

Privéreis inclusief:

- vluchten inclusief ruimbagage
- 4x4 met privéchauffeur/gids (Engels)
- verblijf in lodges nabij de wildparken
- ontbijt, lunch en diner
- 5 safari's in 4 nationale parken

Exclusief: visumkosten

SRC-reizen.nl

FEMICIDE

Een kapper is geen hulpverlener, maar kan geweldsslachtoffers wel verwijzen

Vanuit de kappersstoel kunnen klanten signalen geven dat ze zich thuis niet veilig voelen. „Zullen we samen iemand bellen?”

Sheila Kamerman

ROTTERDAM

In de stoel voelen klanten zich vaak veilig, zegt kapster Sem Zwetsloot van Hair Moments in Best. Door de nabijheid en aanrakingen is de band intiem en tegelijkertijd vrijblijvend dan met familie. „Een kapper gaat je niet bevragen over iets dat je twee maanden eerder zei.”

Zwetsloot krijgt dankzij die ongebondenheid veel vrolijke én verdrietige verhalen te horen. Soms gaan die over een controlerende echtgenoot, een toxische relatie of zelfs huiselijk geweld. Uit onderzoek van het Radboudumc blijkt een op de drie kappers weleens zulke signalen te krijgen. Hoe moeten ze daarnaar handelen?

Om kappers te helpen, is de 'Luisterstoel' ontwikkeld, in opdracht van Mariëtte Hamer, de Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld. Deze „toolkit”, zoals ze hem zelf noemt, bestaat uit een doosje met kaarten die kappers kunnen helpen het gesprek aan te gaan wanneer ze van klanten signalen opvangen over onveilige relaties of huiselijk geweld.

Overigens is het niet de bedoeling om van kappers hulpverleners te maken, zegt Hamer. „Wel willen we een omstander van ze maken, met de bagage om goed te reageren.” Oftewel, iemand die een hulpbehoevende weet door te verwijzen naar professionele hulp.

Krulles en tubes

Woensdag overhandigde Hamer, tussen de stoelen in de Kappersacademie in Rotterdam, het eerste exemplaar van de toolkit aan burgemeester Carola Schouten. Ver-

In de toolkit De Luisterstoel staan suggesties voor kappers over hoe ze een gesprek te beginnen met een klant die signalen afgeeft van partnergeweld of huiselijk geweld. 'Je hebt me iets verteld, mag ik er meer over vragen?' REMKO DE WAAL / ANP

derop waren leerlingen in de weer met krullers en tubes haarverf.

Hamer benadrukte het belang van kappers. Femicide is een eindpunt van een proces waarin geleidelijk steeds meer grenzen worden overschreden. Langzaam verliest de vrouw steeds meer autonomie. Eerder helpen kan veel elende voorkomen. Ongeveer elke acht dagen wordt een vrouw vermoord of gedood, blijkt uit CBS-cijfers. Jaarlijks gaat het gemiddeld om 43 vrouwen. In ongeveer de helft van de gevallen is de (ex-)partner de dader of vermoedelijke dader.

Sommige kaartjes doen suggesties over hoe (voorzichtig) een gesprek te beginnen. 'Je hebt me iets verteld, mag ik er meer over vragen?' Of: 'Wat je ook zegt, ik geloof je.' Andere 'pauzekaartjes' geven klanten de ruimte om later terug te komen op hun verhaal: 'Als je er later over wil praten, dan ben ik er

voor je'. De Luisterstoel bevat ook richtlijnen voor de kapper als die een gevaarlijke situatie vermoedt: 'Ik maak me zorgen om je veiligheid, zullen we iemand bellen?'

We willen een omstander van de kapper maken, met de bagage om goed te reageren

Mariëtte Hamer
regeringscommissaris seksueel geweld

Ook als klanten niet uit zichzelf vertellen, geven ze signalen af, zegt Hamer – maar die moeten wel worden gezien door 'omstanders'. Het gaat dan om lichamelijke signalen als blauwe plekken of het ontwijken van oogcontact. Soms is ander gedrag reden voor oplettendheid:

stress, zwijzaamheid, zenuwachtigheid of het ontwijken van gesprekken over thuis of de partner. En emoties kunnen een signaal afgeven – zoals paniek of huilbuien.

'Het was niet lief'

Ervaringsdeskundige Anita Wix vertelt dat ze van haar echtgenoot naar de kapper moest om haar haar te laten blonderen. „Hij bracht me, bleef wachten en nam me daarna weer mee. Veel mensen vonden het lief. Het was niet lief: het ging hem om macht en controle.”

Anita denkt dat kappers een goede rol kunnen spelen in het tegengaan van huiselijk geweld. „Slachtoffers vinden hun situatie vaak normaal. Pas als een ander er vraagtekens bij zet, kunnen ze dat anders gaan zien.” En zegt ze, „ik wilde graag praten, maar ik wist niet hoe. Dus geef niet op, blijf vragen. Luister naar je onderbuik”. Huiselijk geweld is een groot

probleem in Rotterdam, zegt Schouten. De burgemeester heeft bevoegdheden die het leven van een slachtoffer kunnen verbeteren, zoals gebiedsverboden voor geweldplegers. Dan is de situatie wel al geëscaleerd. Geweld achter de voordeur opsporen en aanpakken, is dan ook een speerpunt van Schouten. In Rotterdam gebeurt dat door de lijntjes tussen organisaties als de politie en hulporganisaties zo kort mogelijk te houden.

In gesprekken met slachtoffers hoorde de burgemeester over hoe eenzaam die zich voelden. De intimidatie en het geweld spelen blijven vaak onzichtbaar voor buitenstaanders. „De erkenning dat het niet normaal is wat je meemaakt, kan slachtoffers helpen. We proberen de vrouwen via sleutelfiguren te bereiken. Zij kunnen vertellen: dit hoeft je niet te accepteren. En ze kunnen doorverwijzen naar hulp.”

ARCHEOLOGIE

Gemeente: mogelijke resten D'Artagnan zijn niet volgens de regels opgegraven

Voor het opgraven de mogelijke restanten van de 'vierde muskietier' was een vergunning nodig, aldus de gemeente Maastricht.

Paul van der Steen

MAASTRICHT

Slechts onder strenge voorwaarden mogen archeologen opgraven. Bovendien vereist elke ingreep in de bodem van een rijksmonument als de Sint-Petrus-en-Pauluskerk een vergunning. Maar die was volgens de gemeente niet aangevraagd en verstrekt voor het opgraven van de eventuele restanten van 'muskietier' D'Artagnan in dat gebedshuis.

Wim Dijkman, gepensioneerd stadsarcheoloog van de gemeente Maastricht, die de eerste opgraving leidde, zegt dat hij „eerst enige zekerheid wilde hebben dat het mogelijk om D'Artagnan zou kunnen gaan”. Immers: „Je wil niet dat allerlei instanties moeten opdraven voor een storm in een glas water.”

Sommige kenners (onder wie Dijkman) hadden al langer een sterk vermoeden dat de trouwe dienaar van de Franse koning Lodewijk XIV op deze plek begraven lag. D'Artagnan sneuvelde in 1673 tijdens een beleg van Maastricht. En Lodewijk, ook wel de Zonnekoning genoemd, had vlakbij een kampement opgeslagen.

„Achteraf kun je ook de inschatting maken dat ik het iets eerder had moeten melden”, geeft Dijkman toe. Hij trad op als adviseur van de aan het kerkestuur gelieerde Stichting 6213 HL. D'Artagnans dood en laatste rustplaats houden Dijkman al jaren bezig. „De Franse biografe van D'Artagnan heeft me als het ware aangewezen. Volgens haar was ik de man die hem moest vinden.”

Jos Valke, diaken van de kerk, liet eerder weten dat een verzakking voor het altaar de aanleiding

Opgraving in de Sint-Petrus-en-Pauluskerk in Maastricht, waar mogelijke resten van D'Artagnan zijn gevonden. FOTO PIROSKHA VAN DE WOUW/REUTERS

vormde voor het lichten van tegels. Daarbij kwamen muurresten (waarschijnlijk van een vorige kerk) en botten tevoorschijn. Daarop werd Dijkman gevraagd verder te graven.

Een munt en een kogel

Het skelet dat werd blootgelegd, zou aan D'Artagnan kunnen toebehooren. Een munt op het stoffelijk overschot en een kogel in de borstkas, zoals ook in de bronnen staat beschreven, leken tenminste in die richting te wijzen. Daarbij lag het skelet begraven op de heiligste plek van de oude kerk: het altaar – een eerbiedwaardige plek voor de loyale dienaar van de Zonnekoning.

De mogelijke vondst werd na een

eerste publicatie van de regionale omroep L1 op 25 maart groot nieuws, in binnen- en buitenland.

De gemeente laat in een schriftelijke reactie aan NRC weten dat ze op 5 maart voor het eerst door het kerkestuur werd geïnformeerd over graafwerkzaamheden. En de huidige stadsarcheologen hoorden bij die gelegenheid over het aangetroffen skelet. Als bewijs kregen ze een foto toegestuurd door het bestuur.

Dezelfde dag liet de gemeente de niet-vergunde en daarmee illegale opgravingen stilleggen. In overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werd wel besloten dat het zinnig zou zijn het graf verder te documenteren en de skeletresten te lichten. De gemeente stelde

een programma van eisen op waar aan verder zoeken en werken op die plek moest voldoen.

De Stichting 6213 HL kreeg dat programma op 9 maart. Die gaf vervolgens - rekening houdend met de eisen - de opdracht aan de Saxion Hogeschool in Deventer en cultuurhistorisch onderzoeksbureau BAAC Archeologie. Die begonnen op 13 maart.

Vervolgingsbeslissing

De gemeente heeft de illegale graafwerkzaamheden gemeld aan de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Die doet onderzoek. Archeologisch onderzoek zonder de benodigde papieren geldt als een misdrijf. Het kan leiden tot een

boete, een taakstraf of zelfs gevangenisstraf. Een eventuele vervolgingsbeslissing ligt bij het Openbaar Ministerie.

Dijkman zegt de resultaten van het onderzoek met vertrouwen te gemoet te zien. „Ik heb het skelet keurig blootgelegd. Als het D'Artagnan is, lag hij erbij zoals hij er 350 jaar geleden is neergelegd. In de jaren tachtig van vorige eeuw werden voor de aanleg van stadsverwarming in de Sint-Servaasbasiliek in Maastricht meer dan honderd graven gedocumenteerd en daarna opgeruimd. Kijk, dat is pas vernietiging van het bodemarchief.”

Of de gelichte skeletresten van D'Artagnan zijn, wordt nog onderzocht.

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET CARICE VAN HOUTEN

Van lievelingetje naar klimaatheks: conflictvermijdend maar toch uitspreken

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur – elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij
NRC en in alle podcast-apps

nrc

PERSVRIJHEID

Rusland trekt persaccreditatie NOS-correspondent Geert Groot Koerkamp in

Hugo Schiffers

AMSTERDAM

Rusland heeft de persaccreditatie van NOS-correspondent Geert Groot Koerkamp ingetrokken. Dat meldt de omroep donderdag. Groot Koerkamp en zijn cameraman zijn de laatst overgebleven Nederlandse journalisten in het land. Door het intrekken van zijn persaccreditatie kan Groot Koerkamp zijn werk als correspondent niet meer uitoefenen.

Woensdagochtend meldde de woordvoerder van het Russische ministerie van Buitenlandse Za-

ken Maria Zacharova al in een persconferentie dat de persaccreditatie van een Nederlandse journalist zou zijn ingetrokken. Het was toen nog niet bevestigd dat het ging om Groot Koerkamp. Hoewel Zacharova woensdag zei dat de journalist in kwestie ook het land zou worden uitgezet, meldt de NOS nu dat Groot Koerkamp wel in Rusland mag blijven. Groot Koerkamp woont en werkt al dertig jaar in Moskou en is ook correspondent voor de Volkskrant en de Vlaamse omroep VRT.

'Intimidatie'

Het besluit om de accreditatie

van Groot Koerkamp in te trekken is volgens Moskou een reactie op de eerdere Nederlandse uitzetting van een correspondent van het Russisch staatspersbureau RIA Novosti. De volgens haar voortdurende „intimidatie en discriminatie” van Russische journalisten in Nederland noemt ze voor Rusland onaanvaardbaar.

Rusland zou dit besluit volgens Zacharova kunnen heroverwegen als de Nederlandse Nederlandse regering „passen- de arbeidsomstandigheden” creëert voor de journalist van RIA Novosti.

DEFENSIE

Kabinet verlengt missie Ms. Evertsen met een maand

Nina Eshuis

AMSTERDAM

Het kabinet verlengt de missie van het luchtverdedigings- en commandofregat Zr. Ms. Evertsen in de Middellandse Zee met een maand. Dat heeft minister van Defensie Dilan Yesilgöz (VVD) donderdag aan de Tweede Kamer laten weten.

Oorspronkelijk zou het marineschip tot begin april blijven. Dat is nu, op verzoek van Frankrijk, verlengd tot „in beginsel begin mei”, aldus Yesilgöz.

De Evertsen dient als begelei-

dend fregat voor het Franse vliegdekschip Charles de Gaulle. De vloot vertrok vorige maand richting de Middellandse Zee na dat een Britse militaire basis op Cyprus door drones was aangevallen. Een ruime Kamermeerderheid stemde voor de Nederlandse deelname aan de missie.

De aanwezigheid van het Nederlandse marineschip is alleen al door zijn geavanceerde radarinstallatie „van grote toegevoegde waarde”, zei Yesilgöz tegen persbureau ANP. „Omdat we op verre afstand raketten kunnen zien, kunnen anticiperen en bondgenoten kunnen waarschuwen.”

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

Hoe groeide een keurige dorpsjongen uit het Belgische Lommel uit tot een van de grootste drugsmokkelaars van de Lage Landen? En hoe kan het dat deze Belg een hoofdrol heeft verkregen in de Europese cocaïnemaffia, een wereld die sinds jaar en dag in handen is van Nederlandse criminelen? Misdadjournalisten *Jan Meeus* en *Mark Eeckhout* nemen je mee achter de schermen van het onderzoek naar Flor Bressers.

Luister nu in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc **DS**

Voormalig advocaat Inez Weski (M) tussen advocaten Geert-Jan Knoops en Carry Knoops-Hamburger in de rechtbank van Rotterdam. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

STRAFFPROCES WESKI

‘Ik ga dit niet overleven’, zou Weski hebben gezegd na haar arrestatie

Inez Weski heeft volgens het OM een „cruciale rol” gespeeld in de bende van Taghi. Er is een celstraf geëist van 4,5 jaar.

Marcel Haenen

ROTTERDAM

„Had ik het allemaal maar niet gedaan. Ik denk dat jullie het weten. Ik weet wat men van plan is geweest. Had ik het maar allemaal laten gebeuren... Ik ga nu dood. Ik ga dit niet overleven. Jullie weten dat ik het niet wilde.”

Dit was de eerste reactie die advocaat Inez Weski op 21 april 2023 uitsprak tegenover opsporingsambtenaren en een officier van justitie die haar zojuist in haar woning hadden laten weten dat ze was aangehouden op verdenking van lidmaatschap van de criminele organisatie van Ridouan Taghi. Het was de opening van het requisitoir van officier van justitie Jirko Patist donderdag in de Rotterdamse rechtbank. Voor het eerst werd in deze zaak inhoudelijk gesproken over het bewijsmateriaal dat justitie tegen de inmiddels 71-jarige Weski zegt te hebben verzameld.

De aanklager vertelde dat het bewijs tegen Weski „voor een groot deel gestoeld is op de resultaten van de interceptie van PGP-data uit het onderzoek naar de provider Sky-Ecc”. Misdadigers waanden zich jarenlang onbespied door gebruik te maken van telefoons met

versluisde communicatie. Totdat justitie dit berichtenverkeer kraakte. Het is een goudmijn voor de opsporing.

Het OM zegt te kunnen bewijzen dat Weski, kort nadat bendeleider Ridouan Taghi in december 2019 van Dubai naar Nederland werd gebracht, van zijn zus Nora een speciaal toestel kreeg voor versluisde communicatie. Het account van Weski had de naam UPI. „In PGP-gesprekken met Faissal Taghi [de in Dubai wonende oudste zoon van Ridouan] geeft de gebruiker van het UPI-account op 30 mei 2020 aan dat zij dinsdag weer naar hem toegaat in de ochtend en haar zus in de middag. Uit de bezoekerslijsten van de EBI blijkt dat op die dinsdag 2 juni Inez Weski in de ochtend en haar zus Miriam Weski in de middag een bezoek hebben gebracht aan Ridouan Taghi”, vertelde Patist.

Tot in detail instructies

Uit de onderschepte berichten die de aanklagers in het requisitoir aan de orde stelden, blijkt volgens het OM dat Weski tot in detail instructies zou hebben doorgegeven over drugstransporten. Ook de boekhouding werd besproken. Weski geeft overigens niet alleen berichten door over betalingen die een Italiaans bendelid moet doen aan

Ridouan Taghi (22 miljoen dollar), maar ook over betalingen die dat bendelid aan haar, Weski, moet doen in verband met haar werkzaamheden als advocaat van Ridouan Taghi, aldus het OM. „Weski zelf verzoekt via Faissal Taghi ook om meerdere betalingen van haar facturen en klaagt over het trage betalen van een bendelid, waarbij zij aangeeft bang te zijn straks met lege handen te staan: ‘en straks niets’”, aldus Patist.

In berichten gaf Weski volgens het OM aan bang te zijn straks met lege handen te staan

Nadat in juni 2020 bekend werd dat de opsporingsdiensten konden meelezen in de versluisde communicatie van Encrochat, stopte Weski volgens het OM met het gebruik van haar versluisde telefoon en de applicatie SkyECC. „Het uitwisselen van berichten met Ridouan gebeurt dan via met wachtwoorden beveiligde USB-sticks.” Het initiatief om met USB-sticks en wachtwoorden te werken lijkt volgens het OM afkomstig te zijn van Weski.

Uit het dossier blijkt volgens het OM dat Weski zich zeer bewust was van het feit dat ze meewerkte aan drugshandel. „Zij vervulde een cruciale rol.” Om die reden eist het OM een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van vier jaar en zes maanden tegen de vrouw die 45 jaar lang advocaat was.

Niet in het verdachtenbankje

Inez Weski woonde de zitting slechts gedeeltelijk bij. En ze zat niet in het verdachtenbankje maar aan een tafel tussen de vier raadslieden die haar bijstaan. Aan het eind van de ochtend werd de stress haar te veel en sloop ze de zaal uit. Weski is hartpatiënt, lijdt aan suikerziekte en de detentie heeft haar ziekteverschijnselen versterkt. „Sinds de detentie heb ik in potentie fatale schade erbij gekregen”, zei Weski. Tegenover de rechtbank beschreef ze de afgelopen drie jaar van haar vervolging als „een ondraaglijke periode”. Ze leeft naar eigen zeggen „in een ring van vuur die steeds verder wordt opgestookt. Je denkt dat je alles kan doen. Maar dat is een illusie”, vertelde Weski. Ze weende.

Het requisitoir sloeg Weski over. Ze begon de zitting ’s ochtends met het uitspreken van een soort disclaimer. Ze liet weten „heel kort

mijn rechtspositie te willen toelichten. Ik wil u formeel zeggen dat ik me op mijn geheimhoudingsplichten beroep.” Alles wat cliënten met haar als advocaat bespreken valt volgens Weski onder haar beroepsgeheim.

Dit betekent overigens niet dat Weski gedeeltes van haar strafproces geheel zwijgend bijwoonde. Regelmatig protesteerde ze als de voorzitter van de rechtbank feiten uit het dossier in haar ogen niet correct weergaf. Een van haar advocaten gaf een presentatie van ontlastende berichten die leden van de bende van Taghi met elkaar wisselden. Daaruit blijkt volgens haar dat de handlangers van Ridouan Taghi veelvuldig klaagden over Weski omdat ze slecht bereikbaar was en de opdrachten die ze kreeg niet naar behoren uitvoerde.

Ook de voorzitter van de rechtbank vertelde iets over de bedreigingen die Weski zou hebben ondergaan. De advocate zou die ochtend van 21 april 2023 tegen een officier van justitie hebben gezegd: „Jullie moesten eens weten wat ik allemaal heb tegengehouden.”

Volgende week houden de advocaten van Weski hun pleidooi. Dat gaat naar verluidt twee dagen duren.

Webshop voor

biologische tuinplanten

   sprinklr

10

Start je bestelling

DRIE VRAGEN OVER AMERIKAANS GEBOORTERECHT

Hof lijkt sceptisch over Trumps wens geboorterecht te beperken

Het Hooggerechtshof buigt zich over Trumps decreet dat het *birthright citizenship* inperkt. Wat staat er op het spel?

Emilie van Outeren

WASHINGTON

Was het interesse in de grondwettelijke argumenten over staatsburgerschap? Of intimidatie van de rechters die hij al langer op de korrel heeft? Woensdagochtend liet president Donald Trump zich in een colonne van zeker achtien voertuigen de 3,7 kilometer van het Witte Huis naar het Hooggerechtshof rijden om de zitting bij te wonen over zijn decreet dat het geboorterecht inperkt. Nooit eerder verscheen een zittende president daar voor de inhoudelijke behandeling van een zaak.

Op de dag van zijn inauguratie verordende Trump dat in de Verenigde Staten geboren kinderen niet langer automatisch Amerikaans staatsburger worden, zoals in het veertiende amendement van de grondwet is vastgelegd en in een eerder arrest van het constitutioneel hof werd bekrachtigd. De kinderen van migranten zonder wettelijke verblijfsstatus en die van tijdelijk ingezetenen, zoals studenten, zouden volgens de Republiek buiten dat grondrecht vallen.

Het Hof behandelde de kwestie woensdag en zal begin van de zomer een oordeel vellen of Trumps decreet rechtsgeldig wordt. Het is een van de vele manieren waarop hij probeert de VS fundamenteel te veranderen. Maar deze heeft ogenschijnlijk weinig kans van slagen.

1 | Wat staat er bij de zaak op het spel?

Born in the USA betekent: Amerikaan zijn. In tegenstelling tot Europese landen en de meeste andere staten verschaffen de VS nationaliteit niet op basis van 'bloed', maar op basis van 'grond'. Dit betekent dat kinderen die op Amerikaans grondgebied geboren worden volwaardig burger zijn, ook als hun ouders andere paspoorten hebben of er zelfs niet legaal verblijven. Het is, zo zeiden demonstranten buiten het Hof woensdag, een wezenlijk onderdeel van de *American dream* dat iedereen het daar kan maken – of dat kon.

Amerikanen zijn „alle personen die in de Verenigde Staten zijn geboren of genaturaliseerd, en die onder de rechtsmacht daarvan vallen”, aldus het veertiende amendement van de grondwet, geratificeerd in 1868. Die bijzin betekent dat er kleine uitzonderingen zijn: de kinderen van buitenlandse diplomaten die in de VS een ander land vertegenwoordigen, net als de kinderen van een eventuele buitenlandse bezetter. Tot 1924 waren ook *native Americans* uitgesloten. Eind negentiende eeuw werd het recht al bij het Hooggerechtshof bevochten, uit naam van de zoon van Chinese immigranten: Wong Kim Ark. Trumps vertegenwoordiger,

Betogers demonstreren woensdag bij het Hooggerechtshof in Washington tegen het decreet van Trump om het geboorterecht op burgerschap te beperken. FOTO AL DRAGO/GETTY IMAGES

John Sauer, vroeg het Hooggerechtshof om alleen toekomstige kinderen niet langer als staatsburger te erkennen. Zij zouden met hun ouders gedeponeerd moeten worden, minder recht hebben op zorg en onderwijs, en soms zelfs stateloos zijn. Maar Sauer beargumenteerde ook dat de grondwet en het Wong-arrest altijd al hadden moeten worden uitgelegd zoals de huidige president het wil. Diepgaand revisionisme van de gangbare lezing die zou betekenen dat het ook eenvoudiger wordt om mensen hun staatsburgerschap af te nemen.

2 | Wat is volgens Trump het probleem?

Tegenstanders van de universele interpretatie van het veertiende amendement beweren dat dit exclusief geschreven werd om na de Burgeroorlog de kinderen van tot slaafgemaakten te naturaliseren, en daarom niet slaat op immigranten. Bovendien hield het geen rekening met de huidige moderne, illegale immigratie. Alleen ouders

met een permanente, legale status in de VS zouden Amerikaantjes kunnen baren. Trump wil hiermee twee groepen uitsluiten van het huidige geboorterecht. De kinderen van illegale immigranten, asielzoekers en mensen met tijdelijke visa (naar schatting 255.000 per jaar). Dit past in het anti-immigratiebeleid waar zijn politieke carrière op gestoeld is.

Een tweede categorie zijn de zogenaamde 'geboortetoeristen', met name Chinezen die naar de VS komen om er te bevallen of gebruikmaken van een, in China verboden, draagmoeder die een Amerikaans kind ter wereld brengt. Het migratiekritische Center for Immigration Studies schatte in 2020 in dat er jaarlijks tussen 20.000 en 26.000 kinderen van toeristen staatsburgerschap krijgen. In dat jaar werd het moeilijker voor zwangere vrouwen om een visum te krijgen om naar de VS te reizen. „Burgerschap op basis van geboorteplaats gaat niet over rijke mensen uit China - en de rest van

de wereld - die, tegen betaling, willen dat hun kinderen - en honderdduizenden anderen - op belachelijke wijze staatsburger van de Verenigde Staten van Amerika worden”, schreef Trump voor de zitting op zijn sociale medium Truth Social. „Domme rechters en justitiële hoogwaardigheidsbekleders maken geen groot land!”

3 | Hoe denken de rechters erover?

Met twee uiterst rechtse rechters die Trump waarschijnlijk gelijk zullen geven en drie door Democraten benoemde rechters die dat vrijwel zeker niet doen, hangt de beslissing af van opperrechter John Roberts en de drie in Trumps eerste termijn benoemde rechters: Neil Gorsuch, Brett Kavanaugh en Amy Coney Barrett.

Die toonden zich alle vier, in verschillende mate, sceptisch over de argumentatie van de Trump-regering. Roberts kwalificeerde sommige argumenten als „erg eigenzinnig”. Toch waren ze ook niet

ontvankelijk voor alles wat advocaat Cecilia Wang, van de American Civil Liberties Union, aandroeg tegen Trumps decreet.

Een belangrijke strijd heeft Trump met dit decreet sowieso al gewonnen. Het Hooggerechtshof oordeelde afgelopen juni dat vonnissen van lagere rechters, die zijn *executive order* terzijde schoven, niet kunnen worden gebruikt als landelijke blokkade van presidentieel beleid. Zogeheten *universal injunctions* kunnen sindsdien minder effectief worden ingezet om Trump af te remmen – al zijn er juridische omwegen om dit wel te doen. Hij noemde dat een „monumentale overwinning”. Toen het Hof recentelijk tegen zijn importheffingen oordeelde, ontstak de president in woede. Hij noemde de door hemzelf benoemde rechters „idioten en schoothondjes” en „een schandvlek voor hun familie”. Zijn aanwezigheid bij de zitting woensdag kan worden gezien als een methode om hen verder onder druk te zetten om in zijn voordeel te oordelen.

FRANKRIJK

Racisme treft zwarte burgemeester

In maart is Bally Bagayoko verkozen tot burgemeester van Saint-Denis-Pierrefitte. Sindsdien regent het racistische opmerkingen.

Floor Bouma

PARIJS

Bally Bagayoko krijgt het voor zijn kiezen tijdens zijn eerste werkweek als burgemeester van Saint-Denis-Pierrefitte. Sinds de 52-jarige politicus van de radicaal-linkse LFI half maart werd verkozen tot burgemeester van deze net gefuseerde Parijse voorsteden met zo'n 150.000 inwoners, krijgt hij van tal van kanten racisme te verduren.

Bagayoko, van Malinese afkomst, heeft een master geopolitiek op zak en is sinds 2001 actief in de lokale politiek – eerst in samenwerking met de Communistische Partij die jarenlang aan de macht was in het multiculturele en arme Saint-Denis, vanaf 2012 voor LFI. In 2020 deed hij al een gooi naar het burgemeesterschap van de stad waar hij opgroeide, maar werd hij derde.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar werd hij na een geslaagde campagne in één ronde verkozen. Ook in andere steden wonnen kandidaten van LFI, een partij die tot nu toe nauwelijks macht had op lokaal niveau. Op 21

Burgemeester Bally Bagayoko laat zich begroeten door zijn aanhang na de eerste gemeenteraadsvergadering. Foto Ludovic Marin/AFP

maart werd Bagayoko formeel geïnstalleerd – zijn overwinning vierde hij dansend.

Radicaal-rechts lijkt het moeilijk te verkroppen dat een zwarte man een grote stad in continentaal Frankrijk gaat leiden. Iemand die bovendien lid is van LFI, dat door veel (radicaal-)rechtse Fransen gezien wordt als te extreem.

'Dierlijke ontmenselijking'

Op de radicaal-rechtse televisiezender CNews, sinds vorig jaar de

grootste nieuwszender van Frankrijk, werden in een uitzending over de verkiezing van Bagayoko vorige week uitlatingen gedaan die door experts als racistisch worden bestempeld. Zo maakte psycholoog Jean Doridot een opmerking waarin hij de burgemeester indirect vergeleek met een mensaap. „Het is belangrijk om te onthouden dat Homo sapiens sociale zoogdieren zijn en tot de familie van de mensapen behoren”, zei Doridot na een vraag of Bagayoko „grenzen

verlegt”. „En bijgevolg is er in elke gemeenschap, in elke stam (...) een leider wiens rol het is om hun gezag te vestigen.” Een dag later zei essayist Michel Onfray op dezelfde zender dat Bagayoko zich gedraagt als „een dominant mannetje”.

Deze opmerkingen passen in „klassiek racistisch gedachtegoed”, stelt antiracismeorganisatie SOS Racisme, en kunnen worden aangemerkt als „dierlijke ontmenselijking”.

Ook op sociale media zijn einde-

loos veel ongebreidelde racistische opmerkingen, foto's en video's te vinden en FranceInfo meldt donderdag dat de gemeente Saint-Denis-Pierrefitte sinds de verkiezing van Bagayoko dagelijks racistische telefoontjes krijgt. Bellers zouden onder meer vragen naar „de zwarte burgemeester” of „het stadhuis van de apen”.

Regering reageert traag

Bagayoko gaat niet bij de pakken neerzitten en bijt van zich af. Zaterdag organiseert hij een demonstratie tegen racisme bij zijn stadhuis, waarbij hij zal oproepen „de Republiek en haar waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap” te beschermen. Woensdag heeft hij in een interview met persbureau AFP de regering opgeroepen de licentie van CNews in te trekken. CNews wordt overigens om de haverklap beboet door toezichthouder Arcom voor racisme en haatzaaien.

Bagayoko krijgt bijval van vooral linkse politici. De regering hield zich in eerste instantie stil – waarbij waarschijnlijk meespeelt dat ook president Emmanuel Macron en zijn politieke partners LFI al jaren afschilderen als gevaar. Maar inmiddels heeft minister van Binnenlandse Zaken Laurent Nuñez gezegd onderzoek te zullen doen naar de uitspraken die zijn gedaan op CNews. Voormalig politiefchef Nuñez onderstreepte hierbij dat „racisme geen mening is, het is een vergif en (...) een strafbaar feit”.

nrc webwinkel

KOOKKLASSIEKERS

Voor thuishokks van elk niveau

<p>MARCELLA HAZAN De klassieke Italiaanse keuken</p> <ul style="list-style-type: none"> Hét standaardwerk over Italiaans koken Meer dan 500 recepten Uitgebreide informatie over bereidingstechnieken en authentieke ingrediënten 	<p>BEE VUYK Groot Indonesisch kookboek</p> <ul style="list-style-type: none"> Dé klassieker met honderden gevarieerde recepten Met een handvol ingrediënten bereid je een gamma aan authentieke gerechten Voor beginners en gevorderden 	<p>MATTHEW RYLE Franse klassiekers</p> <ul style="list-style-type: none"> Een compleet en eigentijds naslagwerk Voor iedereen die graag Frans kookt Herontdek de Franse keuken met tijdloze recepten
<p>CHARMAINE SOLOMON Groot Aziatisch kookboek</p> <ul style="list-style-type: none"> Dé culinaire klassieker over de verschillende Aziatische keukens Van India, Pakistan, Maleisië en Thailand tot China en Japan Meer dan 500 pagina's met recepten 	<p>PAUL BOCUSE De nieuwe Franse keuken</p> <ul style="list-style-type: none"> Het meesterwerk van de legendarische chefkok van de Franse keuken Meer dan 1000 recepten In dit boek gaan vernieuwing en traditie hand in hand 	<p>NATALIA RUDIN Cooking Fast and Slow</p> <ul style="list-style-type: none"> Nederlandse uitgave Snelle, heerlijke recepten voor mensen die (geen) tijd hebben Vol met voornamelijk plantaardige recepten

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/boekenacties

Gratis thuisbezorgd

nrcwebwinkel

MUD JEANS

Tijdloze denim

Ontworpen om jarenlang mee te gaan

Certified
B
Corporation

- › Jeans gemaakt van oude denim
- › Ontworpen om jarenlang mee te gaan
- › Denim waar kwaliteit, stijl en verantwoordelijkheid samenkomen

De denim van MUD Jeans is onmisbaar in een garderobe die draait om kwaliteit en intentie: veelzijdig, stijlvol en moeiteloos te combineren. Sinds 2012 verenigt MUD Jeans premium kwaliteit met circulaire innovatie.

De jeans zijn tijdloos en modern, gemaakt van duurzame materialen, met verfijnde afwerking en pasvormen die seizoen na seizoen meegaan. Denim die niet alleen mooi staat, maar ook comfortabel en verantwoord draagt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/mudjeans

Co-voorzitters van de Duitse SPD Bärbel Bas (links) en Lars Klingbeil, vrijdag op het hoofdkantoor van de partij, het Willy-Brandt-Haus, in Berlijn. FOTO CLEMENS BILAN / EPA

DUITSLAND

Conservatievere koers moet tij keren voor Duitse SPD

De sociaal-democraten verliezen overal zetels en posten. De partijleiding kiest een conservatievere en minder sociale koers. Maar onderscheidt de SPD zich daarmee wel voldoende van CDU?

Nynke van Verschuer

BERLIJN

Het Duitse *Superwahljahr*, met verkiezingen in vijf van de zestien deelstaten, is voor de SPD miserabel begonnen. Vorig weekend verloren de sociaal-democraten de verkiezingen in Rijnland-Palts, waar de partij 35 jaar lang aan de macht was. In hetzelfde weekend verloor de SPD-kandidaat de burgemeestersverkiezing in München, waar de SPD sinds 1984 de burgemeester leverde. Begin maart haalde de partij in Baden-Württemberg ternaauwernood de kiesdrempel (van 5 procent, de SPD haalde 5,5 procent). In Mecklenburg-Voor-Pommeren, waar over een half jaar wordt gestemd, dreigt de SPD het af te leggen tegen de uiterst rechtse *Alternative für Deutschland* (AfD).

De SPD verliest overal zetels en posten, en moet snel iets bedenken om het tij te keren. De partij lijkt het over een geheel andere boeg te willen gooien dan pakweg de afgelopen tien jaar. Onder de huidige co-voorzitter Lars Klingbeil, en in mindere mate co-voorzitter Bärbel Bas, lijkt de partij minder nadruk

Op dit moment wordt onze partij niet de competentie toegeschreven dit land economisch vooruit te brengen

Bärbel Bas
co-voorzitter SPD

te leggen op het bieden van een sociaal vangnet, en samen met coalitiepartner CDU/CSU juist bezuinigingen op sociale voorzieningen te willen doorvoeren.

Op de dag na de verloren verkiezing in Rijnland-Palts was de probleemanalyse van Klingbeil kort: „60 procent van de kiezers ziet ons als een partij voor ontvangers van sociale voorzieningen. We werken er al meer dan een jaar aan om dat beeld weg te krijgen.” Co-voorzitter Bas voegde eraan toe: „Op dit moment wordt onze partij niet de competentie toegeschreven dit land economisch vooruit te brengen.”

Klingbeil en Bas leken eensgezind in hun analyse, die hen betreft niet verder wordt uitgediept. Bas: „Het helpt niet [de verkiezingsnederlagen] verder te analyseren, we moeten naar voren.”

Offers brengen

De weg vooruit werd woensdag nader uitgestippeld door Klingbeil in een lezing bij de invloedrijke Bertelsmann Stiftung, behorend tot het Duitse uitgeverconcern Bertelsmann. De Duitsers zullen „offers” moeten brengen, stelde Klingbeil, tevens minister van Finan-

ciën in de regering van kanselier Friedrich Merz (CDU). „We kunnen niet iedere crisis en ieder probleem met geld oplossen.”

Mensen in Duitsland zouden méér uren moeten werken, maar door het gecompliceerde toelagensysteem loont meer werk vaak niet, aldus Klingbeil. Op sociale voorzieningen moet bespaard worden. Er moet volgens Klingbeil ook langer worden doorgewerkt, terwijl een hogere pensioenleeftijd lange tijd taboe was in de SPD. Voor het overgrote deel van de Duitsers moeten de belastingen omlaag, terwijl de belastingen op grote erfissen en de hoogste inkomens omhoog zouden moeten. Ook pleitte hij voor een „radicale afbouw van bureaucratie”.

Dit zouden, met uitzondering van de belastingverhogingen, ook programmapunten kunnen zijn van de liberale FDP. Wat er van Klingbeils ideeën terecht komt, moet komende maand blijken, als de regering in Berlijn het aangekondigde „hervormingspakket” preciezer vormgeeft.

Bijstandsuitkering

Het punt over de sociale voorzieningen is illustratief. Begin maart werd in de Bondsdag besloten dat het *‘Bürgergeld’*, de bijstandsuitkering die werd ingevoerd onder SPD-kanselier Olaf Scholz, wordt vervangen door een soberdere *‘Grundsicherung’*. Het belangrijkste verschil is dat het onder de nieuwe wet makkelijk wordt de hele uitkering te schrappen, namelijk als iemand afspraken met uitkeringsinstanties drie keer op rij niet nakomt. Ook worden uitkeringsgerechtigden sneller gedwongen een goedkopere woning te zoeken om de huurtoeslag te drukken.

Voor de regering-Scholz was de invoering van het *‘Bürgergeld’* een mijlpaal. Scholz voerde in 2021 campagne met het woord „respect”, en daarbij hoorde een bijstandsuitkering die uitgaat van de goede wil van degenen die erop zijn aangewezen. De hervorming onder de huidige coalitie gaat meer uit

Partijprominenten van de SPD poseren vrijdag naast een standbeeld van oud-kanselier Willy Brandt op het hoofdkantoor. FOTO CLEMENS BILAN/EPA

SPD-leden reageren op de eerste exitpolls van de deelstaatverkiezingen in Rijnland-Palts op 22 maart. FOTO DANIEL PETER/AFIP

De Duitse economie stagneert en er moet flink bezuinigd worden. Het doet denken aan de tijd van Schröder

van de vrees voor misbruik van de voorzieningen. Met het *‘Bürgergeld’* nam de regering-Scholz afscheid van de beruchte *‘Hartz IV’*-uitkering, een sobere regeling die werd ingevoerd onder SPD-kanselier Gerhard Schröder (1998-2005). Met *‘Hartz IV’* had de SPD zijn kernwaarden verloochend, was de opvatting van sociaal-democraten.

Nu is de SPD terug op een conservatievere en minder sociale koers. De verandering is opvallend, ook omdat niet duidelijk is hoe intensief de partij heeft nagedacht over de nieuwe weg. De externe omstandigheden zijn wel eenduidig: de Duitse economie stagneert en er moet flink bezuinigd worden. Dat lijkt een beetje op de tijd van Schröder, toen Duitsland de „zieke man” van Europa was, en de economie profiteerde van de bezuinigingen onder de SPD-kanselier. Bovendien regeert de SPD nu met de CDU/CSU onder kanselier Merz, die economisch een stuk liberaler is dan CDU-voorganger Angela Merkel.

Het valt te bezien hoeveel de SPD kan winnen met de keuze voor hervormingen in samenwerking met de CDU, de nadruk op het „werkende midden” en de Duitse economie. Het gevaar is dat de partij zich niet meer duidelijk onderscheidt van coalitiepartner CDU.

Maar partijen en politici met een meer conservatieve signatuur lijken het op dit moment goed te doen in Duitsland. Dat toont ook de overwinning van Cem Özdemir in Baden-Württemberg, begin maart. Özdemir is weliswaar van de Groenen, maar de auto-industrie in de deelstaat is voor hem minstens zo belangrijk als milieubescherming.

De oude SPD-koers, waarin bijvoorbeeld de verhoging van het minimumloon een belangrijk punt was, leek geïnspireerd door het idee dat de SPD AfD-kiezers in precare economische omstandigheden zou kunnen terugwinnen. Tot dusver lijkt dat niet te werken: in Rijnland-Palts was bij kiezers die ontevreden zijn over hun economische situatie AfD het populairst.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

Groep
Ginkel

De Kunst van Groen erfgoed

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GRUPEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld extra

Wat krijgt u voor uw geld?

- ✓ Gratis Handelsrobot
- ✓ Cursus in Hotel vd Valk
- ✓ Warm lopend buffet
- ✓ 8 weken live meekijken
- ✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwesels.nl

Originele reacties cursisten

■ Top investering
Ik heb de cursus inmiddels twee jaar geleden gevolgd en kan opricht zeggen dat het een zeer waardevolle investering is geweest. In beide jaren heb ik ongeveer 50% rendement behaald, iets wat ik zonder deze cursus en begeleiding nooit had bereikt. Ook de nadruk op discipline en het vermijden van hebberigheid heeft mij enorm geholpen.

■ Frisse blik
De oprisfslag gaf mij nieuwe inzichten en extra vertrouwen in mijn aanpak. Het was ook waardevol om mijn werkwijze verder te verfijnen.

WWW.ROBWESELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

Ga naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

DROOG
Shadylace parasol

Adviesprijs fabrikant 299,-
199,-

- Uniek schaduw effect geïnspireerd op een bladerdak
- Comfortabele balans tussen zon en schaduw
- Design van Chris Kabel

SPINWOOD
2-in-1 tuinbank + gratis beschermhoes

Adviesprijs fabrikant 1.499,-
1.099,-

- Van bank naar picknicktafel in een handomdraai
- Gemaakt van tropisch hardhout en dubbel gecoat staal
- Kan het gehele jaar buiten blijven

BEARCHAIR
Grizzly Bear Chair

Adviesprijs fabrikant 795,-
695,-

- Ultiem comfort in de tuin of het terras
- Gemaakt van cederhout
- Comfortabele zithoogte van 42 cm

EXTREME LOUNGING
Zitzak

In de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs fabrikant 199,-
154,95

- Ergonomisch design met rugondersteuning
- Licht van gewicht en makkelijk te verplaatsen
- Geschikt voor binnen én buiten

LAFUMA
Transaswing stoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs fabrikant 139,95
114,95

- Ideaal voor gebruik op de camping of het terras
- Eenvoudig aan te passen naar de gewenste zitzpositie
- Flexibele rugleuning voor ultiem comfort

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

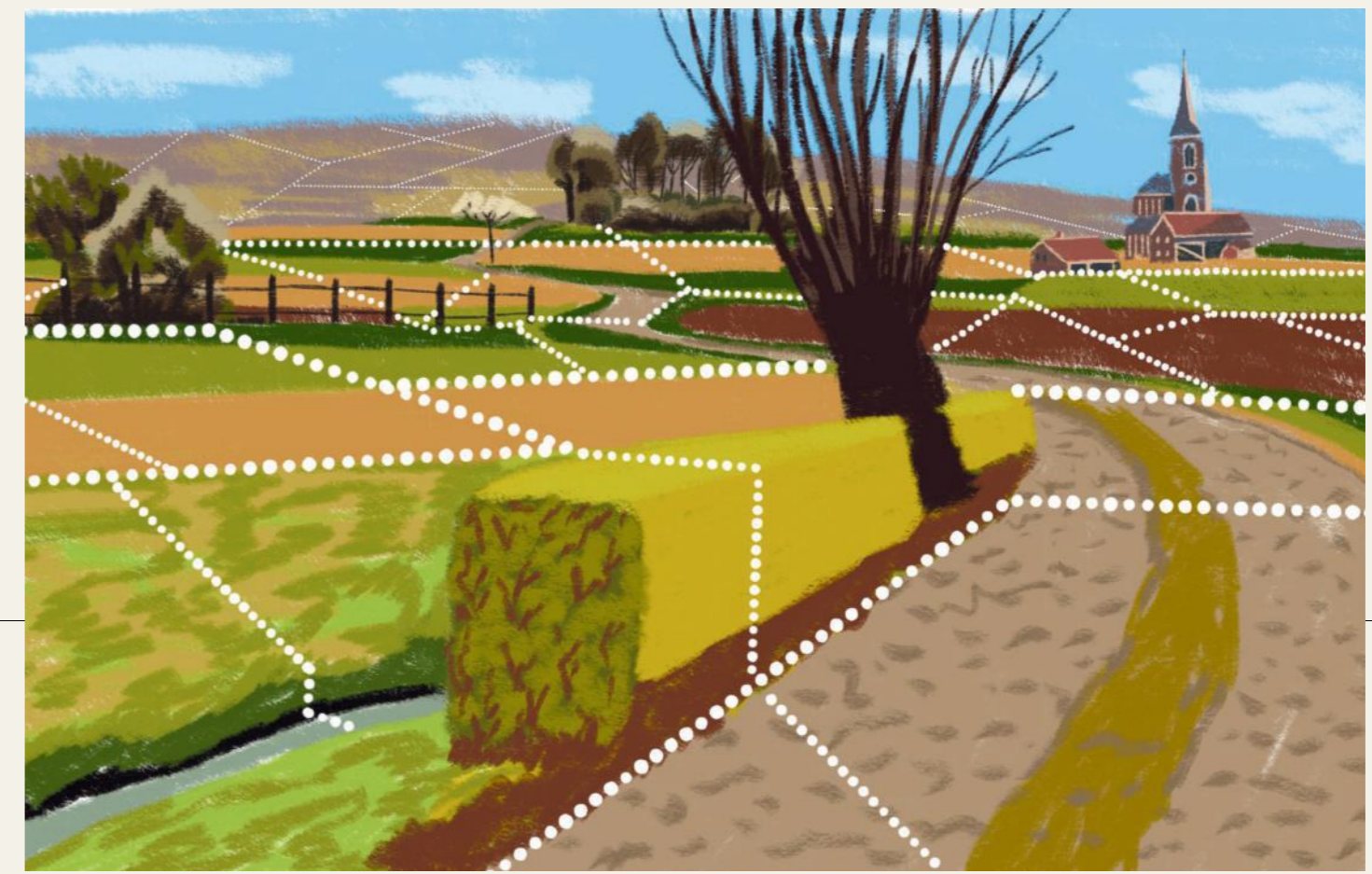
Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

- Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
- Meerdere verstelbare standen
- Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

De provincie Limburg levert een wanprestatie, vindt het hof

DE ZAAK

De Provincie Limburg wilde een provinciale weg aanleggen (de N300) langs onder andere de Zuid-Limburgse gemeenten Heerlen en Kerkrade. Die loopt deels over grond die in eigendom was van een ontgrondingsbedrijf, dat zijn geld verdient met de verkoop van afgegraven zand en grind. Al vanaf 2006 overlegde de provincie met het bedrijf over het ruilen van grondpercelen, wat in 2011 resulteerde in een overeenkomst.

De partijen spraken af dat de grond geruimd zou worden en dat de provincie zich zou inspannen om het bedrijf een ontgrondingsvergunning te geven voor de grond die het in eigendom kreeg. Voor dit laatste moest de geldende bestemming worden gewijzigd. Als die vergunning ondanks de te verrichten inspanningen niet zou lukken, zou de provincie het bedrijf 250.000 euro betalen.

Vanaf 2016 keerden omwonenden zich tegen de aanstaande afgravingen, vanwege de verwachte geluidsoverlast, verkeersoverlast en fijnstof. De provincie schreef het ontgrondingsbedrijf daarom in 2016 dat de vergunning niet kon worden verleend, wegens „onvoldoende draagvlak bij de omwonenden voor de ontgronding”. Ze zou het bedrijf die 250.000 euro betalen, vanwege het verschil in grondwaarde bij de ruil. Maar daar ging het bedrijf niet mee akkoord. Na jaren van vergeefs overleg stapte het bedrijf in 2023 naar de rechtbank. De provincie zou een extra schadevergoeding moeten betalen omdat ze zich onvoldoende had ingespannen om de vergunning te verlenen.

De rechtbank oordeelde dat de Gedeputeerde Staten (het dagelijks bestuur van de provincie) de afspraak

Limburg had grond nodig en kwam met de bezitter een ruil overeen, plus vergoeding. Provinciale Staten stak een stokje voor de exploitatie van die grond door het bedrijf. De provincie moet de schade vergoeden, zegt de rechter.

Door **Linus Hesselink** Illustratie **Jet Peters**

hadden gemaakt en gebonden waren aan de inspanningsverplichting - maar niet de Provinciale Staten (de gekozen vertegenwoordiging). Die laatste zouden het ruimtelijke ordeningsplan moeten vaststellen om de vergunning mogelijk te maken. En nu na 'sondering' was gebleken dat alleen een kleine minderheid van de Provinciale Staten een dergelijk plan zou willen behandelen, kon „redelijkerwijs niet meer van de provincie verwacht worden” en had Gedeputeerde Staten zich dus voldoende ingespannen.

DE UITSpraak: toegewezen

In hoger beroep denkt het gerechtshof in Den Bosch daar heel anders over. Het dagelijks bestuur heeft de provincie als geheel aan de overeenkomst gebonden. Voor de ontgrondingsvergunning was immers een bijgesteld ruimtelijk ordeningsplan van Provinciale Staten nodig. En de provincie heeft haar bevoegdheden niet maximaal benut. Zo hadden Gedeputeerde Staten het provinciaal belang bij de ontgrondingsvergunning veel beter kunnen motiveren, en niet voornamelijk de „subjectieve belangen van de omwonenden” in het licht moeten stellen. Zo hebben ook de leden van Provinciale Staten bij de beraadslagingen niet la-

zaamheden had kunnen verrichten”

Volgens advocaat Gerrit van der Veen (AKD), niet betrokken bij de zaak, komt dit soort 'bevoegdhedenovereenkomsten' vrij vaak voor. „Dan wordt bijvoorbeeld afgesproken dat een overheid zich zal inspannen voor een ander bestemmingsplan. Ook de Hoge Raad heeft al enkele keren geoordeeld dat overheden dit soort overeenkomsten mogen aangaan. Die kunnen eigenlijk alleen maar bindend zijn voor bevoegdheden van het orgaan dat de overeenkomst aangaat. Dat is bij de provincie Gedeputeerde Staten. Het is opvallend dat het gerechtshof hier oordeelt dat ook Provinciale Staten gebonden zijn. Gedeputeerde Staten treffen volgens het gerechtshof echter ook blaam. Zij zijn hun inspanningsverplichting niet nagekomen. Ze hebben volgens de rechter bij het gebrek aan draagvlak de verkeerde afslag genomen en zich te weinig ingespannen om dat te veranderen.

In zo'n overeenkomst kan de overheid nooit garanderen dat het afgesproken besluit er komt. Soms veranderen regels of de rechtspraak, waardoor een overheid de afspraak niet kan nakomen. Dat zie je ook bij de stikstofproblematiek. Soms kunnen overheden dan bijvoorbeeld afspraken voor een woonwijk niet nakomen.”

Het arrest telt zo'n 18.000 woorden en de zaak loopt al meer dan vijftien jaar. Dat vinden beide advocaten niet gek. Beukers: „Er is heel veel gepraat en geschreven; al die feiten moet je bekijken.” En Van der Veen: „Er moeten plannen worden ontwikkeld en besluiten voorbereid. Dat kost veel tijd. Als het niet goed uitpakt, is tien jaar procederen geen zeldzaamheid.”

Het gerechtshof zegt dat schade moet worden vergoed voor de „gemischte kans” dat het bedrijf „gedurende (maximaal) 7 jaar ontgrondingswerk-

Uitspraak: Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 10 februari 2026 (gepubliceerd: 20-3-26); ECLI:NL:GHSHE:2026:358

HET COMMENTAAR

Waarom zou schadevergoeding moeten worden betaald, nu al afgesproken was dat het bedrijf 250.000 euro zou krijgen als de vergunning er niet zou komen?

Advocaat Thom Beukers (Boels Zanders advocaten) staat het ontgrondingsbedrijf in deze zaak al jaren bij. „Bij die 250.000 euro ging het om het verschil in grondwaarde van de twee percelen: het bedrijf kreeg bij de ruil een kleiner stuk grond terug. Met het stuk grond dat het bezat, verdiende het bedrijf geld. Toch stemde het in met de ruil. De provincie moest zich inspannen voor de ontgrondingsvergunning, die nodig was om het andere perceel commercieel te kunnen exploiteren, en die inspanning was onvoldoende.

Het gerechtshof zegt dat schade moet worden vergoed voor de „gemischte kans” dat het bedrijf „gedurende (maximaal) 7 jaar ontgrondingswerk-

Juurd Eijvoogel

AMSTERDAM

L eek de Duitse economie dit jaar na lang gekwakkel eindelijk weer eens met 1 procent of iets meer te groeien, moest die verwachting deze week alweer naar beneden worden bijgesteld. Door de oorlog in het Midden-Oosten, en de daarvoor gestegen energiepiejzen, zit er voor Duitsland dit jaar vermoedelijk niet meer in dan 0,6 procent groei. Dat is de gemeenschappelijke prognose van de toonaangevende Duitse economische onderzoeksinstituten, die daarmee hun aanvankelijke groeiverwachting van 1,3 procent meer dan halverden.

Er zijn genoeg redenen om bezorgd te zijn over de al jaren matig presterende Duitse economie, zegt Gerard Pfann, bijzonder hoogleraar Duits-Nederlandse economische betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam, en hoogleraar econometrie van markten en organisaties aan de Universiteit Maastricht. Maar de grootste economie van Europa heeft ook unieke eigenschappen, die reden geven tot hoop op herstel - waarvan ook buurland Nederland kan profiteren, zegt Pfann.

„Die twee economieën zijn heel erg met elkaar verbonden. Duitsland is voor Nederland de allergrootste handelspartner. Verreweg. En wat niet iedereen beseft: Nederland is voor Duitsland de op drie na grootste handelspartner, na de VS, China en Frankrijk. De Nederlandse en Duitse economieën zijn zó sterk met elkaar verweven dat als het slecht gaat in het ene land, dit later ook effect heeft op het andere.

„Nederland heeft de afgelopen jaren een economische groei gekend van ruim 1 procent, terwijl de Duitse in dezelfde periode licht gekrompen is. Op de langere termijn is het verschil nog heftiger: sinds 2017 is de Nederlandse economie met 12 procent gegroeid, de Duitse slechts met 1,2 procent.”

Waar komt dat grote verschil door?

„Het verschil is dat wij in Nederland een economie hebben die draait om dienstverlening, logistiek en handel. In Duitsland is de maakindustrie van nature dominant. Die draait op energie, en dat zorgt voor hoge kosten. Chemie, metaal, papierindustrie - ze gebruiken allemaal veel energie en zijn dus allemaal de dupe van hogere energiepiejzen. Nederland is wel verweven met de Duitse economie, maar als diensteneconomie veel minder afhankelijk van die energiepiejzen - en daardoor flexibeler.

„Nog een opmerkelijk verschil tussen de beide buurlanden: in 2012 was het percentage van de bevolking dat werkt in *research and development*, onderzoek en ontwikkeling, voor het eerst groter in Nederland dan in Duitsland. De incubatietijd van R&D - de tijd tot een investering daarin geld gaat opleveren - ligt tussen de drie en zeven jaar, zeg maar vijf jaar. En wat zie je? Sinds 2017 blijft de economische groei in Duitsland achter. Ik denk niet dat het achterblijven van investeringen in R&D in Duitsland daarvan de oorzaak is, maar het is er wel een symptoom van. Dat Duitsland minder mensen is gaan aannemen voor onderzoek en ontwikkeling, had te maken met de financiële crisis van 2008.

„Naast de energiekosten worstelt de Duitse economie met de vergrijzing, een belangrijk probleem in de maakindustrie. En vooral: de maakindustrie bevindt zich in een overgangsfase, die nog best lang kan duren.

„De auto-industrie, met bedrijven als Volkswagen, Mercedes en BMW,

Een werknemer van Herrenknecht, in Schwana, loopt langs een bijna complete tunnelboormachine. FOTO PHILIPP VON DITFURTH/GETTY IMAGES

INTERVIEW GERARD PFANN ECONOMO

'De Duitse maakindustrie blijft een van de sterkste ter wereld'

De Duitse economie kampt met grote problemen, maar heeft ook unieke eigenschappen die reden geven tot hoop op herstel, zegt Gerard Pfann, hoogleraar Duits-Nederlandse economische betrekkingen. Hij kijkt daarvoor naar de 'heimliche Gewinner'.

heeft het moeilijk met de technologische transitie. En de digitalisering is een uitdaging voor de hele economie, en in het bijzonder voor een groot technologisch bedrijf als Siemens. Juist die technologische bedrijven worden door de veranderingen op hun eigen terrein hard getroffen. Ze moeten allemaal mee met de transitie, maar de innovaties komen voor een groot deel uit het buitenland en zijn in Duitsland niet altijd op tijd opgepakt. Denk aan digitaal werken, aan elektrisch rijden.”

De auto-industrie is een van de belangrijkste sectoren in Duitsland, qua werkgelegenheid en export. Maar de impuls voor elektrische auto's moest van Tesla komen en uit China, voordat Duitsland wakker werd.

„Ik geloof niet dat Duitsland vond dat dit auto's waren, want er zaten geen motoren in, althans geen verbrandingsmotoren”, zegt Pfann met een glimlach.

Waar put u hoop uit voor de Duitse economie?

„De Duitse maakindustrie is nog steeds een van de grootste en sterkste ter wereld - en heel erg op de export georiënteerd. Een belangrijke rol daarin spelen de 'verscholen winnaars', een begrip dat in de jaren negentig is gemunt door de managementgoeroe Hermann Simon. Deze *hidden champions*, of *heimliche Gewinner*, zijn een reden om ondanks alle problemen toch vertrouwen in de Duitse economie te hebben. Het

zijn relatief onbekende ondernemingen, maar wereldleiders in hun eigen nichemarkt. Hun omzet halen ze voor meer dan de helft uit de export, dus ze zijn niet zo afhankelijk van de Duitse economie. Hun verdienmodel ligt voor een groot deel in het buitenland.

„Ze behoren tot wat in Duitsland de *Mittelstand* heet, niet te verwarren met wat we in Nederland middenstanders of midden- en kleinbedrijf noemen. Ook grote ondernemingen worden tot de *Mittelstand* gerekend. Ze zijn niet beursgenoteerd en vaak in handen van families. Denk aan Sennheiser, producent van koptelefoons en *high end* audiotechnologie; Kärcher, van de gele hogedruksputten; Würth, groot in schroeven, spijkers en ander montage-materiaal; en Herrenknecht, producent van tunnelboormachines. En zo zijn er zijn nog veel meer.”

Kan de Duitse economie zich aan dit soort bedrijven optrekken?

„Jazeker, het zijn lichtpuntjes. En tegelijkertijd zijn ze ook een van de oorzaken waarom de aanpassing van de economie aan nieuwe omstandigheden in Duitsland wat langer duurt dan in de rest van de wereld.

„Die familiebedrijven hebben een heel andere financieringsstructuur dan beursgenoteerde ondernemingen. Ze kunnen meer tijd nemen om strategisch na te denken over de lange termijn, ze zijn minder snel geneigd om te luisteren naar aandeelhouders die aandringen op winst voor de korte termijn. Maar in een periode van grote techno-

CV Econometrist

Gerard Pfann (1959) is sinds 1997 hoogleraar econometrie aan de School of Business & Economics van de Universiteit Maastricht, en vanaf 2015 gast-hoogleraar aan het Zweeds Instituut of Social Studies (SOFI) van de Universiteit van Stockholm. In 2024 werd hij benoemd tot bijzonder hoogleraar Duits-Nederlandse economische betrekkingen namens het Duitsland Instituut aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was de eerste onderzoeksdirecteur van het Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit (IZA) in Bonn, was ruim 10 jaar hoofdredacteur van de *European Economic Review*, en is de oprichter van het *Journal of Empirical Finance*.

logische veranderingen, waar we nu in zitten, brengt dat spanning met zich mee. Want als je niet snel genoeg meebeweegt, kan je achterop raken.”

Waarom onderscheidt de Duitse economie zich nog meer positief?

„Duitsland heeft een unieke cultuur van beroepsopleidingen, de zogenoemde *duale Ausbildung*. In dat systeem gaan leerlingen een paar dagen per week naar school en werken de andere dagen bij een bedrijf om praktijkervaring op te doen. Het aantal mensen dat daarvoor kiest, groeit enorm, tot tevredenheid van ondernemingen. Het is niet te vergelijken met de Nederlandse beroepsbegeleidende leerweg (BBL) voor mbo-leerlingen, want in Duitsland bestaat deze beroepspraktijkopleiding op alle opleidingsniveaus, tot en met wat in Duitsland het gymnasium heet, vergelijkbaar met ons vwo.

„Een andere pijler van de Duitse economie is de zogenoemde *triple helix*: de samenwerking tussen universiteiten, grote industriële ondernemingen en onderzoeksinstituten als de Fraunhofer-Gesellschaft voor toegepast onderzoek, de Max Planck Instituut voor fundamenteel onderzoek en de Helmholtz-Gemeinschaft voor grote, veelomvattende maatschappelijke projecten.

„De samenwerking tussen die drie sectoren vormt het dna van de Duitse maakeconomie. Het is de basis voor technologische innovaties op de lange termijn.”

De regering van kanselier Merz heeft de 'schuldren' versoepeld en probeert de economie aan te jagen met forse financiële impulsen. Is al te zien of dat helpt?

„Duitsland heeft vorig jaar een fonds van 500 miljard euro ingesteld, een zogenoemd *Sondervermögen*, om in tien jaar te investeren in verbetering van de infrastructuur en het klimaat. Maar daarvan heeft de Rekenkamer net gezegd dat het vooral gebruikt wordt om begrotingstekorten te dichten. Dus wordt het niet gebruikt voor waarvoor het bedoeld was.

„Dan gaat er ook veel geld naar de defensie-industrie. En Berlijn heeft 30 miljard beschikbaar gesteld voor een investeringsfonds gericht op start-ups. Private investeerders zouden daarmee aangemoedigd moeten worden op hun beurt 100 miljard in dit 'Duitslandfonds' te steken. Maar je zou eigenlijk juist een beweging verwachten naar meer investeringen waarin de overheid niet zo'n grote rol meer speelt.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant
vanaf 229,-

183,-

YUMEKO

Duurzaam linnen beddengoed

- 100% puur linnen zonder katoenblend
- Ideaal voor de warme nachten die gaan komen
- Na elke wasbeurt nog zachter en comfortabeler

Er gaat niets boven de pure, volle beleving van 100% linnen. Yumeko's gewassen linnen voelt stevig en soepel tegelijk, met een subtiel gekreukte, rustieke uitstraling die je slaapkamer direct karakter geeft. De dekbedovertreksets worden met elke wasbeurt zachter en mooier: linnen is ontzettend sterk en slijtvast. Ontdek het volledige kleurenpalet en de bijpassende hoeslakens en kussenslopen, tijdelijk met 20% korting.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/yumeko

Weekdeals

GELDIG T/M 5 APRIL 2026

Hoge korting!

FEEL FURNITURE

Jouw perfecte plekje in de schaduw

- > Diverse grote parasols in verschillende kleuren
- > Gemakkelijk snel in- en uit te klappen
- > Waterafstotende UV-coating voor extra bescherming
- > Bekijk alle parasols en toebehoren online

ADVIESPRIJS FABRIKANT 149,95 **59,95**
ADVIESPRIJS FABRIKANT 199,95 **99,95**
ADVIESPRIJS FABRIKANT 399,95 **199,95**

BEKIJK ALLES VAN FEEL FURNITURE ONLINE

HP EliteBook 850

ADVIESPRIJS FABRIKANT 1.399,00 **399,00**

REFURBISHED MODEL

- > 256GB SSD en 8GB RAM werkgeheugen
- > Met een 15.6 inch groot full-HD scherm
- > Inclusief Windows 11 Pro licentie

LUMIZ Lampionnen

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A. 34,95 **19,95**

MET ZONNEPANEEL EN LEDVERLICHTING

- > Gemaakt van weerbestendige, recyclebare Tyvek
- > Verkrijgbaar in vele kleuren en maten
- > Bekijk alle Lumiz lampionnen online

LE JARDIN DU LIN Damesblouse

ADVIESPRIJS FABRIKANT 89,00 **44,95**

GEMAAKT VAN 100% LINNEN

- > Ademend materiaal en voelt heerlijk licht aan
- > Tunesische kraag met knoopsluiting
- > Bekijk meer kleding van Le Jardin du Lin online

SANGEAN Muzieksysteem

ADVIESPRIJS FABRIKANT 549,00 **249,00**

MET DAB+ EN FM RADIO

- > Geschikt voor afspelen via Bluetooth, USB en CD's
- > Krachtige speakers en een equalizer-functie
- > Bekijk alle Sangean producten online

NEXXT Waterborstel

ADVIESPRIJS FABRIKANT 99,95 **69,95**

MET TELESCOPISCHE STEEL

- > Aansluitbaar op elke standaard tuinslang
- > Zachte borstel met zeepdispenser en een raamwisser
- > Bekijk meer telescopische waterborstels online

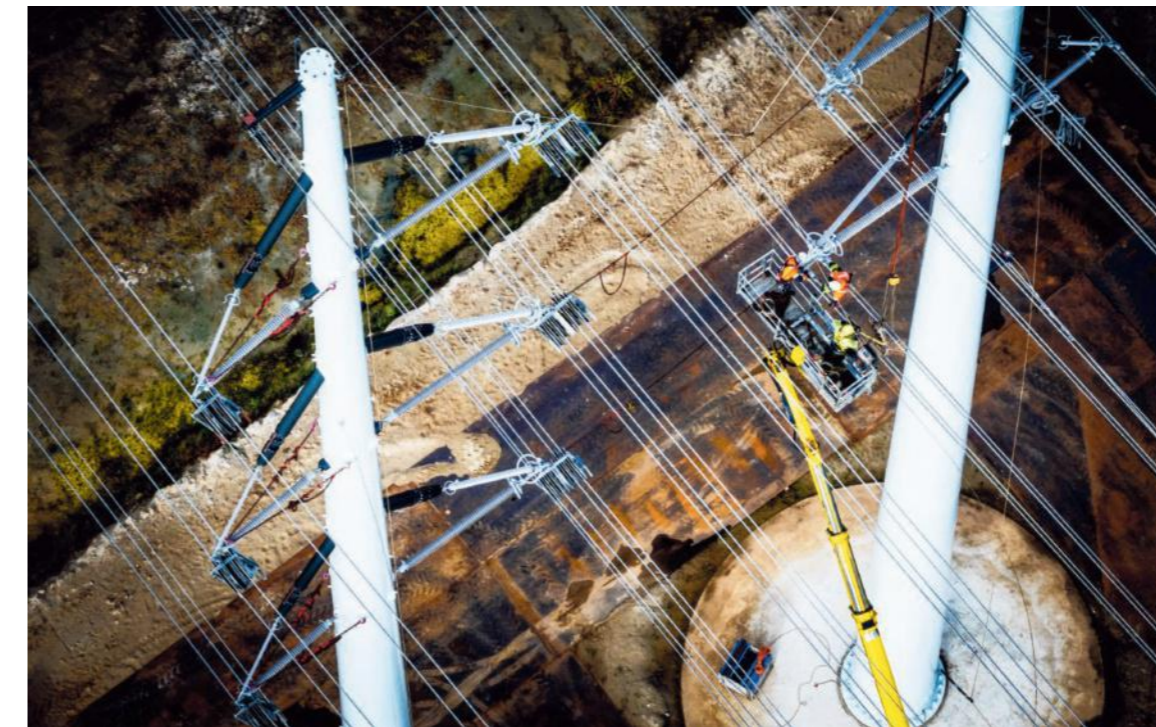
FEEL HOME Loungeset Toscana

ADVIESPRIJS FABRIKANT 799,95 **549,00**

5 VERSCHILLENDE OPSTELLINGEN MOGELIJK

- > Gemaakt van aluminium met houten details
- > Comfortabele weerbestendige kussens
- > Bekijk meer tuinmeubels online

Werkzaamheden nabij Kruijningen aan het Zeeuwse stroomnet. FOTO ANP

ENERGIETRANSITIE

Wachtrijen voor stroom blijven groeien, woningen steeds vaker in de knel

Ondanks investeringen wordt de netcongestie steeds nijpender, schrijft staatssecretaris Jo-Annes de Bat in een Kamerbrief.

Laura Bergshoeff
AMSTERDAM

Geen waarschuwing is vermoedelijk de laatste jaren zo vaak herhaald, en op zo'n prangende toon, als die van de beheerders van het elektriciteitsnet: ze kunnen de snel groeiende vraag niet bijbenen. Daarom is er niet op elk moment of elke plek stroom voor iedereen.

Dat is terug te zien in de jongste cijfers over de krapte op het stroomnet, donderdag gepubliceerd door koepelorganisatie Net-beheer Nederland. De lange wachtrij met bedrijven die een nieuwe of zwaardere stroomaansluiting willen en die niet kunnen krijgen, is vorig jaar verder gegroeid, ondanks miljardeninvesteringen in uitbreiding van het net. Dat stond ook in eerdere rapportages, alleen is de situatie in 2025 weer nijpender.

De gevolgen van deze netcongestie zijn voor steeds meer mensen merkbaar. „Bedrijven en maatschappelijke instellingen voor onder meer zorg en onderwijs lopen aan tegen oplopende wachtrijen”, schrijft staatssecretaris Jo-Annes de Bat (Klimaat en Groene Groei, CDA) donderdag aan de Tweede Kamer. Ook het investeringsklimaat voor bedrijven en de woningbouw staan volgens hem onder druk.

Positief signaal

In principe is een groeiende vraag naar capaciteit op het elektriciteitsnet een positief signaal. Om klimaatdoelen te halen, moet Nederland de inzet van fossiele brandstoffen vervangen door duurzame

elektriciteit. Dat de capaciteitsvraag zo hard stijgt, komt doordat de industrie elektrificeert en huishoudens overstappen op warmtepompen en stekkerauto's. En doordat er steeds meer zonnepanelen en windmolens komen.

Tijdens piekmomenten is de stroomvraag inmiddels zo groot dat de infrastructuur de vraag niet aankan. Daarom bouwen netbeheerders in rap tempo aan capaciteitsvergroting van het stroomnet. Samen legden ze vorig jaar 4.439 kilometer aan extra kabels in de grond en plaatsten ze 2.183 elektriciteitshuisjes, valt bijvoorbeeld te lezen in het rapport.

Tennet waarschuwt voor vol stroomnet in Utrecht, Flevoland en Gelderland

Toch is het niet genoeg, blijkt uit datzelfde rapport. De wachtrij bij de regionale netbeheerders groeide tegelijkertijd van 11.922 aanvragen naar 15.014. En dan zijn er nog 8.687 bedrijven die stroom willen leveren in de rij bij regionale netbeheerders, tegenover 8.440 in 2024.

Bij landelijk netbeheerder Tennet, die bijvoorbeeld de aansluiting van datacenters verzorgt, lijkt de rij in 2025 op het eerste gezicht iets geslonken. De teller stond vorig jaar op 210 aanvragen voor stroomafname en 168 voor stroomlevering. Een jaar eerder was dat respectievelijk 279 en 256.

Maar wie beter kijkt, ziet dat die krimp onder meer veroorzaakt wordt doordat Tennet dubbele aanvragen niet meer meerekent. Ook heeft de netbeheerder bijna vijftig bedrijven aangesloten via een zogeheten tijdsduurbonden contract. Daarbij spreken bedrijven af om enkele keren per jaar, tijdens de extreemste pieken, geen gebruik te

maken van het stroomnet. Zo wordt het stroomnet efficiënter benut waardoor ruimte ontstaat. Een kleine verlichting, maar het congestieprobleem is verre van opgelost.

Er is een kans dat over enkele maanden al geen plek meer is voor nieuwe woningen in Flevoland, Gelderland en Utrecht, waar schuwde Tennet. Trage vergunningen en te weinig vakmensen zijn volgens netbeheerders de belangrijkste oorzaken voor de wachtrijen. In het dichtbevolkte Nederland is überhaupt niet genoeg plek voor alle benodigde infrastructuur.

Mogelijke oplossingen

Hoe kan de netcongestie dan opgelost worden? Het kabinet bekijkt onder meer of het bestaande net zwaarder belast kan worden. In andere woorden: meer stroom door de kabels waar mogelijk. Dat zorgt voor 15 tot 20 procent extra capaciteit, staat in de Kamerbrief. Te zwaar belasten is echter niet zonder risico's; bij overbelasting kunnen onderdelen eerder beschadigd raken.

Daarnaast kunnen mogelijk de storingsreserves ingezet worden die netbeheerders volgens de wet moeten hebben. Naast de kabels en lijnen die beschikbaar zijn voor normaal gebruik, hebben netbeheerders een soort vluchtstroken achter de hand waarvan bedrijven en huishoudens gebruik kunnen maken tijdens een storing. Zo hoeft die storing niet te leiden tot langdurige uitval bij consumenten. Het af en toe inzetten van een deel van die vluchtstroken tijdens piekmomenten zou voor nog eens 10 procent capaciteitswinst kunnen zorgen.

Verder zet het huidige kabinet, net als het vorige, in op flexibel gebruik van stroom. Ofwel: niet allemaal op hetzelfde moment stroom gebruiken zodat het net niet overbelast raakt. Mensen zullen een andere „mindset” nodig hebben voor dit nieuwe „energiesysteem”.

In memoriam

In Memoriam

JOEP BERTRAMS

1979 – 2025

liefde blijft
liefde en verlies in 1
de deur staat op een kiertje...

Overleden

Gert heeft zijn laatste klus geklaard

Met verdriet delen wij u mee dat mijn maatje, onze ouwe en trotse opa, is overleden.

Gerrit Bernard van Driel

Gert

Echteld,
27 juni 1942

Wassenaar,
29 maart 2026

Corry
Jenneke en Jan
Bruis, Karlien en Casper

Correspondentieadres:
Omen Uitvaartzorg,
T.a.v. Familie Van Driel
Oostdorperweg 151,
2242 NJ Wassenaar.

Gert is overgebracht naar het Huys van Herinnering, Oostdorperweg 151 in Wassenaar.

Wij nodigen u uit voor het afscheid van Gert op dinsdag 7 april om 14.00 uur in de Rembrandtzaal van Crematorium Duin en Bollenstreek, Achterweg-Zuid 62 in Lisse. Na het afscheid is er gelegenheid elkaar te ontmoeten in de ontvangkamer van het crematorium.

Ons bereikte het verdrietige nieuws dat recent

Rolf Erdorf

is overleden, geliefd vertaler van vele kinderboeken.

Wij zijn hem dankbaar voor de prachtige vertalingen en zijn ambassadeurschap voor de Nederlandse jeugdliteratuur in Duitsland.

We zullen hem missen,
Uitgeverij Leopold en Uitgeverij Ploegsma

VIER VRAGEN OVER MAANMISSIE ARTEMIS II

Met z'n vieren naar de maan, maar waarom niet even geland?

Voor het eerst in meer dan vijftig jaar zijn mensen op weg naar de maan. De fysieke en mentale gezondheid van de vier astronauten wordt nauwgezet gevolgd. Een van de vragen is hoe een lichaam reageert op een lange ruimtereis?

Berend Nieuwhof

AMSTERDAM

Voor het eerst in meer dan vijftig jaar zijn er weer astronauten naar de maan vertrokken. Om 00:35 uur Nederlandse tijd (18:35 uur lokale tijd) is de raket van de Artemis II-maanmissie gelanceerd. Drie Amerikanen en een Canadees zijn vertrokken vanaf het Kennedy Space Center in Florida, aan boord van de Orion-capsule, die door de SLS-maanraket in een baan om de aarde is gebracht. Vanaf daar reizen ze naar de maan, om daar met een ruime boog omheen te vliegen en na tien dagen weer op aarde te landen. De lancering is stap twee in het inmiddels bijgestelde Artemis-programma, waarmee de VS niet alleen in 2028 Amerikaanse astronauten op de maan willen zetten, maar in de jaren daarna geregeld willen terugkeren.

1 | Wie gaan er mee?

De crew telt vier astronauten, van wie drie een primeur leveren: piloot Victor Glover, de eerste maanreiziger van kleur, en missiespecialisten Christina Hammock Koch en Jeremy Hansen, respectievelijk de eerste vrouw en de eerste Canadees die naar de maan gaan. De commandant van de missie is NASA-astronaut Reid Wiseman. Voor elk van de Amerikanen is dit hun tweede ruimtevlucht, voor de Canadees zijn eerste. De diversiteit onder de astronauten is een overblijfsel van de periode vóór de DOGE-ingrepen van de regering-Trump, waarbij diversiteitsprogramma's in agentschappen als NASA werden stopgezet.

2 | Wat is het plan?

Vanaf lanceerplatform 39B op het Kennedy Space Center, waar ook de vorige

Het is een *free return trajectory*, aan de terugvlucht komt geen motor meer te pas

(onbemenste) Artemis-vlucht vertrok, ontsteekt SLS zijn raketmotoren. De eerste twee minuten en twintig seconden versnelt de eerste rakettrap samen met de twee vastebrandstofraketten aan weerszijden van de raket, waarna die twee boosters loskoppelen en de eerste trap nog zo'n zes minuten brandt. Als ook die loskoppelt draait de Orion-capsule met de vier astronauten aan boord in een lage baan om de aarde, nog bevestigd aan de tweede trap: de *interim cryogenic propulsion stage* of ICPS. Die duwt de capsule met een tweede *burn* naar een hogere baan, waar een rondje om de aarde vieren-twintig uur duurt.

Voordat stuwkrak ICPS ter aarde stort, maakt piloot Victor Glover gebruik van de gelegenheid om wat bijzondere verrichtingen te oefenen. Hij zal Orion loskoppelen van ICPS, de capsule draaien en de tweede trap een paar keer voorzichtig opnieuw be-

deren. Zo oefenen de astronauten zo'n twee uur lang met een *rendez-vous*, het koppelen van twee ruimteschepen; een manoeuvre waar toekomstige Artemis-missies op berusten. Na twee uur nemen de astronauten afscheid van ICPS, en testen ze de Orion-capsule uitvoerig: werkt de aandrijving, de communicatie, de navigatie?

Na ongeveer een dag in een baan om de aarde vindt de *translunar injection* plaats: een flinke stoot van Orions motor die de capsule de juiste snelheid geeft om na vier dagen de maan te bereiken, daar ruim omheen te vliegen, en netjes naar de aarde terug te keren. Het is een zogeheten *free return trajectory*; aan de terugvlucht komt geen motor meer te pas. Aan het einde van de tocht keert Orion terug in de atmosfeer, waar het hiteschild de astronauten beschermt. Naar verwachting landt Orion in de Stille Oceaan, waar de be-

Artemis II stijgt op vanaf het beroemde Apollo-lanceerplatform Pad 39B op Kennedy Space Center, Cape Canaveral, Florida. FOTO JIM WATSON / AFP

Advertentie

Kleine momenten. Grootse betekenis.

Zij blijven zichzelf. En u weer familie.

Zij ontbijt liever wat later dan de rest. In haar kamerjas, met een vers croissantje. In alle rust, zonder haast. Precies zoals thuis.

Hij begint elke ochtend met de krant en een kop koffie. Ook hier is hij de scherpste criticus van het kabinet. Onveranderd.

Zulke momenten lijken klein. Maar ze zeggen alles over wie iemand is.

Bij Bloezem kennen we de rituelen, de gewoontes, de kleine dingen die een dag betekenis geven. Wij nemen de zorg liefdevol over en bewegen mee op dat ritme, zodat het leven vertrouwd blijft en u weer samen kunt genieten.

Kom thuis bij Bloezem, plan uw rondleiding.
[woonzorg.bloezem.nl](https://www.bloezem.nl)

- Aandacht voor het hele verhaal
- Vertrouwde gezichten, dag én nacht
- Kleinschalig, huiselijk, karaktervol
- Door heel Nederland, altijd dichtbij

BLOEZEM | Woonzorg

maning door een schip wordt opgepikt. Missie volbracht.

3 | Wat gaan de astronauten doen?

In de kern is Artemis II een testvlucht, een voorbereidingsmissie op een Amerikaanse terugkeer naar het maanoppervlak, met perspectief op een toekomstige reis naar Mars. Het gros van de wetenschappelijke doelen gaat dan ook over de fysieke en mentale gezondheid van de vier astronauten, en hoe zij reageren op een langdurige tocht door de lege ruimte. Een tripje naar Mars duurt namelijk veel langer dan de grofweg tien dagen die de Artemis-astronauten in de ruimte doorbrengen: zo'n negen maanden, al is de reistijd sterk afhankelijk van de aard van de missie en de stand van de rode planeet ten opzichte van de aarde.

Om het effect van zulk isolement te meten, dragen de astronauten een soort smartwatches, die hun slaappatronen en activiteit moeten meten. Met die data kunnen toekomstige ruimtemissies beter op het comfort van astronauten worden ingericht. Futuristischer nog zijn de Avatar-chips die meereizen: een soort glazen plaatjes, ter grootte van een usb-stick, waarin een kunstmatig mini-orgaanje van elk van de astronauten zit. Zo'n mini-orgaanje is opgekweekt op basis van beenmerg, wat de astronauten voorafgaand aan de reis doneerden. De 'orgaanjes op een chip' moeten voorspellen hoe de astronauten reageren op gewichtsloosheid en verhoogde stralingsniveaus. De tests tijdens de vlucht van Artemis II moeten uitwijzen of dat werkelijk haalbaar is.

Behalve de werkzaamheden binnen de Orion-capsule maakt Artemis II ook tal van ander onderzoek mogelijk. Tijdens het tweede rondje om de aarde, in een hoge baan, lost Orion vier CubeSats: kleine kubusvormige satellieten

De maan zelf is dus niet de wetenschappelijke focus van de missie

van maximaal tien centimeter groot. Dit type satelliet lift doorgaans mee op grotere lanceringen. De vier verstekelingen zijn afkomstig van onderzoekers uit Duitsland, Zuid-Korea, Saoedi-Arabië en Argentinië.

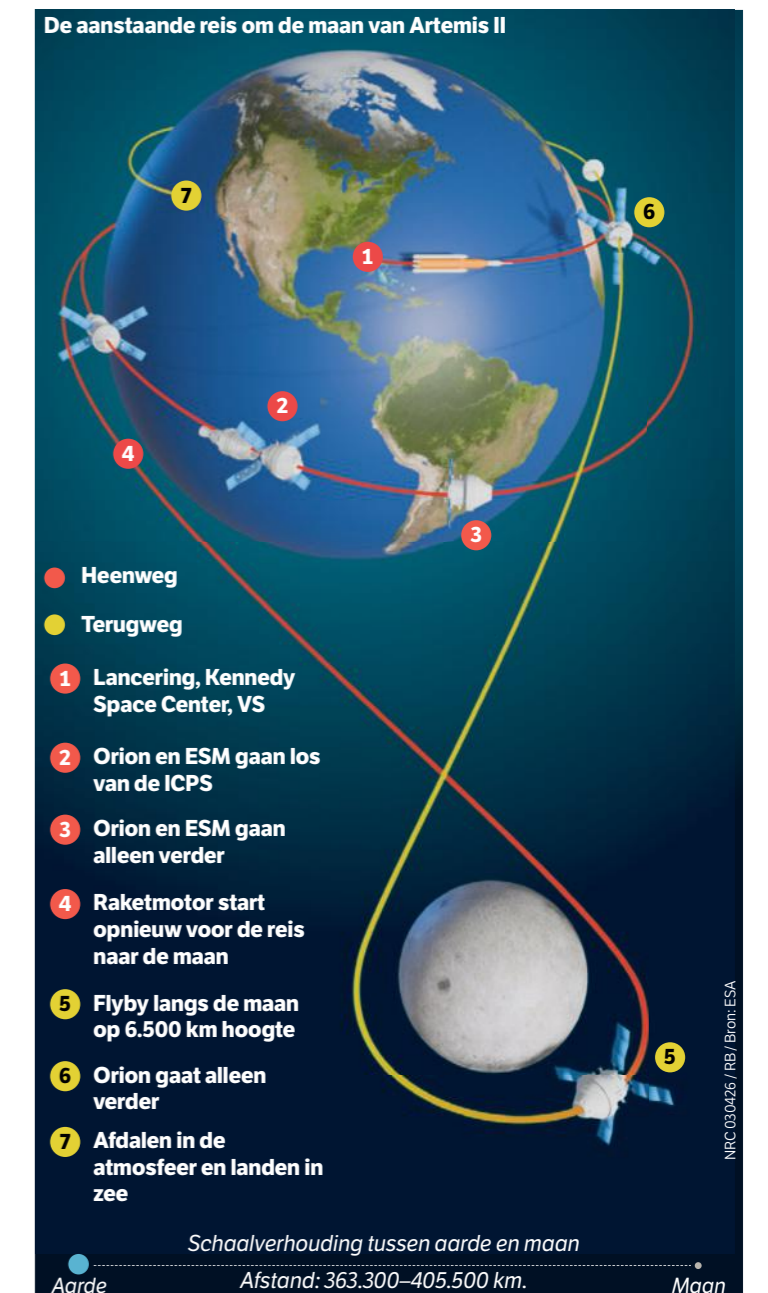
De maan zelf is dus niet de wetenschappelijke focus van de missie, al zullen de astronauten wel een zeldzame blik op de achterkant van de maan werpen. Tijdens hun vlucht om de maan heen, op zo'n 6.500 km afstand, krijgen ze de kans het maanoppervlak te bestuderen en foto's te maken. Ze zullen de eerste mensen zijn die de maan met eigen ogen van dichtbij bekijken sinds 1972.

4 | Waarom is het Artemis-plan kortgeleden gewijzigd?

Oorspronkelijk zou de derde missie van het Artemis-programma al astronauten op de maan zetten, maar in maart kondigde het Amerikaanse ruimteagentschap aan die plannen te herzien. Het werkelijk landen op de maan berust namelijk op een nieuwe maanlander, het *Human Landing System*, dat volgens een rapport van NASA's veiligheidspanel nog niet klaar is voor veilig gebruik.

Commerciële ruimtevaartgiganten Blue Origin en SpaceX ontwikkelen momenteel in opdracht van NASA ieder hun eigen versie van zo'n maanlander. In het aangepaste maanprogramma zal Artemis III een *rendez-vous* met beide maanlanders testen in een lage baan om de aarde, om een succesvolle maanlanding met Artemis IV te verzekeren. Die missie moet de opmaat worden voor een meer permanente Amerikaanse aanwezigheid op de maan, in de vorm van het bouwen van een maanbasis. Die koerswijziging is te danken aan de Amerikaanse president. „We gaan de maanbasis van President Trump bouwen,” vertelde NASA-topman Jared Isaacman aan Fox News.

Route van de Artemis II

WK VOETBAL

Roemloze afgang van het Italiaanse topvoetbal, verrot tot in de wortels

Italië loopt voor de derde keer op rij het WK mis. Gevolg van decennia onwil van bestuurders om te vernieuwen.

Roland van Erven

AMSTERDAM

Het is december 2011 als oud-topvoetballer Roberto Baggio vol goede moed een negenhonderd pagina's tellend plan presenteert dat het Italiaanse voetbal er weer bovenop moet helpen. *La Squadra Azzurra* is het jaar ervoor roemloos uitgeschakeld op het WK in Zuid-Afrika in een poule met Slovenië, Paraguay en Nieuw-Zeeland; voor de Italiaanse voetbalbond (FIGC) een teken aan de wand. Investerings in de jeugdopleiding en scouting, focus op techniek en tactiek in plaats van resultaat en aandacht voor individuele ontwikkeling van jeugdspelers zijn de belangrijkste punten in Baggio's plan. „Een revolutie”, gestoeld op Nederlands en Spaans model, moest het worden.

Na de uitschakeling van Italië tegen Bosnië en Herzegovina in de play-offs voor het WK 2026 (1-1, verlies na strafschoppen) afgelopen dinsdag, refereerden Italiaanse kranten opnieuw aan het ambitieuze, veelomvattende plan. Maar dan vooral over hoe de wereld eruit had kunnen zien als het daadwerkelijk was uitgevoerd. Een gefrustreerde Baggio trok er in 2013 namelijk de stekker uit. „Het werd mij verboden om te werken. [...] Het project werd goedgekeurd, maar de financiering kwam nooit. Het project was letterlijk dood.”

Zonder hervormingen is de sportieve crisis sindsdien alleen maar groter geworden. In 2018 en 2022 deed Italië - viervoudig wereldkampioen - al niet mee aan het WK, en dit jaar dus voor de derde keer op rij niet. „De derde apocalyps en de ergste van allemaal”, schreef *La Gazzetta dello Sport* woensdag. Bondscoach Gennaro Gattuso trok dinsdag het boekkleed aan. „Het spijt me”, zei hij na afloop in tranen tegen het Italiaanse volk. Achter het verval van de ex-voetbalgrootmacht gaat volgens kenners van het Italiaanse voetbal vooral een hardnekkig conservatief, op korte termijn gericht denken schuil.

Geen drang te innoveren

„Het is opnieuw genadeloos aan het licht gekomen dat de wortels van het Italiaanse voetbal verrot zijn”, zegt David Endt, oud-teammanager van Ajax en Italië-kenner, telefonisch tegen *NRC*. Het begint er volgens hem mee dat Italiaanse clubs, tot aan de Serie C, nog steeds volgens de waan van de dag leven. „Het resultaat is heilig, ook bij jeugdteams. Zo wordt er weinig individuele klasse opgeleid. En clubs kopen liever een ervaren buitenlandse dan dat ze een jong talent de kans geven. Dat werkt uiteindelijk door in het nationale elftal.”

Ongeloof en verdriet bij de Italiaanse internationals na de uitschakeling door Bosnië en Herzegovina afgelopen dinsdag, waardoor Italië het WK voetbal komende zomer mist. FOTO'S ARMIN DURGUT/AP EN MATTEO CIAMBELLI/REUTERS

Een soortgelijke strekking kent het alarmistische boek *La fine del calcio italiano* (Het einde van het Italiaanse voetbal) uit 2018. Daarin zette journalist Marco Bellinazzo uiteen hoe het Italiaanse voetbal al sinds eind jaren 90 wordt „geteïerd en geruïneerd” door verkeerde uitgaven van clubbestuurders. Veel geld gaat naar zaakwaarnemers, of wordt uit de clubkassen gesluisd. Enige drang om te innoveren ontbreekt volgens Bellinazzo.

Het meest verbijsterende vindt Willem Haak dat de clubs ook na 2018 niets veranderden. Hij maakt al jaren de podcast *Lo Stadio* over het Italiaanse voetbal, en laat telefonisch aan *NRC* weten dat er nog altijd weinig klopt van de Italiaanse jeugdopleidingsstructuur. „In grote voetballanden als Frankrijk of Spanje werken clubs samen, met een netwerk aan voetbalscholen lander dan dat ze een jong talent de kans geven. Dat werkt uiteindelijk door in het nationale elftal.”

dekt. Er is al jaren geen Totti of Del Piero meer doorgebroken.”

Het behoudende denken zit volgens Haak diep in het Italiaanse voetbal. Illustratief vindt hij de houding van trainers als Gian Piero Gasperini (AS Roma) en Massimiliano Allegri (AC Milan) richting de Spaanse Como-trainer Cesc Fabregas. Met aanvullend voetbal en wordt uit de clubkassen gesluisd.

Er is al jaren geen Totti of Del Piero doorgebroken

Willem Haak podcastmaker

jonge (buitenlandse) talenten staat Como momenteel vierde in de Italiaanse competitie. „Die trainers kunnen er gewoon niet tegen als zo'n wijsneus met een andere denkwijze de Serie A opschudt”, zegt Haak. „Terwijl ze zijn ideeën

juist zouden moeten omarmen.” Dat de vooruitstrevende oud-Ajax-trainer Francesco Farioli vorige zomer bij geen enkele Serie A-club in beeld was, vindt hij veelzeggend.

De drie misgelopen WK's rijmen ondertussen niet met de EK-winst van 2021. Dat was volgens Haak dan ook een van de weinige keren dat het team een hecht collectief vormde, mede doordat de spelers voor de toen ernstig zieke en intussen overleden assistent-trainer Gianluca Vialli door het vuur gingen. „En ze speelden een aantal thuisduels, ook dat hielp.” Endt noemt dat EK een „maskerade”. „Het viel allemaal precies goed toen.”

Kritiek sportminister

Maar dat de problemen diepgeworteld zijn, ziet ook Andrea Abodi, de Italiaanse minister van Sport. Hij opperde woensdag het vertrek van bondsvoorzitter Gabriele Gravina. „Het is duidelijk dat het Italiaanse voetbal van de grond af moet worden

opgebouwd”, zei hij in de Italiaanse pers. „Dat begint met veranderingen aan de top van de FIGC.”

Abodi's uitspraken volgden op een verwijt van de impopulaire Gravina, sinds 2018 voorzitter. Die beweerde dat Abodi het voetbal onvoldoende steunt, in tegenstelling tot een aantal „amateursporten” en „staatsporten”. Hij doelde op de succesvolle Italiaanse winterolympiërs - zij wonnen dertig medailles, een Italiaans record. Volgens Abodi was het „een fout” van Gravina om „instituten de schuld te geven” voor het gemiste WK.

Ondanks de kritiek wil Gravina, voorlopig niets weten van een vertrek. Ook bondscoach Gattuso mag van hem blijven zitten. Endt vermoedt dat dat slechts een reflex is. „Het wordt kansloos voor ze, denk ik. Maar ook na een ontslag gaat het erom: is er een plan om het voetbal structureel te veranderen? Het zal revolutionair moeten zijn. Is het dat niet, dan zie ik het somber in.”

Nederland staat op de zevende plek in het World Happiness Report dat kortgeleden verscheen. Goed nieuws, tot je verder leest. We behoren, net als veel andere rijke landen, nog steeds tot de gelukkigste landen ter wereld. Toch zijn in veel van deze landen jongeren de minst gelukkigste generatie in decennia. Een signaal dat niet te negeren is.

De standaardverklaring wijst naar sociale media. Die spelen inderdaad een rol en jongeren worden er ongelukkiger van, zeker in rijke landen.

Sociale media is schadelijk voor het geluk van met name pubers, maar de effecten zijn niet voor iedereen gelijk. Wie intensief online is in een wereld vol andere intensieve gebruikers,ervaart meer sociale vergelijking, minder echte ontmoetingen en meer verdringing van offline contact. Voor een generatie die volledig in dit digitale ecosysteem opgroeit, zijn die effecten het sterkst negatief, juist omdat sociale vergelijking en identiteitsvorming in die levensfase sterker spelen. Bij baby-boomers is het licht positief.

Wat sociale media eigenlijk doet, is de factoren ondermijnen die het sterkst samenhangen met geluk: interpersoonlijk vertrouwen, sociale cohesie en de frequentie van echte ontmoetingen. Die dalen zijn het grootst bij jonge vrouwen en bij jongeren uit lagere sociaaleconomische milieus. Wie zijn vriendschap verplaatst van de kroeg naar Instagram verliest de kwaliteit van verbinding, ook al neemt de kwantiteit toe. Sociale media versterkt de ongelijkheid die al bestaat: wie thuis minder steun heeft, is ook online kwetsbaarder. Dalend vertrouwen bij jongeren is niet alleen een jongerenprobleem. Het is de vroege boekhouding van een samenleving die haar eigen fundament verliest.

Niet beter dan hun ouders

Maar dat is slechts een deel van het verhaal. TikTok en Instagram bestaan ook in Latijns-Amerika of Zuidoost-Azië, waar jongeren niet ongelukkiger of juist gelukkiger worden. Dat verschil laat zien dat sociale media geen afdoende verklaring is. Wie verwacht het beter te krijgen dan zijn ouders, kijkt anders naar de wereld dan wie onzekerheid ervaart en achteruitgang verwacht. Daar wringt het.

De Nederlandse cijfers zijn exemplarisch voor wat er in veel rijke landen gebeurt. In 1997 waren jongeren de gelukkigste Nederlanders: 91 procent noemde zichzelf gelukkig. In 2025 is dat 84 procent. Bij alle andere leeftijdsgroepen bleef het geluk stabiel of steeg het. Jongeren gleden van koploper naar hekkensluiter.

Hetzelfde patroon zie je bij mentale gezondheid. In 2013 was 87 procent van de 18- tot 25-jarigen tevreden met de eigen psychische gezondheid. In 2025 is dat 72 procent: een daling van

Een gelukkig land, maar jongeren steeds minder gelukkig

Nederland is een van de gelukkigste landen ter wereld, maar jongeren worden ongelukkiger. Social media helpt niet, ziet *Hans Stegeman*, maar onderliggende oorzaak is ons economisch systeem.

vijftien procentpunt in twaalf jaar, drie keer zoveel als bij andere leeftijdsgroepen. Dat gebeurt niet in een arm land. Dit gebeurt in een van de rijkste landen ter wereld.

Onder die social media bovenlaag zit dan ook een dieper probleem: de economie zelf. Al in de jaren zeventig liet Richard Easterlin zien dat meer economische groei boven een bepaald niveau niet automatisch tot meer geluk leidt. Recente studies bevestigen dat: in rijke landen is economische groei nauwelijks nog verbonden met stijgend welzijn. Wat telt is niet de omvang van de koek, maar de verdeling en de zekerheid.

De zogeheten Great Gatsby Curve van Miles Corak maakt dat zichtbaar. Die laat zien dat landen met meer inkomensongelijkheid ook minder sociale mobiliteit kennen. Hoe schever de verdeling in de ene generatie, hoe kleiner de kans dat kinderen het verder schoppen dan hun ouders. De naam verwijst niet toevallig naar de roman: hoe rijker de bovenlaag, hoe hoger de muren.

Wie niet gelooft dat inspanning loont, verliest iets fundamenteels: het gevoel van regie over het eigen leven. En precies dat staat bij jongeren in rijke westerse landen structureel onder druk. Slechts 30 procent van de werknemers jonger dan 30 jaar heeft een vaste baan, tegenover bijna 90 procent bij zestigers. Jongeren beginnen hun loopbaan in een economie die op hun onzekerheid draait. Het sociale vangnet is tegelijk dunner geworden. Regelingen zijn versoberd, toegang is lastiger. Wie pech heeft, valt sneller en dieper.

Op de woningmarkt is het verhaal vergelijkbaar. Huizenprijzen zijn in

Hans Stegeman is hoofd-econoom bij Triodos.

reële termen verdrievoudigd. Wie in de jaren negentig kocht, bouwde vermogen op. Wie nu begint, betaalt die vermogensopbouw via huur of hypotheek aan de vorige generatie. CPB-onderzoek toont dat de vermogenskloof groter wordt: in 2022 hadden huurders gemiddeld 3.500 euro aan nettovermogen, kopers 135.000 euro.

Ongelukkig door de economie

Daarbij verstart de economie zelf. Recent CPB-onderzoek laat zien dat het proces van creatieve destructie, waarbij nieuwe bedrijven oude verdringen,

in Nederland sinds 2007 verzwakt. Innovatie concentreert zich steeds meer bij grote gevestigde ondernemingen. Voor jongeren die willen beginnen of doorbreken, zijn de gevestigde belangen sterker dan ooit. Dat beeld is niet uniek voor Nederland. Ook in landen als de VS, het VK en Australië wijzen studies op minder bedrijfsdynamiek en meer concentratie van economische macht. Tegelijk zijn arbeidsmarkten flexibeler geworden, is de woningmarkt sterker vermarkt en is sociale zekerheid afgebouwd. In landen waar die ontwikkelingen minder ver zijn gegaan, is het beeld gunstiger. Dat patroon is te consistent om toeval te zijn.

Het toenemend ongeluk van jongeren is het resultaat van hoe we onze economie hebben ingericht. En dat kan worden herzien.

Meer zekerheid aan het begin van het arbeidsleven: stabiliteit als norm, niet flexibiliteit. Een woningmarkt die draait om wonen, niet om rendement. Minder belasting op arbeid, meer op vermogen. Meer ruimte voor nieuwkomers in plaats van bescherming van gevestigde posities. En gerichte begrenzing van sociale media voor pubers, als beleid gebaseerd op bewijs. Australië deed het. Denemarken, Nederland en Frankrijk overwogen het.

We staan nog hoog op de ranglijst van geluk. Maar een land waarin jongeren dat niet meer geloven, is al aan het dalen.

FOTO ANP

Fossiele afhankelijkheid van Trump is kapitale blunder van Brussel

De energiecrisis maakt duidelijk hoe belangrijk het is dat Europa zelfvoorzienend wordt op energiegebied, schrijft Frans Timmermans. Zijn eigen Green Deal vindt hij daarbij cruciaal - desnoods onder een andere naam.

Het heeft iets potserlijks om vanuit Brussel te moeten horen dat Europeanen in deze energiecrisis maar wat meer thuis moeten werken en wat minder moeten vliegen. Van de Europese Commissie verwacht ik structurele oplossingen, geen leidend noodverband.

De enige structurele oplossing is een versnelde afbouw van onze afhankelijkheid van geïmporteerde fossiele brandstoffen. Juist hier heeft de Commissie kapitale blunders begaan, door de energietransitie te vertragen en onze afhankelijkheid van geïmporteerde Amerikaanse fossiele brandstof drastisch te verhogen.

Met een uiterste inspanning hebben we onze afhankelijkheid van Rusland afgebouwd en nu worden we haast even afhankelijk van een Amerikaanse president die een foto van hemzelf met Poetin trots ophangt in het Witte Huis, die alle rechts-radicalen partijen in Europa steunt die de rechtsstaat willen ontmantelen en die telkens zijn diepe afkeer van ons maatschappelijke en politieke model laat blijken.

Bitter weinig geloofwaardigheid
Donald Trump wil de NAVO slopen, be-

gon een oorlog zonder zijn bondgenoten te informeren, laat staan te raadplegen, en is niet te beroerd om te dreigen met grote oorlogsmisdaden tegen de Iraanse bevolking, waarmee hij het laatste beetje geloofwaardigheid van westerse bekommernis om de internationale rechtsorde onderuit haalt. Al was er van die geloofwaardigheid al bitter weinig over na het persistente wegglijden van de genocide in Gaza, de etnische zuivering op de Westelijke Jordaanoever en de oorlogsmisdaden van Israël in Libanon.

De Europese Green Deal werd aan het einde van het vorige decennium geboren uit de brede overtuiging dat Europa de leiding moest nemen in de mondiale beweging naar klimaatneutraliteit. Wij voelden sterke steun van de samenleving, die zich liet inspireren door de jeugd van de schoolstakingsbeweging.

Sindsdien is er veel gebeurd. De coronacrisis en Poetins oorlog in Oekraïne deden klimaatbeleid ver wegzakken op de prioriteitenlijst van onze burgers. Maar de Green Deal is veel meer dan klimaatbeleid. Het is een masterplan om Europa ook industrieel en economisch klaar te stomen voor de onvermijdelijke toekomst.

Daarom is het zo jammer dat rechts de Green Deal, in navolging van extreemrechts, tot strijdtonel van de

cultuuroorlog heeft gemaakt. Twee jaar nadat de conservatieve EVP nog volop meelifte op de populariteit van de Green Deal en deze ook als eigen succes claimde, deugde er ineens niks meer van en wilden de conservatieven er niets meer mee te maken hebben. Sterker nog: ze keerden zich ertegen. De klimaatdoelen werden in Ursula von der Leyens tweede termijn als voorzitter van de Europese Commissie teruggeschroefd, de energietransitie vertraagd, de industrie die op de goede weg was bestraft, de moedwillige achterblijvers beloofd.

En nu? Nu zien we dat de roekeloze, illegale Amerikaans-Israëlische oorlog tegen Iran dramatische gevolgen heeft voor alle landen die van de import van fossiele brandstoffen afhankelijk zijn. Aziatische landen voorop, maar de klap zal ook in Europa groot zijn en lang duren. Om nog maar te zwijgen over de plagen die Afrika en andere regio's in het zuidelijke deel van onze planeet kunnen overkomen, als een combinatie van energietekorten, kunstmatige schaarste en klimaatverandering oogsten laat mislukken, met hongersnoden en grote migratiestromen tot gevolg. Amerika deelt de klappen uit en neemt de militaire risico's, maar omdat de Verenigde Staten fossiel zelfvoorzienend zijn, worden de gevolgen van dit avonturisme vooral

elders in de wereld gevoeld.

Economisch en geopolitiek overleven is voor Europa een kwestie van het versneld afbouwen van onze afhankelijkheid van de import van fossiele brandstoffen. En we moeten in hoger tempo onze eigen energieproductie opvoeren. Dat gaat het snelst en het goedkoopst met de uitbouw van met name zonne-energie, windenergie en andere duurzame energiebronnen. Vergelijk de stroomprijs van Spanje met de rest van Europa en je ziet welke enorme voordelen een vroege keuze voor eigen, duurzame energievoorziening oplevert.

Vertraging en verlamming

Als rechts een rode waas voor ogen krijgt van de woorden 'Green Deal' en daardoor niet meer naar de inhoud kijkt, waardoor de overgang naar Europese energiezelfstandigheid vertraging oploopt, brengen we onszelf grote schade toe. Ik neem graag de volledige verantwoordelijkheid voor de Green Deal, maar hecht totaal niet aan de naam als deze tot vertraging of zelfs verlamming leidt.

Geef daarom dit project, bedoeld om Europa's soevereiniteit te versterken en onze economie en samenleving toekomstbestendig te maken, een andere naam. Noem het de Freedom Deal - want dat is wat op het spel staat.

Frans Timmermans is oud-euro-commissaris en oud-fractievoorzitter van GroenLinks-PvdA.

COLUMN
ROSANNE HERTZBERGER

Ik schaam me voor dit Israël

Deze week is het Pesach. We eten matzes, drinken wijn en vieren de bevrijding uit slavernij. We vertellen over de uittocht uit Egypte, richting Israël. Iets wat ooit een beloofd land was.

Ik zag een post op sociale media van een Israëlische jonge vrouw die dit jaar de omgekeerde tocht maakt met Pesach. De Israëlische bevolking moet met regelmaat naar de schuilkelders vanwege nieuwe raketregens. Er zijn nauwelijks nog vluchten naar Tel Aviv omdat het luchtruim te gevaarlijk is na de recentste oorlog die Israël begon. De vlucht naar vrijheid loopt ironisch genoeg dit jaar via Egypte.

Het leiderschap van Israël blijft ondertussen maar roepen naar zijn ondergedoken bevolking dat dit allemaal voor hun eigen bestwil is. Dat oorlog gaat leiden tot vrede. Dat Iran bijna een kernwapen zou hebben. Dat de massale vernietiging van Gaza en nu Zuid-Libanon noodzakelijk is voor duurzame veiligheid van Israël en dat de tienduizenden slachtoffers die vallen daarmee gerechtvaardigd zijn. Dat de vernietiging van Hezbollah en Hamas überhaupt mogelijk is.

Het is leugen na leugen na leugen. Maar na de pogrom van 7 oktober 2023 is nu eenmaal alles veranderd, zeggen ze dan. En zelfs dat klopt niet helemaal. Lang daarvoor waren Joods-extremisten al aan de macht in Israël. Minister Itamar Ben-Gvir bijvoorbeeld, die deze week bij de herinvoering van de doodstraf rondliep met een speldeje op zijn revers in de vorm van een strop. Die doodstraf zal in praktijk alleen gaan gelden voor Palestijnen en niet voor de kolonisten die een eindeloze reeks gewelddadige aanvallen op de Westelijke Jordaanoever plegen.

Of neem iemand als Bezale Smotrich, die de verdere onteigening van het illegaal bezette land aanmoedigt. Vorig jaar lanceerde hij een plan voor de bouw van drieduizend huizen op de Westelijke Jordaanoever met als motivatie om het idee van een Palestijnse staat „te begraven”.

Hij slaagt er nog in ook. Er is al heel lang geen zicht op een tweestatenoplossing. Er is überhaupt geen zicht meer op een oplossing. Alleen maar op gewelddadige onderdrukking. In Israël is vrede een naïef-kinderlijk idee geworden uit een lang vervlogen tijd. Een lachertje. Er is maar één ding wat telt en dat is domme kracht: het recht van de sterkste.

Als we tijdens het wekelijks gebed in de synagoge naast het koningshuis, de rechters en volksvertegenwoordigers van dit land ook het bestuur van Israël wijsheid toewensen, denk ik alleen

maar: ja, wijsheid. En een hele lange gevangenisstraf.

Als ik nu nog iemand hoor beweren dat het anti-Israëlsentiment en de protesten niet voortkomen uit een basaal rechtvaardigheidsgevoel en menselijkheid, maar uit antisemitisme denk ik: noem mij dan voortaan maar antisemit.

En toch kan ik het niet laten om - tegen de klippen op - optimistisch te blijven. Als Jood word je geleerd om te wantrouwen. Omdat iedereen, van links tot rechts, van arbeiderspartij tot Forum, van moslims tot Antifa, ons eigenlijk stiekem haat en we alleen maar wachten op de dag dat de razzia's weer beginnen.

Dit Israël geeft ons geen waarde, maar schaamte

Maar ik wil er niet aan meedoen. Antisemitisme in Nederland heeft vooralsnog geen macht gekregen. Er is geen antisemitisme in de regering, het komt nauwelijks voor in de ambtenarij, bij politie, niet in het onderwijs, niet in het bedrijfsleven. Antisemitisme is er zeker, maar is vooral afkomstig van straatterroristjes, spugende jochies. En zelfs van de recente reeks aanslagen op synagogen en scholen is het maar de vraag of dat nu echt volledig *homegrown* Jodenhaat is, of eerder het type onnozele uithaler, die voor een paar honderd euro van Hezbollah heus wel een cobra ergens wil neerleggen.

Abel Herzberg zei ooit dat Joden zonder Israël een ongedekte cheque zijn. Maar ik denk dat het tegenovergestelde de realiteit is. Dit Israël geeft ons geen waarde, maar schaamte. Dit Israël is onze achilleshiel. In een gedroomde wereld begrijpen mensen het verschil tussen Israëlisch geweld en Nederlands Jodendom. Maar ik leef niet in een gedroomde wereld. Ik leef in deze wereld. De realiteit is dat de misdaden daar directe gevolgen hebben voor onze veiligheid hier.

Joden zouden niet moeten meedoen aan het spelletje 'recht van de sterkste'. Niet alleen omdat we dat spelletje gaan verliezen, maar vooral omdat het het verkeerde spelletje is.

Dit jaar is mijn exodus dus omgekeerd. Ik wil een ont koppeling, een spiritueel en intellectueel losknippen van deze Israëlische spiraal van haat en geweld. Het is een vlucht, naar vrijheid. Naar vrede.

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

ENERGIECRISIS

Energie besparen is verstandig, Den Haag moet dat durven zeggen

De zuurverdiende vliegvakantie. Op de snelweg 'gewoon' 100, dan wel 120, danwel 130 kilometer per uur rijden. Elke dag naar je werk gaan met de auto, omdat dat nu eenmaal past bij het beeld van de hardwerkende Nederlander. In de Haagse discussie over de economische gevolgen van de door Israël en de VS begonnen oorlog tegen Iran vliegen de dogma's over en weer. Energiecrisis of niet, het Nederlandse kabinet is voorlopig niet van plan de bevolking enige richting te geven hoe de gevolgen van de hoge energieprijzen het best gedempt kunnen worden. En dat is een gemiste kans.

De situatie is helder: sinds ruim een maand is de aanvoer van fossiele brandstoffen wereldwijd verstoord geraakt. Als gevolg daarvan is de prijs van olie en gas omhooggeschoten, met hogere prijzen aan de pomp en oplopende prijzen voor energiecontracten tot gevolg. Dat raakt iedereen, bedrijven en burgers, hoewel arm er meer last van heeft dan rijk. Deze week werd duidelijk dat ook de inflatie hierdoor aan het oplopen is.

De standaardreflex van veel burgers én politici sinds de coronapandemie en de energiecrisis vanwege Oekraïne is om bij de eerste tegenwind naar de overheid te wijzen: kom over de brug met geld voor de gedupeerden. Compenseer bedrijven, verlaag belastingen voor burgers. Het is te prijzen dat het Nederlandse kabinet ondanks de zware politieke druk nog niet is gezwicht voor deze oproep. Compensatie kost geld, en dat is er domweg niet.

Maar pijn doet de energiecrisis natuurlijk wel. Des te verstandiger zijn de adviezen van het Internationaal Energieagentschap (IEA) en de Europese Commissie. Het IEA

stelde een paar weken terug al een lijst op van tien concrete adviezen die de vraag naar fossiele brandstoffen kunnen verminderen, zoals wat vaker thuiswerken, carpoolen, meer het ov gebruiken en niet vliegen voor werk wanneer dat niet nodig is.

Hoe beter burgers en bedrijven in staat zijn hun energieverbruik nu al te beperken, des te kleiner de schade

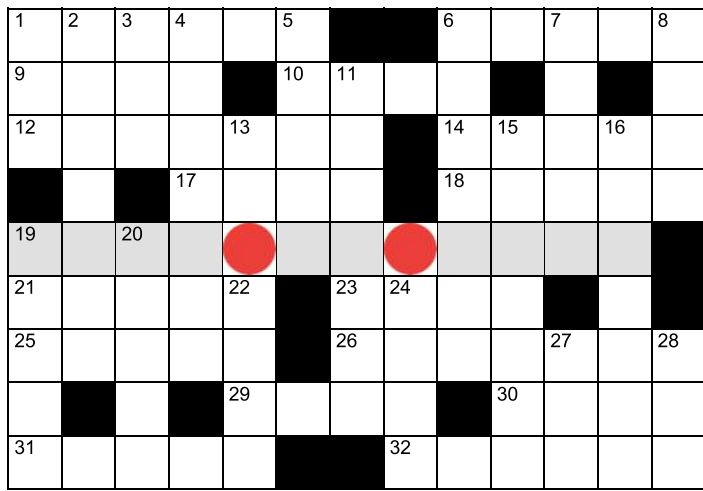
De Europese Commissie herhaalde die oproep eerder deze week bij monde van Eurocommissaris Dan Jørgensen van Oekraïne. Ze doen denken aan de oproep na de Russische inval in Oekraïne de verwarming wat lager te zetten en korter of koud te douchen. Geen leuke boodschap, maar een redelijk verzoek. Hoe beter burgers en bedrijven in staat zijn om hun energieverbruik nu al te beperken, des te kleiner de schade van de crisis immers zal zijn.

Maar niet voor het minderheidskabinet. CDA-leider Bontebal is de enige die hardop zegt dat minder energieverbruik verstandig is, zowel voor de portemonnee als voor het klimaat. Premier en D66-leider Jetten kwam niet verder dan een schoorvoetende erkenning dat hij ziet dat „ondernemers en werknemers aan het nadenken zijn hoe ze slimmer om kunnen gaan met fossiele brandstof” en dat hij nadakt „hoe we die mensen kunnen helpen”. En VVD-fractievoorzitter Brekelmans blijft steken in liberaal klinkende drogredeneringen als dat de overheid mensen niet moet verbieden om auto te rijden of te vliegen. Alsof iemand om een verbod had gevraagd.

Het kabinet maakt hier een inschattingfout. Iedereen wil bij de huidige stijgende prijzen weten hoe zich het beste te wapenen tegen de gevolgen van de energiecrisis. Het is hoopgevend dat ondanks de politieke weigerachtigheid er voldoende verstand in de samenleving is te vinden. Neem de Patiëntenfederatie, die zorgaanbieders oproept om zorg actief digitaal aan te bieden waar dat kan. En de vraag naar zonnepanelen, warmtepompen en (tweedehands) elektrische auto's stijgt weer sinds een maand.

Dat verdient lof en navolging. Daarvoor hoeft het kabinet niet per se dwingend op te treden, maar wel gidsend. Van verstandig beleid is nog nooit iemand slechter geworden.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Past na wild of wereld 6. Stond bij, staat terecht 9. Was gestolen, is terecht 10. Rustplaats 12. Vliegenmepper die gedragen wordt 14. Die delen zijn gevoelig 17. 'That Joke ___ Funny Anymore', Smiths 18. '___ Slegers met Arsenal naar halve finale CL' 21. Daar liep de Tiber de Tyreense Zee in 23. Een keer eten 25. Hoefdieren die na een paar maanden vlekkeloos zijn 26. 'Trump: VS kunnen olie in Iran 'met gemak' ___' 29. Bas ___, oud-international 30. Schuurmans of Magritte 31. 'Bultrug ___ niet meer te redden' 32. Louis Theroux: ___ the Manosphere

Verticaal: 1. Video-standaard 2. Lance-ring 3. The Book of ___, met Denzel Washington als ___ 4. Waarneembare kennisbron 5. Actief 6. Heeft elke dag wat te vertellen 7. Toscaanse stad 8. Inval 11. Godin in de ruimte 13. Slotwoorden 15. Voorzien in kaarten of envelopjes 16. Zijn winter- en lentedagen 19. Stop-middel 20. Werd aangevoerd door Hannibal 22. Van der Meijde of Serkis 24. Negatief 27. Legperiode 28. Negatief

Oplossing puzzel 2 april. Horizontaal: 1. TRIO 5. WALIBI 10. OVERRIJDEN 12. ROCOCO 14. ASTMA 16. OMME 19. BRIK 23. HOOI 24. TOTO 25. N.V.T. 27. AU-GURK 31. DOODSTRAF 33. ITALIÉ 34. SOFT Verticaal: 1. TOR 2. IOC 3. OVO 4. PROMPT 5. WIJ 6. ADA 7. LESBI 8. INTRO 9. IRAK 11. ECO 13. OTTO 15. MINOR 17. MAO 18. ESTATE 20. HONDA 21. EIVOL 22. SOUR 23. HAAI 26. TOI 28. GAS 29. UFO 30. KAT 32. DE In het midden: THE PASSION

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

VROLIJK PASEN?

Mijn vriendin wordt vroeg wakker, vastbesloten een feestelijk paasontbijt te gaan maken: een mooi gedekte tafel, inclusief vaas met bloeiende narcissen en heerlijke verse eitjes.

Ze loopt de trap af en hoort, bevreemd, een raar geluid uit de keuken.

Zachtjes opent ze de deur en ziet daar haar vierjarig zontje staan, onder het struif.

Net als hij, bozig en teleurgesteld, het laatste ei uit de doos van twaalf kapot gooit: „Alweer geen kuikentje!”

Clementine Rottier

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

FOKKE & SUKKE
DOEN HUN EIGEN RESEARCH

ONBEGRIJPELIJK DAT ER NOG MENSEN ZIJN DIE ECHT GELOVEN

DAT ZE NU ONDERWEG NAAR DE MAAN ZIJN

RGVT

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

Paaslunch zonder Trump

Hoewel ze in een verpleeghuis woont, gaat mijn vrouw nog steeds één dag per week naar de dagopvang, elders in de stad. Dit als een welkome onderbreking van het naar eentonigheid neigende leven in het verpleeghuis. Op die dagopvang wordt ze in een kleine groep lotgenoten goed beziggehouden met zang, dans, spelletjes, wandelen en lunchen.

Bij de paaslunch mochten ook familieleden als ik aanschuiven. Toen ik binnenkwam zat mijn vrouw samen met de andere deelnemers aandachtig te luisteren naar de liedjes die de begeleidster op de piano speelde. Ik tikte haar op de rug, ze keek even sprakeloos opzij. Wie was dat ook weer? Mijn voor-naam noemt ze niet meer, maar het herkennen gaat nog goed, ook al heeft het in zulke situaties even tijd nodig. Ook nu brak een brede glimlach door: ik was welkom.

Ik kreeg een boekje met liedteksten en even later zat ik uit volle borst nummers als *Imagine* en *Let It Be* mee te zingen. Onsterfelijke popsongs. Wie nog twijfelt aan de genialiteit van Lennon en McCartney - zing hun songs, liefst samen met anderen. Je huid tintelt van de melodie, je gemoed zucht van de teksten.

When I find myself in times of trouble, Mother Mary comes to me/ Speaking words of wisdom, let it be / And in my hours of darkness she is standing right in front of me/ Speaking words of wisdom, let it be. Refrein!

In Mother Mary geloof ik al heel lang niet meer, maar het schijnt dan ook dat Paul McCartney het over zijn eigen moeder had.

Daarna was het tijd voor de lunch, bereid door tal van medewerkers en vrijwilligers die ook „in times of trou-

ble” nergens te beroerd voor zijn. We spraken intussen over alles en niets, we deden een spelletje, mijn vrouw gooide een kop thee over mijn broek, af en toe moest iemand onder begeleiding naar het toilet, want incontinentie blijft in deze kringen een ongewenste gast die niet van oponthoud wil weten.

Er was één naam die de hele middag niet viel: Donald Trump. Die hoorde niet bij dit wereldje van onschuld en goede wil. Helaas moest ik door mijn beroepsdeformatie wél aan hem denken, want hij zou 's nachts om 3 uur Nederlandse tijd een belangrijke toespraak houden, misschien beslissend voor oorlog of vrede. Moest ik er de wekker voor zetten?

Wat kon je nog van hem verwachten? Hooguit nieuwe leugens

Vond je het leuk', vroeg ik mijn vrouw toen we terugliepen naar haar verpleeghuis. Ze knikte blij. Het was een vraag die ik niet te lang mocht uitstellen, want straks zou ze zich niet meer herinneren wat ze enkele uren eerder had meegemaakt. Soms is ze me al vergeten als ik me even terugtrek op haar kamer.

Thuis neem ik een kloek besluit: niet opblijven voor Trump. Wat kon je nog van hem verwachten? Hooguit nieuwe leugens en de bekende dreigtaal van een maffialeider.

Het werd: „We are going to hit them extremely hard. Over the next two to three weeks we're going to bring them back to the Stone Ages, where they belong.”

Ik had niets gemist.

SUDOKU

		3				4	8	
					9			1
	9		7	6	2			
		4						
				7				
			6	8		5		
1								3
	8	2						4
	4			2				

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

nrc > puzzels

CruX: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

9	4	2	1	8	5	6	7	3
3	5	6	4	2	7	8	1	9
1	7	8	9	6	3	2	4	5
8	1	3	2	7	9	5	6	4
5	6	9	8	4	1	3	2	7
7	2	4	5	3	6	9	8	1
2	9	7	6	5	4	1	3	8
4	8	1	3	9	2	7	5	6
6	3	5	7	1	8	4	9	2

Achterpagina.

De jazzclub van Murakami

DE FASCINATIE VAN HARUKI
MURAKAMI VOOR DE JAZZ

PAGINA C6-7

Duke Ellington. ILLUSTRATIE MAKOTO WADA UIT BESPROKEN BOEK

Cultuur

BOEKEN

IN HET NIEUWS

ZAP

Liesbeth van Dijk, de huisparagnost van *Business Class*.

Trump keek ook al niet naar 'Business Class'

Je zou het niet zeggen als je gisteravond de tv aan had staan, maar de oorlog in het Midden-Oosten is al bijna afgelopen. Het kan nu niet lang meer duren. Meewarig luisterde ik naar de nerveuze toon in nieuws- en actualiteitenprogramma's, waar werd bediscussieerd of *daddy* vannacht, om drie uur Nederlandse tijd, dan toch écht uit de NAVO zou stappen, alle lieve appjes van Mark Rutte ten spijt. En wat voor gevolgen dat wel niet zou hebben: voor de oorlog, voor Europa, voor de hele wereld. Echt zonde, zo'n avond vol onnodige zorgen. Had geen van deze mensen dan zondagochtend naar RTL7 gekeken? Daar had presentator Harry Mens de toekomst ingespiekt met behulp van spiritueel coach Liesbeth van Dijk, de huisparagnost van *Business Class*. In *Business Class* schuiven ieder weekend gasten aan om het laatste zakelijke nieuws te bespreken of zichzelf te promoten. Het is een gesponsord programma: sommige gasten betalen voor hun eigen interview. Maar dat zal voor Van Dijk niet het geval zijn, want zij hekelde het materiële. We zijn een samenleving in verval, zag Van Dijk; we willen steeds meer en kunnen steeds minder. Zelfs het kauwen verleren we. „Er worden kinderen geboren... zonder snijkiezen”, zei Van Dijk. Haar rode hangoorbellen trilden een beetje van opwindning. Met die tanden was ze iets groots op het spoor.

Hoe het verval van de samenleving precies samenging met vrede in het Midden-Oosten begreep ik niet zo goed, maar soms moet je positief nieuws gewoon nemen voor wat het is. „Hoe lang gaat het nog duren daar?”, vroeg Mens. „Nah”, zei Van Dijk. „Dit is wel aan het aflopen.” Zou „het volk” worden bevrijd? Zeker wel. En wie de nieuwe leider zou worden in Iran wist ze ook. „De zoon van een prins.” Mooi, mooi. Maar Mens was er toch nog niet helemaal gerust op. „Komt er eerst nog een bloedbad, voor 't opgelost is?” „Nee”, zei Van Dijk. „Bloedbad is klaar.”

Je moest even iets uit de kosmos trekken nu; ze vouwde haar handen samen en richtte haar ogen naar het plafond. „Even voelen... Ik krijg er een heel rustig gevoel bij. Dat het afloopt, ja.” „Nou, fijn”, zei Mens. „En weet je wat ook nog zo is?” „Als mensen willen investeren... Ik zie ook heel veel nieuwe vormen van energie.” Algenenergie, daar kon je je geld wel op inzetten. Mens bedankte haar vriendelijk en meldde aan de kijker dat die zelf ook consulten bij Van Dijk kon boeken. „Maar ik doe er niet veel meer”, zuchtte ze. „Het kost me heel veel energie.”

Het is nobel dat Van Dijk toch geregeld zichzelf uitpoot op RTL7 om de toekomst van de wereld en de goudbeurs te voorspellen (en de rechtszaak van Ali B: voor hem voorzag ze „een piepklein taakstrafje”). En des te frustrerender is het dat er zo slecht naar haar wordt geluisterd.

De welingelichte kijker liet de Amerika-items woensdagavond uiteindelijk maar links liggen en verplaatste de aandacht voor wat kameraadschap naar *De Bondgenoten*. Twee oud-deelnemers aan het realiteitsprogramma waren aangeschoven bij *Shownieuws*. Bondgenoot Salar was pas kort uit het spel en was tijdens zijn deelname een relatie begonnen met een medekandidaat, die op dat moment al een vriend had. Het was voorgekomen dat Salar en zijn nieuwe vlam een slipper aan hun slaapkamerdeur hadden gehangen. Dat betekende dan: wij zijn even bezig. Dat had ik nou allemaal gemist, omdat ik zo veel tijd had verkwest aan talkshows kijken waarin men altijd achterliep op Liesbeth van Dijk.

Ik liet me verleiden tot een paar oude afleveringen van *De Bondgenoten*, hopen op meer slipperies, en kreeg daardoor helaas nog een stukje van Trumps nachtelijke toespraak mee. Hij zou oorlog blijven voeren, zei hij. Chaos aanrichten. En ik kon alleen maar hoofdschuddend toekijken: deze man had ook al niet naar *Business Class* gekeken.

Amber Wizinzer

Een hoogst emotionele kijkervaring

Recensie Theater

Eines langen Tages Reise in die Nacht van Schauspielhaus Bochum. Tekst: Eugene O'Neill. Regie: Johan Simons. Gezien: 1/4 in Internationaal Theater Amsterdam. Te zien op 2/4. Info: ita.nl

Shira Keller

AMSTERDAM

Eines langen Tages Reise in die Nacht. FOTO ARMIN SMAILOVIC

Wat is het toch een meesterlijk stuk, *Long Day's Journey into Night* van de Amerikaanse toneelschrijver Eugene O'Neill (1888-1953). Het stuk beschrijft één enkele dag, van ochtend tot middernacht, uit het leven van de familie Tyrone: vader, moeder en twee zoons. Of eigenlijk drie. De middelste overleed als tweejarige aan de mazelen, maar zijn schim waart door elke scène. Het stuk werd postuum gepubliceerd; het was O'Neill zelf te autobiografisch. Regisseur Johan Simons enscendeerde het in 2024 voor Schauspielhaus Bochum, met Elsie de Brauw en Pierre Bokma als de ouders, Guy Clemens en Alexander Wertmann als de zoons. Twee avonden speelt de voorstelling nu in ITA, in het Duits dus, met Nederlandse en Engelse boventiteling. Er staat een houten huisje op het toneel. Uit de speakers klinkt vriendelijke jazzmuziek. Het huisje doet ook vriendelijk aan, een boekje droogbloemen op de vensterbank.

En dan: een rotklap. Het huisje ontploft. Muren, meubels, huisraad, dat boekje: alles vliegt door de lucht en verspreidt zich over het toneel. En daar verschijnen ze, vader en moeder Tyrone. Ze stappen koeltjes rond door de puinhoop, vissen er werktuiglijk wat spullen uit; een schommelstoel, een bankje, een radio, die droogbloemen. Even vinden hun handen elkaar, als ze een blik werpen op de ravage die achter ze ligt. Van een 'thuis' is voor hen geen sprake meer, maar er wordt hier geroeid met de riemen die voorhanden zijn.

Een ijzersterke opening is het. In een eenvoudig, onsentimenteel beeld vat Simons, samen met decorontwerpster Eva Veronica Born, de ramp die dit gezin trof, en hoe die alles onherstelbaar ontworchtte. Twee verwonde, ontkeerde mensen zie je, verscheurd door rouw en (zelf)verwijten, die de rug rechten en elkaar zo vastberaden wensen te sparen dat ze van opgepote emoties dreigen te im-

ploderen.

Ze spelen het zo mooi, Bokma en De Brauw. Jawel, er is whisky, er is een morfineverslaving, er zijn grote zorgen over de gezondheid van de jongste zoon, de nevel die hun levens omhulde en hen van de buitenwereld afsneed heeft hen verhinderd te worden wie ze ooit hoopten te worden, maar wat de acteurs spelen is: veerkracht. Kiezen op elkaar en liefhebben dat het een aard heeft. Opgewekte ontkenning. Alles om de boel bij elkaar te houden.

De twee zoons proberen zich binnen dit gezin staande te houden, de oudste door zich te verdoeven, de jongste door zijn eigen behoeftes te negeren. De geraffineerde psychologische schakeringen die O'Neill zo zuiver, met zoveel mededogen in zijn dialogen wist onder te brengen, komen in deze encensering prachtig tot hun recht.

Het maakt *Eines langen Tages Reise in die Nacht*, zeker de eerste helft (de tweede voelt wat ongericht), tot een hoogst emotionele kijkervaring. Wellicht was het daarbij niet per se nodig geweest de schim van de derde zoon ook werkelijk te laten belichamen - in twee scènes stapt hij (Django Gantz) met uitgestreken gezicht het podium op. Een grote ingreep, die niet werkelijk iets toevoegt. Hoezeer het je hart ook breekt De Brauw gedurende dat ene ogenblik zo onomwonden te zien stralen, als de 'op het leven verliefde vliinder' die haar personage ooit was.

Queen-musical wil enkel een feestje zijn

Recensie Musical

We will rock you van Albert Verlinde Theater. Gezien: 29/3, DeLaMar Theater, Amsterdam. T/m 8/11. Info: wewillrockyou.nl

Elisabeth Oosterling

AMSTERDAM

Nyassa Alberta in *We Will Rock You*. FOTO DANNY KAAAN

Er zullen altijd mensen zijn die opkomen voor echte muziek”, schrijven de producenten van *We will rock you* bevolgen in hun programma's. Gelukkig maar, want de toelgang van de 'echte muziek' is toch wel hetgeen waar we ons het meeste zorgen over maken in deze tijd.

Dat de producenten van *We will rock you* eigenlijk ook niet weten hoe ze het verhaal van deze muziek iets van urgentie moeten meegeven, zegt genoeg. Om die flinterdunne vertelling (over een toekomstige wereld waarin rockmuziek verboden is) draait het niet. Het gaat enkel en alleen om de nummers van de Britse rockgroep Queen.

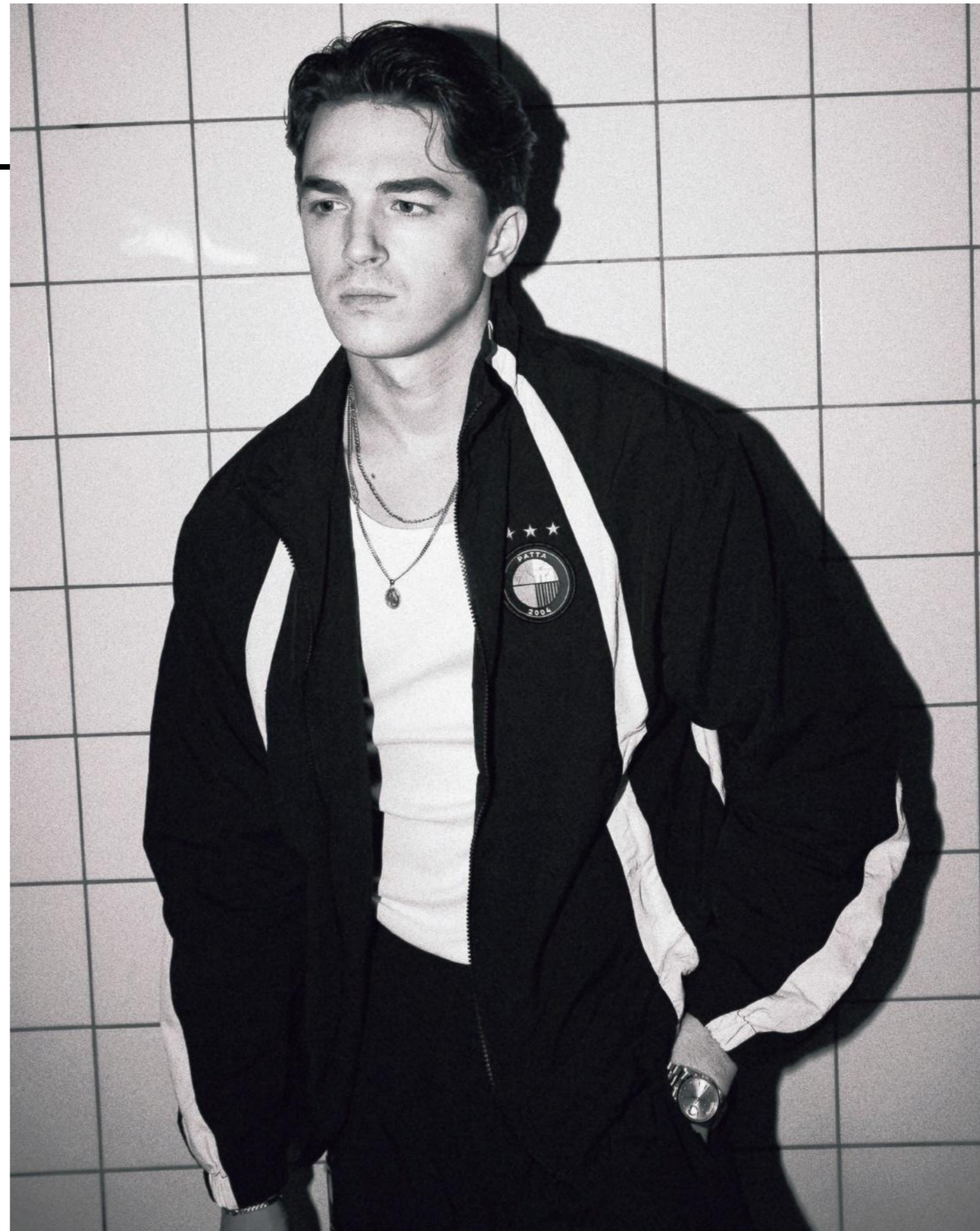
We will rock you moet vooral een feestje zijn. Geen moeilijke avond theater, maar een voorstelling waar een groep vrienden die lekker wil meestampen op 'We are

the champions' zich vooral niet moet vervelen. Daarom zweept de cast het publiek op om mee te klappen of de armen in de lucht te gooien. Maar een musical moet meer bieden dan het optreden van een Queen-coverband. Dat zit 'm in wat de liedjes bij elkaar bindt: de fictieve wereld op het toneel.

Futuristisch universum

In *We will rock you* is dit een futuristisch universum, waarin een dicta-dunne vertelling (over een toekomstige wereld waarin rockmuziek verboden is) draait het niet. Het gaat enkel en alleen om de nummers van de Britse rockgroep Queen.

Wie puur geïnteresseerd is in de muziek, komt aan zijn trekken. Van Arnhem en De Laet verzorgen prima performances van nummers als 'Who wants to live forever' en 'Under pressure'. De eerste heeft bereik en volume; de tweede een prettige warmte in haar stem. 'Killer Queen' Alberta zorgt ook voor vocale prestaties en lekker vilein spel. Dat zijn de hoogtepunten van een voorstelling die een feestje wil zijn, maar waarna je als musicalliefhebber toch ook een kater voelt.

Valentijn 'Antoon' Verkerk. FOTO TONE VERSWINKEL

Thijs Schrik

AMSTERDAM

Bij de ingang van de Amsterdamse poptempel Paradiso ligt een doosje op de grond met gekleurde, zelfgeknipte papieren hartjes. Op de hartjes staat een simpele instructie: omhoog houden bij 'Tot Het Eind Van Mij'. Die dinsdag in maart weten de fans van popster Antoon genoeg. Het nummer, tevens de titel van zijn nieuwe album, gaat over een gevoelig onderwerp: het overlijden van zijn moeder in 2020, precies in een periode waarin de inmiddels 24-jarige zanger en producer aan het doorbreken was.

Iets later, tijdens een show die tot dan gevuld is met dansbare popsongs, gaan de hartjes de lucht in, samen met lichtjes van de telefoons van de veelal jonge vrouwen in de zaal. Antoon, in het dagelijks leven Valentijn Verkerk, zingt het nummer deze avond grotendeels als ballad, rustiger dan de albumversie met house en UK-garage-invloeden. Uiteindelijk komt de energie van de studioversie van het nummer erin en zingt het publiek nog harder mee: „Ik laat je niet los, ik laat je niet gaan.”

Een emotioneel moment voor een artiest die in korte tijd een reeks hits scoorde, waaronder 'Hyperventilatie', 'Hallo', 'Hotelschool' en 'Beetje Van Mij'. Een artiest die ook grote *bangers* maakte met onder meer

INTERVIEW ANTOON POPARTIEST EN PRODUCER

'Ik ga overal in met het gevoel dat ik het kan'

De afgelopen jaren scoorde Antoon een reeks hits. Aan de vooravond van een druk festivalseizoen vertelt hij over het verlies van zijn moeder, Lowlands en zijn mentaliteit. 'Er is geen sprake van een nieuwe Antoon. Ik ben nog heel trots op een nummer als 'Hotelschool.'

Roxy Dekker, Maan, Kris Kross Amsterdam, Froukje en S10. In 2022 was hij de meest gestreamde artiest van Nederland en deed hij voor het eerst de Ziggo Dome aan. Vorig jaar deed hij geen shows en werkte hij aan nieuwe nummers. In januari stond hij tijdens Noorderslag weer op het podium. Daarna volgde een clubtour door het land, inclusief

twee avonden Paradiso. Vanaf nu volgt een reeks aan festivals, met Paaspop als aftrap en eindigend in de Alpha, de grootste tent op Lowlands.

Een week na de Paradiso-shows hangt Antoon aan de lijn met NRC terwijl hij onderweg is in zijn auto. „Er zijn natuurlijk veel Antoon-liedjes die over de lichte dingen

in het leven gaan. Over feestjes, over meisjes”, vertelt hij. Maar met zijn derde album wilde hij ook iets meer met de gevoelens rondom het verlies van zijn moeder Heleen. Het jaar zonder shows gaf hem de tijd om na te denken, vaak met Twan van Steenhoven (Big2 van The Opposites) en songschrijver Kevin Bosch. „Ik zat met Twan en Kevin een week muziek te maken in een blokhuize in een bos, daar ontstond het. Kevin is ook zijn moeder verloren, Twan is veel familie verloren. En toen kwam dit er gewoon uit.”

Antoon troost zijn publiek

In het nummer spreekt hij tegen zijn moeder: „Met mij gaat het goed. Ik woon in de stad nu, bij m'n zus om de hoek.” Helder en herkenbaar voor veel mensen. Antoon: „Natuurlijk heb je herkenning met gezellige dingen. Dit is wel een andere invalshoek. Ik merk dat ik een iets diepere connectie maak met mijn publiek, ook omdat ik het live wat meer ingetogen speel. Mensen zeggen dat het ze kan troosten.”

De respons was ook reden om een balladversie uit te brengen. Het nummer zorgt voor een rustmoment in zijn shows die daarna snel doorknallen: een optreden van Antoon is vooral een hitfeestje. „Ik ben ook gekomen om een feestje te bouwen”, benadrukt hij. „Er is geen sprake van een nieuwe Antoon. Ik ben nog heel trots op een nummer als 'Hotelschool'.”

Na de popzalen volgen de festivals, plekken waar niet iedereen specifiek voor hem komt. Is er nog een deel van het publiek dat hij moet overtuigen? „Op een festival moet je er wel even wat harder voor werken. Maar dat vind ik juist leuk. Ik wil ook wel met de verwachtingen spelen. Je schaaft zo'n set ook weer wat af, het moet wat korter. Ik denk dat we een statement gaan maken.

„Ik heb wel altijd iets gehad van: *I got this*. Ik ga overal in met het gevoel dat ik het kan. Nou kan ik ook heel veel dingen niet, maar als artiest moet je wel die mindset hebben. Ik word enthousiast van mensen die het gevoel overdragen dat ze er al zijn.

„Als je er zelf niet de volle honderd procent in gelooft, dan ga je het publiek of de luisteraars niet overtuigen. Dus op het moment dat je iets wilt doen, moet je het wel goed doen. Ik ben mega perfectionistisch. Er komt dan soms wel wat spanning op te staan, want je bent dus niet zo snel tevreden.”

'Hé, lekker bezig pik!

„En er zijn momenten geweest waarop ik even tegen mezelf had kunnen zeggen: hé, lekker bezig, pik! Maar ik heb altijd in mijn hoofd dat we verder moeten. Het moet groter. Het moet beter. Ik ben eigenlijk altijd een doel aan het *chasen* dat een jaar verder op ligt. En dan ben je nooit aan het kijken naar dat punt dat je bereikt hebt.” Lowlands is zo'n belangrijk doel, vindt hij.

„Lowlands is gewoon iets wat ik al zes jaar, zeven jaar in mijn hoofd heb. En kijk, uiteindelijk is het ook gewoon een uurtje optreden op een mainstage. Het is niet dat mijn hele leven nu om Lowlands draait. Maar het is voor mij wel een heel leuke mijlpaal.”

Verder is het weer tijd om veel muziek met anderen te maken. Met een focus op plezier, want een hit kun je niet forceren. „Op het moment dat je iets maakt omdat het een hit moet zijn en het wordt geen hit, dan heb je helemaal niks meer”, zegt hij. „Dat is shit. Op het moment dat ik iets maak wat ik heel vet vind, dan maakt het niet uit of je acht miljoen of tachtig miljoen streams hebt. Ik hoop dat ik het zelf in elk geval vet vind. En iedereen die het ook vet vindt: *let's go*. En daarna is het weer *on to the next one*.”

Het album **Tot Het Eind Van Mij** is nu uit. Antoon staat dit festivalseizoen onder meer op Paaspop, Dauwpop en Lowlands. Info: antoon.live

MICHEL KRIELAARS

Een biefstuk uit Omaha wint het van de Duivel

Ter gelegenheid van de 60ste verjaardag van Privé-domein verscheen onlangs Mary MacLane's *Ik wacht op de komst van de Duivel*. Van dit dagboek, het 336ste deel in deze geweldige serie egodocumenten, had ik nog nooit gehoord, laat staan dat de Canadees-Amerikaanse schrijfster me bekend voorkwam. Maar nu al is haar boek, dat een periode overspant van 13 januari tot en met 28 oktober 1901, een van mijn favorieten.

Op iedere bladzijde maakt MacLane korte metten met de benepen moraal van het stadje Butte in Montana, waar ze met haar familie woont. Negentien jaar oud, lesbisch en overtuigd van haar genie, haar buitenissige karakter en haar gewetenloosheid, hunkert ze naar de liefde van haar vroegere lerare, wier gevoelens in hartstocht niet wederkerig zijn.

Ook verlangt Mary naar de dag waarop de Duivel haar uit dat keurslijf komt bevrijden. Met een stortvloed aan smeebedes en verlangens richt ze zich tot hem. Want alleen door zich aan zijn zijde te scharen meent ze zich uit haar beklemmende omgeving te kunnen bevrijden. Haar leven „zal bruisen en bulderen“, schrijft ze, „het zal plonzen en kolken“.

Vanaf zijn publicatie in 1902 was het dagboek een succes. Dat kwam vooral door de schaamteloze, opstandige bekenissen die erin stonden.

Mary's lijden doet haar de wereld intenser beleven dan anderen.

MacLane's grote voorbeeld was de vrijgevochten Marie Bashkirtseff (1858-1884), wier postuum in Frankrijk verschenen dagboek uit 1887 eveneens in Privé-domein verscheen. Maar Mary voelt zich beter dan de Russische Marie. Zo schrijft ze: „Waar zij diepzinnig is, ben ik diepzinniger. Waar zij opzienbarend is in haar intensiteit, ben ik opzienbarend in mijn intensiteit.“ Maar ook: „Zij werd omringd door bewonderende, meelevende vrienden, ik ben alleen - alleen, hoewel er tal van mensen zijn.“

Mary's lijden doet haar de wereld intenser beleven dan anderen. Alledaagse gebeurtenissen, zoals een zonsongedang of de blauwe luchten van Montana krijgen iets verhevens. Het put haar uit, want ze is vaak doodmoe van haar 'ongeluk'. Maar juist die afwisseling van genot en verslagenheid geeft haar dagboek de opstandige kracht die je dwingt om door te lezen.

Na verloop van tijd besef je dat het Mary vooral om roem is te doen, hoewel ze die tegelijkertijd wil opgeven 'voor één uur Geluk'. In ruil voor Geluk is ze bereid om alles wat ze bezit aan de Duivel te geven in de hoop dat er dan een einde komt aan „de Leegte die van het leven een tragedie maakt“.

Van iedere bladzijde uit dit onstuimige boek springt behalve de heerlijke *Sturm und Drang* van de jeugd ook het besef dat het aardse bestaan nergens op slaat en je nooit antwoord zult krijgen op de meest prangende levensvragen. Dat fraai verwoorde besef ontroerde me, vooral toen ik las dat Mary uiteindelijk het gelukkigst was als ze een kort gekken Porterhousesteak uit Omaha at, met verse bosuitjes uit Californië. De aardse genoegens zegevierden op zo'n moment over het grootste verlangen. Waar de Duivel op dat moment uithing is me een raadsel.

Een portier veegt de rommel op na een drukke dag op de New York Stock Exchange in 1938. FOTO BETTMANN ARCHIVE

Het kapitalisme vindt zichzelf steeds opnieuw uit

WERELDGESCHIEDENIS Het einde van het kapitalisme is al vaak voorspeld. Maar volgens historicus Sven Beckert is het zo dynamisch dat het nog steeds nieuwe domeinen van het menselijk leven waar ook ter wereld weet binnen te dringen.

Door **Hubert Smeets**

Al sinds de term 'kapitalisme' medio negentiende eeuw zijn intrede deed, desnoods nadat het 't touw heeft weten te verpatsen waaraan het zelf zal worden opgehangen. Ook pleitbezorgers der „vrije ondernemingsgewijze productie“, zoals het systeem de-cennia geleden heette, hebben soms twijfels over de levensvatbaarheid. Zo stelde Unilever-topman Paul Polman tijdens de 'grote recessie' in 2012 de vraag „of het kapitalisme nog toekomst“ had. Vervarrig alom. Was Polman stiekem activist, vroeg vakblad *The Economist* zich af?

Het pakte anders uit. *Occupy Wall Street* rolde de tentjes op en Polman ging met pensioen. Ruim tien jaar later heerst de internationale van het kapitaal meer dan ooit op aarde. Ondanks kredietcrisis en coronapandemie is het wereldwijde vermogen van de hyperrijken sindsdien verdrievoudigd. Maar dat wil niet zeggen dat Polman zijn vraag voor niets heeft gesteld.

Juist omdat de rijken nog altijd rijker worden - een trend die de Franse econoom Thomas Piketty in 2014 signaleerde in *Kapitaal in de 21ste eeuw* en in 2020 heeft uitgewerkt in zijn studie *Kapitaal en ideologie* - blijft het boeken over het neoliberalisme regenen. Nog steeds wordt daarin vaak het einde van het kapitalisme voorspeld. De Franse historicus Arnaud Orain kondigde vorig jaar in *De eindigheid van de wereld. Mateloos kapitalisme van de zestiende eeuw tot vandaag* bijvoorbeeld aan dat het huidige 'roofkapitalisme' zal uit-

draaien op oorlog waarin de liberale economische orde zal opbranden.

Afgaande op het oeuvre van de Amerikaanse historicus Sven Beckert is zo'n requiem echter voorbarig. Het kapitalisme is te flexibel om zich voor één gat te laten vangen, betoogt hij in zijn recent verschenen boek *Capitalism. A global history*. Het kapitalisme is zo dynamisch dat het nog steeds allerlei domeinen van het menselijk leven waar ook ter wereld weet binnen te dringen.

Veertig minuten minder slapen

De in Duitsland geboren en getogen Beckert, hoogleraar geschiedenis aan Harvard en gespecialiseerd in de acht-tiende en negentiende eeuw, werd in 2014 bekend door *Empire of Cotton*, net als zijn laatste boek ook „a global history“. *The New York Times* noemde deze monografie een „verbluffende prestatie“, mede omdat Beckert niet alle nadruk legde op technologische innovaties in transport en productie, maar ook aandacht vroeg voor de planters, slaven, arbeiders en industriëlen in Noord en Zuid die de wereld katoentjes bezorgden.

In *Capitalism* doet Beckert hetzelfde, maar dan over de hele linie. Beckert, schatplichtig aan de Franse Annales-school die naar de 'longue durée' zocht, deinst in dit boek niet terug voor de lange tijdlijn, te beginnen met een handelscentrum in 1150 en eindigend bij de pandemie van 2020, en evenmin voor de geografische breedte, die reikt van zilvermijnen in Peru tot het kantoor van de KNAW aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam.

Wat is kapitalisme? Volgens Beckert is het niet simpelweg een vrije goedemarkt die wordt geleid door een

„onzichtbare hand“, zoals de Schotse verlichtingsfilosoof Adam Smith (1723-1790) dacht. Kapitalisme is ook geen religieus fenomeen, zoals de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920) betoogde door het succes ervan te koppelen aan de protestantse ethiek die eist dat de mens met zijn talenten woekert. Nee, kapitalisme is een permanent monetair proces, dat aan het eind van de middeleeuwen de klassieke lokale (ruil)handel in goederen wist te verdringen, valuta steeds meer een centrale plaats gaf in de economie en vervolgens een vlucht kon nemen toen Europa in de zestiende en zeventiende werd overspoeld met zilver en ander edelmetaal uit Latijns-Amerika.

Kapitalisme is een wereld waarin geld geen ruilmiddel meer is, maar een doel op zich. „Kapitalisme is een vorm van economische leven waarin kapitaalbezitters de productie van goederen niet organiseren omdat ze die goederen nodig hebben of willen hebben, maar omdat ze hopen zo meer kapitaal te produceren“, aldus Beckert. Alles is in potentie dus handelswaar. Ook de mens zelf. Het kapitalisme zoekt steeds weer naar „nieuwe levenssferen om te koloniseren“. Zelfs de tijd wordt daaraan onderworpen, betoogt Beckert met een statistiek dat de Zwitsers in 2011 dagelijks 40 minuten minder slapen dan in 1983.

Door die „noodzaak tot expansie“ is het kapitalisme politiek van alle markten thuis. Het is een ondogmatische ideologie. Het kan in een democratische omgeving gedijen, zoals na de Tweede Wereldoorlog in Europa of Amerika, maar net zo goed onder dictatoriale omstandigheden, zoals in China of Rusland in de afgelopen decennia.

Volgens de traditionele geschiedschrijving ontwikkelt het kapitalisme zich vooral vanuit innovatieve machtscentra in Europa. Volgens Beckert is deze eurocentrische blik te beperkt omdat die blind is voor de sociale, ecologische en culturele gevolgen ervan. Kapitalisme is een „globale orde met een verbijsterende diversiteit“ aan lokale varianten, een „veelkoppe hydra“, aldus Beckert.

Het is dan ook geen toeval dat hij zijn boek begint in de bruisende Arabische handelsstad Aden aan de Rode Zee in de 12de eeuw en eindigt op de staatloze 'soevereine' archipel *Seasteads*, een 21ste-eeuwse antidemocratische utopie van Duits-Amerikaanse hyperfuturist Peter Thiel. Het eiland is volgens Beckert dé metafoor voor het kapitalisme: het begint in een enclave om zich ten koste van omliggende gemeenschappen steeds meer ruimte toe te eigenen.

Van Mongolen tot Musk

Beckert verdeelt het krappe millennium kapitalisme in vier periodes.

In de opbouwfase (vijftiende-acht-tiende eeuw) wordt het platteland ge-commercialiseerd vanuit de steden. Daar begint de manufactuur zich tot industriële bedrijvigheid te ontwikkelen en ontstaan handelscentra die het achterland verbinden met wereld. Met de eerste aandelenbeurs ter wereld speelt Amsterdam een cruciale rol. De Republiek kan zich in de zeventiende eeuw met recht een „model kapitalistische natie noemen“, schreef Karl Marx al.

Het kapitalisme krijgt tempo door

de „great connection“, zoals Beckert de handelsvaart noemt die Europa vanaf 1450 verbindt met Azië, Amerika en Afrika. En omgekeerd trouwens. Want net als Surat, Londen en Caïro is ook Amsterdam geen geïsoleerd centrum maar een „coproductie“, namelijk van de Caribische eilanden, de landen in Oost-Europa, de archipels in Zuidoost-Azië en het Hollandse platteland.

De stoommachine en andere technische vernieuwingen uit de eerste industriële revolutie leiden in de negentiende eeuw tot een „grote sprong“ die uitmondt in een massa-industrieel kapitalisme. Burgerlijke vrijheid is hierbij geen noodzakelijke voorwaarde. Integendeel. In de twintigste eeuw vraagt het onderscheid tussen vrije en onvrije arbeid juist. Waar autofabrikant Henri Ford de werknemers met productieprocessen kan disciplineren, exploiteert het kapitaal in nazi-Duitsland en fascistisch Italië zijn ondernemingen volgens de auteur juist via dwangarbeid.

Staatsmonopoliekapitalisme

Na de Tweede Wereldoorlog lijken de verzorgingsstaat in het Westen, de dekolonisatie van het Zuiden en het communisme in het Oosten het kapitalisme wat te kunnen temmen. Maar na de 'trente glorieuses', zoals de Franse econoom Jean Fourastié de periode tot 1973 noemde, dient de fase van het neoliberale kapitalisme zich onweersstaanbaar aan. De overheid faciliteert die ontwikkeling met overheidsbezuïningingen, deregulering, privatisering en liberalisering. Deze anti-keynesiaanse hervormingsagenda zal een halve eeuw later leiden tot een nieuwe vorm van het ouderwetse staatsmonopoliekapitalisme, waarin Big Tech met de Amerikaanse politieke staatsmacht is verweven zoals de VOC dat met de Republiek was.

Na meer dan duizend pagina's sta je paf. Zoveel kennis van de Mongolen tot Musk, zoveel lef om lijnen te trekken van Anton de Kom naar de bankierbroeders Barclay, zoveel ponteneur om alle klassieke denkers onbekommerd te gebruiken: Beckert durft.

Toch roept *Capitalism* vragen op. Bij mij dienden die zich aan na de hoofdstukken waarin Beckert tijdvakken en territoria behandelt waarin ik me iets beter thuis voel: Rusland, Sovjet-Unie en Oost-Europa.

Het Russische Rijk benadert Beckert vanuit een louter territoriaal perspectief: (landbouw)grond die smeeekt om expansie. Hij gaat nauwelijks in op de nauwelijgende ontwikkeling van lijfeigen-schap in dit imperium en de verschillen met de horigheid in andere Europese rijken. Van de slaven op de plantages in Amerika tot de lijfeigenen van de Russische adel tot de horige boeren op de feodale landerijen in het Pools-Litouwse Gemenebest of het Habsburgse Rijk: het lijken bij Beckert allemaal dezelfde vormen van onvrije arbeid, hoewel de historische variaties tussen bijvoorbeeld lijfeigen-schap en horigheid tot nu toe doorwerken in Rusland, Oekraïne en Belarus.

Beckert besteedt echter amper aandacht aan de ontwikkeling van het communisme als antipode van het kapitalisme. De theorie van het alternatief krijgt met verwijzingen naar Karl Marx, Friedrich Engels en Antonio Gramsci ruim baan, de praktijk niet of

nauwelijks.

De moorddadige kapitaalsaccumulatie via de zware industrie, die Jozef Stalin in de jaren dertig afdwong met de collectivisatie van de landbouw en de liquidatie van de vrije boerenstand in met name Oekraïne, komt niet aan bod. De verburgerlijking van het 'reëel bestaande socialisme' onder Leonid Breznev in de jaren zestig-zeventig lijkt taboe.

Voor het maoïstische model in China heeft Beckert evenmin belangstelling. Het pad naar het kapitalisme onder partijtoezicht, zoals Deng Xiaoping vanaf 1976 uitstippelde, is voor hem relevanter, zoals hij ook het hyperkapitalisme in Cambodja anno 2020 meer aandacht schenkt dan het terroristische boerencommunisme van de Rode Khmer vijftig jaar geleden.

De ondergang van het Oostblok komt er nog bekaaid af. In drie ali-neas behandelt Beckert de ont-takeling van de Sovjet-Unie en in één ali-neas de ommekeer in Polen: nog geen halve pagina op een totaal van 1325 bladzijden. Van de ene op de andere dag is het volgens hem gedaan met het systeem en grijpen partijbazen hun kans zich in een „cliëntelistisch kapitalisme“ te verrijken.

Dit gebrek aan belangstelling is raar. Want het communisme was driekwart eeuw wel degelijk een alternatief model dat na de Tweede Wereldoorlog buiten het Westen weerklink vond en in de jaren zeventig een derde van de wereld omspande, zoals de auteur notabene zelf opmerkt.

Net zo curieus is het dat Beckert slechts in „vogelvlucht“ interesse aan de dag legt voor de democratisch kapitalistische verzorgingsstaat, die in de loop van de 'trente glorieuses' - in Zweden de *rekordären*, fraai verbeeld in de Netflix-serie *The Restaurant (Vår tid är nu)* - in Europa zijn climax bereikt. Gebaseerd op samenwerking tussen kapitaal en arbeid onder auspiciën van de staat, schiep Europa een 'sociale markteconomie' die het uit-hangbord van de EU zou worden.

Beckert erkent dat dit *Wirtschaftswunder* de levensstandaard heeft verbeterd en de sociale ongelijkheid verminderd. Maar de politieke keuzes, die dat mede mogelijk hebben gemaakt, laat hij onderbelicht. De verzorgingsstaat is meer het gevolg van de, uit Amerika overgewaaid, massa-productie in pakweg de auto-industrie dan van het beleid van Ludwig Erhard, Clement Attlee, Olof Palme laat staan Willem Drees, die niet of nauwelijks worden gememoreerd.

Ten bewijze dat het kapitalisme tot alles bereid is als het geld maar rolt, haalt Beckert daarom Friedrich Hayek (1889-1992) aan. De geestelijk vader van de neoliberalen, die graag in Chili kwam maar in het Schwarzwald stierf, zei ooit: „Persoonlijk prefereer ik een liberale dictatuur boven een democratische regering die liberalisme ontbeert“.

Generaal Augusto Pinochet als he-raut van de toekomst van het kapitalisme boven de Duitse sociaaldemocraat Helmut Schmidt of christendemocraat Helmut Kohl, die in dezelfde periode persoonificaties waren van het Rijnlandse model: hier verwordt een 'global history' tot bluf. Nietszeggende branie zelfs. Want als alles kapitalisme is, is niets meer kapitalisme.

Sven Beckert: *Capitalism. A Global History*. Allen Lane, 1325 blz. € 67,99 ●●●○○

De best verkochte boeken

1

Roxane van Iperen:
Ik zie wat ik geloof.
Pluim,
94 blz. € 8,- (-)

2

Dirk De Wachter:
Wachten, een levenshouding.
Lannoo,
168 blz. € 24,99 (-)

3

Doortje Smithuijsen:
Ik zou uw dochter kunnen zijn
CPNB,
96 blz. € 5,25 (1)

4

Anna Enquist:
Het einde van Erna Ankersmit.
De Arbeiderspers,
240 blz. € 24,99 (2)

5

Rob van Essen:
De grote schoonmaak.
Das Mag,
279 blz. € 24,99 (3)

6

Antonio Scurati:
M. Het einde en het begin.
Wereldbibliotheek,
351 blz. € 26,99 (6)

7

Ilya Leonard Pfeiffer:
Absolute democratie.
De Arbeiderspers,
272 blz. € 23,99 (4)

8

Chloe Dalton:
Een haas in huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (9)

9

Adriaan van Dis:
Alles voor de reis.
Atlas Contact,
201 blz. € 22,99 (5)

10

Michel Krielaars:
Rivier van bloed.
Pluim,
336 blz. € 26,99 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BREDA), PAAGMAN (DEN HAAG), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)

In Tokio hoor je zelfs in de wasserette jazz

MURAKAMI EN JAZZ Zijn eerste twee romans schreef Haruki Murakami terwijl hij een jazzclub runde. Zijn *Jazzportretten* is een weerslag van een levenslange fascinatie.

Door **Auke Hulst**

Een paar jaar terug verzeilde ik, op zoek naar een jazzclub in Ginza, Tokio, met mijn echtgenote in een nietszeggende blokendoos met op elke verdieping een pijpenla van een horecagelegende. Het enige dat dat van buiten verried was een bescheiden bord bij de ingang. Begane grond: udon, eerste verdieping: soba, tweede: een cocktailbar, derde: jazzclub Dream. Een trappenhuis van grijs beton leidde langs raamloze deuren die verborgen werelden afschermden.

De aankleding van Dream bleek sober: een toog met plaats voor acht, een oude vleugel, een contrabas die in een hoek was geparkeerd, een paar afbeeldingen uit Carole Reiff's fotoboek *Nights in Birdland*. Er was geen drankkabinet, zodat bij elke bestelling een van de drie barvrouwen in een voorraadkast verdween om met peperdure whisky terug te keren. Achter de piano zat een door de tijd gekrompen grijsaard 'As Time Goes By' te spelen. Dit was eigenaar Matsuda, op dat moment al vijftachtig.

Het personeel deed lacherig - ze zagen hier nooit toeristen. Die zaten allemaal in de jazzbar van het Park Hyatt *Lost in Translation* na te spelen, wat wij ook hadden gedaan. Mijn echtgenote vermoedde dat Dream geen jazzclub was, maar een als zodanig vermomd bordel. Er zitten alleen maar mannen, zei ze. En die barmeiden zijn veel te mooi. Wat gebeurt er in die voorraadkast? Ik wees erop dat er wel degelijk twee vrouwen aan de bar zaten. Niettemin, zei ze.

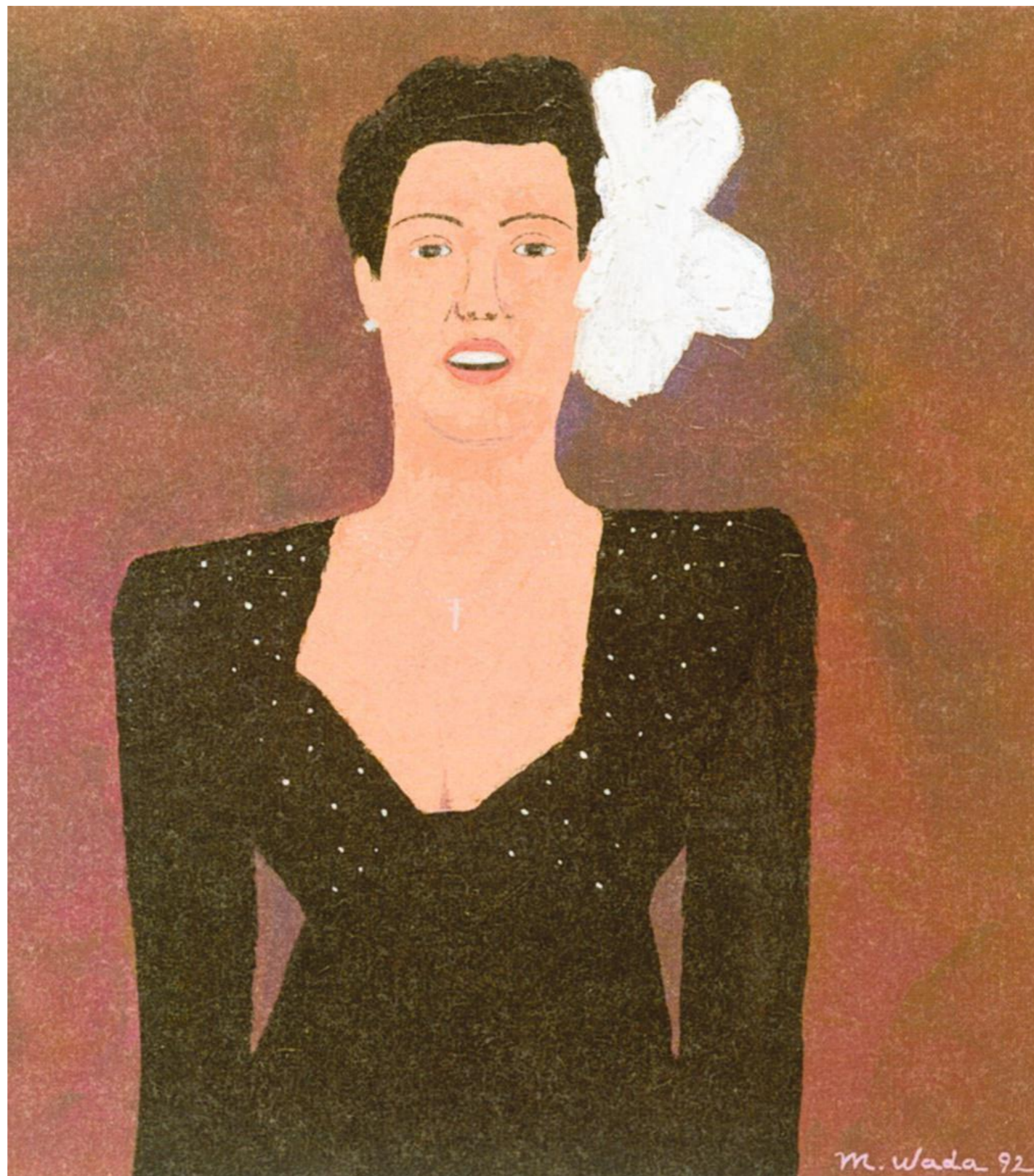
Een van de barvrouwen legde in redelijk Engels uit dat we ons nietsvermoedend geïmmiteerd hadden aan een fikse cover charge. Of we dat wel wisten? Zijzelf was in het dagelijks leven musicus, haar collegae waren fotomodel en gospelzangeres. Ja, Matsuda had een zekere hand van kiezen. Er kwam een in coltrui gestoken man binnen, een befaamd musicus die een borrel achteroversloeg, mijn echtgeno-

te Revka het restant van zijn fles Hibiki schonk en weer vertrok. De Japanner naast ons bleek de directeur van een multinational - die had zijn *personal assistant* meegetroond, een bleu meisje dat zich moest laten welgevallen dat haar baas toespelingen maakte op de „diensten" die ze hem zou gaan verlenen op zakenreis. Toen hij even naar de wc was, probeerden we haar tot vluchten te bewegen. Ze zei, bedrukt: „I went to a bad university. This is my only chance in life."

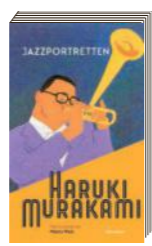
Aan het eind van de avond kwam Matsuda een praatje met ons maken, puffend op zijn pijp. *Where from? Oranda?* Hij begon over Rita Reys en Ann Burton, met wie hij nog gejamd had. Uit de boxen klonk Billie Holiday: een gebarsten stem, door het leven geschroeid. Voor even was alles perfect.

Ik werd aan die avond herinnerd door twee recente boeken: een nieuwe editie van Philip Arneills *Tokyo Jazz Joints* en Haruki Murakami's *Jazzportretten*. Arneills boek is de weerslag van een al tien jaar lopend fotoproject waarin hij probeert de honderden Japanse jazzcafés te documenteren. Murakami's boek bestaat uit een verzameling geïllustreerde beschouwingen over jazzmusici. In de jaren zeventig baatte Murakami zelf jazzcafé Peter Cat uit, waarvan wat meubilair en een deel van de platencollectie ter beschikking zijn gesteld aan de Haruki Murakami Library aan de Waseda Universiteit.

De diepe liefde die Japanners voor jazz voelen is een wonderlijk fenomeen. Nergens ter wereld bestaat zo'n levendige markt voor re-issues en zelfs in de wasserette hoor je Coltrane. Terwijl het van oorsprong een zuiver Amerikaanse muziekvorm is, ontwikkeld door nazaten van tot slaaf gemaakten. Jazz was de soundtrack van de *roaring twenties*, een onlosmakelijk deel van de Harlem Renaissance, het joeg zichzelf op tot bebop, vond zijn cool aan de westkust, had grote invloed op Beat-schrijvers die spontane 'bop-prosodie' beoefenden. Jazz is

Billy Holiday. ILLUSTRATIE: MAKOTO WADA UIT BESPROKEN BOEK

Haruki Murakami: *Jazzportretten*. Met illustraties van Makoto Wada. Vert. Luk van Haute. Atlas Contact, 240 blz. € 24,99

muziek als gespreksvorm, zoekend, improviserend, soms uitdagend, geil, competitief, verhit, relaxed. Het is door schrijvers als Ralph Ellison en Langston Hughes vergeleken met het leven zelf, dat evengoed zou bestaan uit soleren over akkoordwisselingen. Maar waar in het westen de muziekvorm in hoge mate gesteld is, of verworden tot behang, is het in Japan springlevend. Hoe kan dat?

Esthetische kenmerken

De in Amsterdam woonachtige pianiste Atzko Kohashi wees in een artikel voor *All About Jazz* op esthetische kenmerken die aansluiten bij de Japanse cultuur. Ze haalt Bill Evans aan, die in

zijn *liner notes* bij *Kind of Blue* refereerde aan *sumi-e*, een type schilderkunst waarbij de schilder met heel precieze intentie lijnen zet „op dun, strak gespannen rijstpapier, met een speciale penseel en zwarte waterverf, op zo'n manier dat een onnatuurlijke of onderbroken streek de lijn zal vernietigen of door het papier heen zal breken. Uitwissen of veranderingen zijn onmogelijk". Diezelfde geest huist in jazzimprovisatie: geen correcties, geen tweede poging, waarachtig zijn in het moment. Tegelijk wijst Kohashi op *Ichigo-ichie*, dat spreekt van het unieke, eenmalige van elke ontmoeting die je terugziet in jazzoptredens. En op het belang van *ma*, de functionele tussen-

ruimte die meer is dan stilte. In jazz, schrijft ze, is de timing van stilte - of vertraging - wat zorgt voor de swing en de groove.

Luisteren naar jazz is in Japan een bijna heilig ritueel, meer nog in de piepkleine jazzcafés dan in clubs met live muziek. Het zijn die cafés, de 'jazz kissa', die Arneill in kaart heeft gebracht. Hij is begonnen in Tokio en heeft zijn werkveld mettertijd uitgebreid tot uithoeken als Tosu en Hakodate, waar hij cafés fotografeerde met tot de verbeelding sprekende namen als Coltrane Coltrane, Pithecanthropus Erectus, Old Blind Cat, Billie's Bar en Nefertiti. Het zijn mini-universa waar in tijd niet lijkt te bestaan. Elk ervan geeft blijk van de individuele voorkeuren van de vaak oudere verzamelaars die zo'n zaak bestieren, maar er zijn overeenkomsten: de enorme jazzcollecties en de sublieme hifi-installaties waarin Japan uitblinkt. Het licht is er gedempt, zodat je direct aan Junichiro Tanizaki's essay *Lof der schaduw* moet denken, waarin de subtiele Japanse esthetiek wordt afgezet tegen de overbelichte westerse. „Wij vinden schoonheid niet in de dingen zelf", schrijft Tanizaki, „maar in de schaduwpatronen, in het licht en het donker dat het ene ding bij het andere veroorzaakt." Jazz lijkt me bij uitstek muziek van de schaduw.

Schrijver en literair agent James Catchpole merkt in zijn voorwoord bij *Tokyo Jazz Joints* op dat je filosofisch kunt doen over hoe jazz kissa fungeren als „third place" tussen thuisomgeving en werkplek in. „Waar de vaste gast kan ontsnappen aan het overbevolkte, stressvolle stadsleven van Tokio; waar hij (het is bijna altijd een hij) warm begroet kan worden door een morsige eigenaar, waar een fles met zijn naam erop van een plank zal worden geplukt en waar hij even kan luisteren naar een paar briljante jazzplaten om zijn zorgen te vergeten." Maar zelf denkt Catchpole er niet meer in zulke termen over. „Een blonde rakker en een swingende album op een prima geluidsstallatie is zijn eigen vorm van paradijs, ongeacht de sociologische betekenissen."

De Murakami's sloten hun zaak in 1981, omdat Haruki zich volledig op het schrijven wilde richten. Maar toen ik hem in 2013 sprak liet hij doorschemeren dat het zijn droom was weer een jazzclub te openen. Zijn collectie omvatte op dat moment 10.000 albums. Later herhaalde hij dat nog eens in een Q&A. „Als ik als schrijver met pensioen ben, zou ik graag een club openen in Aoyama. In dat geval zal ik een witte jacquet dragen, zoals Humphrey Bogart in *Casablanca*."

Wat het runnen van een jazzcafé hem geleerd had, zei hij, was dat je niet moest proberen een allemansvriend te zijn. „Als drie van de tien klanten mijn bar leuk vonden en terugkeerden, was dat genoeg. Dan was de bar levensvatbaar. Hetzelfde geldt voor romans: als drie van je tien lezers je roman mooi vinden, en eentje zo'n roman zelfs herleest, zit je goed."

Schrijven aan de keukentafel

Peter Cat was zo'n kissa, vanaf 1974 in de wijk Kokubunji en vanaf 1977 in Sendagaya. Murakami en echtgenote Yoko vermoedden het café naar hun kat en deden alles zelf: van schoonmaken tot koken. Ondertussen deed Murakami er een greep uit een verzameling die op dat moment al 3.000 elpees

omvatte. Er waren vaak schulden, maar dat leven gaf Murakami de mogelijkheid de hele dag tegen betaling naar zijn favoriete muziek te luisteren. Ook schreef hij er tussen het werk door aan de keukentafel zijn eerste twee korte romans: *Luister naar de wind* en *Flipperen in 1973*.

Jazzportretten is de weerslag van een levenslange fascinatie. In zekere zin schuif je in de Peter Cat aan, terwijl Murakami vanachter de bar platen tevoorschijn trekt. Van elke geportretteerde - variërend van grote namen als Charlie Parker en Billie Holiday tot minder bekende als Jack Teagarden en Anita O'Day - kiest de kastelein één album, dat wordt voorzien van persoonlijke noten. „Ik ben tot nu toe in de ban geweest van allerhande romans en heb me ondergedompeld in allerhande jazz", schrijft hij. „Maar voor mij is uiteindelijk toch Scott Fitzgerald 'the novel' en Stan Getz 'the jazz'. Nu ik er nog eens over nadenk, zie ik tussen deze twee wel een aantal belangrijke punten van overeenkomst. Uiteraard kun je in de kunst die ze maakten bij allebei gebreken ontdekken. Dat geef ik grif toe. Maar zonder de prijs te betalen voor dergelijke tekortkomingen hadden ze waarschijnlijk nooit de eeuwige stempel van schoonheid kunnen krijgen. Juist daarom koester ik een diepe, onvoorwaardelijke liefde voor hun schoonheid en tegelijk ook voor hun tekortkomingen."

Jazzportretten is niet een boek voor lezers die literaire hoogstandjes zoeken, technisch willen worden bijgeschoold of op zoek zijn naar diepgravende essayistiek. Het is vooral een boek dat enthousiasmeert en je op het spoor zet van albums die je nog niet kent of nog eens een kans zou moeten geven. Onbedoeld maakt dat het een prima pendant van *Tokyo Jazz Joints*. Mij herinnerde het bovendien aan de laatste levensfase van mijn dementerende opa, met wie ik uren op de bank zat om zijn nauwgezet gerubriceerde jazzcollectie door te nemen, het enige dat nog werkelijk toegang bood tot het rijk van herinneringen, en dan te luisteren naar wat hij over Fats Waller of The Mills Brothers te zeggen had.

De Murakami's sloten hun zaak in 1981, omdat Haruki zich volledig op het schrijven wilde richten. Maar toen ik hem in 2013 sprak liet hij doorschemeren dat het zijn droom was weer een jazzclub te openen. Zijn collectie omvatte op dat moment 10.000 albums. Later herhaalde hij dat nog eens in een Q&A. „Als ik als schrijver met pensioen ben, zou ik graag een club openen in Aoyama. In dat geval zal ik een witte jacquet dragen, zoals Humphrey Bogart in *Casablanca*."

Wat het runnen van een jazzcafé hem geleerd had, zei hij, was dat je niet moest proberen een allemansvriend te zijn. „Als drie van de tien klanten mijn bar leuk vonden en terugkeerden, was dat genoeg. Dan was de bar levensvatbaar. Hetzelfde geldt voor romans: als drie van je tien lezers je roman mooi vinden, en eentje zo'n roman zelfs herleest, zit je goed."

Wat het klinkt als het soort wijze levenslessen dat een goede kastelein terloops uit zijn mond schuift; wijsheid die verkrijgbaar is in de *third space* van het café, en niet in je Spotify-suggesties.

TERUGLEZEN

'Nu vind ik het geen goed boek meer'

MIRA ALUÇ Schrijver Mira Aluç (1993) las *Christiane F.* van Kai Hermann en Horst Rieck als tiener in haar emofase. Het hoofdpersonage vindt ze nu vooral vermoeiend.

Christiane F. is een boek dat ik al vele verhuizingen meesleep. Mijn editie is een mooie jaren '80 versie met felblauwe kaft. Toen ik veertien was en diep in de subcultuur van de emo's zat, las ik het voor het eerst. Met mijn vrienden sprak ik toen vooral over jongens, rockmuziek en haarlak. Maar ik las veel en kwam zo uit bij *Christiane F.*

Het boek speelt zich af in de jaren '70 in Berlijn. Je volgt Christiane, een 14-jarig meisje dat drugsverslaafde wordt en als prostituee werkt. Ze glijdt steeds verder af. Wat begint bij blowen in de soos van een progressieve kerk, leidt tot het gebruik van psychedelica in een nachtclub en uiteindelijk tot dat van heroine op de wc van station Berlin Zoo. Daardoor bereep ik als tiener enigszins hoe je verslaafd raakt.

Dit boek wil vooral uitstralen: 'Kids, don't do drugs', maar daar slaagde het volgens mij niet in. Het is niet zo dat ik na lezen ervan wilde experimenteren met drugs, maar ik vond de levensstijl van Christiane bijna bewonderenswaardig. Wat zij uitstraalt, wilde ik ook. Alleen neemt Christiane de verkeerde afslag en vormt zij haar identiteit op basis van drugsgebruik.

In die tijd was ik bezig met mijn identiteit en wilde ik ergens bij horen. Een subcultuur - emo, hippie of gothic - is heel hecht en brengt een eigen levensstijl met zich mee; je praat, eet en kleedt je op een bepaalde manier. Net als Christiane wilde ik bij de coole mensen horen. Voor mij betekende dat steeds dikkere eyeliner en een gezichtspiercing, voor Christiane heroïne spuiten.

Tegelijkertijd vond ik het boek spannend. Christiane spreekt rauw over drugs, zoals wanneer ze een ader niet kan vinden om een naald in te brengen. De eerste keer durfde ik het daarom niet 's avonds te le-

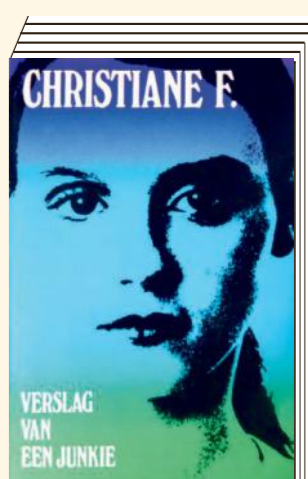

FOTO TATIANA ALMULI

zen, zo bang was ik voor nachtmerries.

Na die eerste keer heb ik het nog vier keer herlezen. Het leest makkelijk weg. Ik had gedacht veel vergeten te zijn, maar dat was niet zo. Nu lette ik meer op andere zaken, zoals de stijl. Christiane vindt alles 'kloete' of 'het einde'. Ik zou het boek zeker niet lezen voor de literaire kwaliteiten.

Bij herlezing vond ik Christiane vooral vermoeiend. Ze doet me denken aan een klein meisje dat tierend roept dat niemand haar begrijpt. Toch heeft die houding een voorgeschiedenis die me eerder niet opviel. Ze woonde in een troosteloze wijk met veel armoede. Daardoor snap je beter hoe iemands in zo'n nare situatie terecht komt.

Ik concludeer dat *Christiane F.* niet zo'n goed boek is, maar het was voor mij een overgangsfase in het sindsdien mijns puurbert. In zes maanden heb ik het verhuisd en telkens stopte ik mijn felblauwe exemplaar weer in de verhuisdoos. Ik denk dat het boek gewoon bij me hoort."

Sofie Bongers

Verse Ramsj [1]

GESCHIEDENIS

Wansink & Oudenaard / De eeuw van de Volkskrant	34.95 / 12.50
Funnekotter / Nomen est omen. Hoe vorsten aan hun bijzondere bijnaam kwamen	18.99 / 7.90
Biesheuvel & Rabou / Wonderwezens. Mythische figuren	21.99 / 7.90
Jarre / Verre vaders	22.99 / 7.90
Breuker / Fryslân yn de Gouden Iuw	49.90 / 12.50
Van der Woude / Joods leven in Friesland	19.90 / 9.90
Van Leeuwen / De verdwenen kerken van Noord-Brabant	24.95 / 9.90
Stone / De Holocaust. Een onvoltooide geschiedenis	39.99 / 15.00

LITERATUUR

J.M. Coetzee / Portret van een jongeman	14.90 / 7.90
J.M. Coetzee / Zomertijd	24.99 / 7.90
Vanessa Chan / De storm van ons bestaan	23.99 / 7.90
T.C. Boyle / Praat met mij	24.99 / 7.90
Elena Ferrante / In de marge	20.00 / 7.90
Zsuzsa Bánk / De paradijstuin	22.99 / 7.90
Francesco Piccolo / Momenten van onverwacht geluk	20.99 / 7.90
Fridolin Schley / De verdediging	24.99 / 7.90
Marjolijn van Heemstra / Het groeit! Het leeft!	17.99 / 7.90
Marco Missiroli / Trouw	22.99 / 7.90

NON - FICTIE

Baltschev / Zo ver het oog reikt	24.99 / 9.90
Wolff / De val. Het einde van de Murdoch-dynastie	25.00 / 7.90
Schwab / Het probleem Bill Gates	27.99 / 9.90
Steins Bisschop & Herderschee / Dodelijke gekte. Over moordenaars met een stoornis	22.99 / 7.90
De Jong / De evolutie van liefde. Een dierlijke geschiedenis van de beschaving	29.90 / 9.90
Voorberg & De Geus / In dialoog	24.95 / 9.90
Veltkamp / Het raadsel van het ik. Over persoonlijke identiteit en de vraag wie we zijn	34.90 / 12.50
Hart-Davis / De hond van Pavlov. En 49 andere experimenten in de psychologie	17.50 / 7.90
Syvertsen / Kwab. Wat ons onderscheidt van dieren	22.90 / 9.90
De Heer / Strip Holland Strip	27.95 / 9.90
Burckhardt / Sacrale kunst wereldwijd	24.95 / 9.90
Navid Kermani / Een stap dichterbij komen. Vragen over geloof, ongelooft en troost	26.99 / 7.90
Simon Schama / In gezonde staat. Hoe pandemieën en vaccins de geschiedenis hebben bepaald	34.99 / 15.00

NATUUR & TUIN

Peeters & Vandersande / De complete kleurengids voor de tuin	34.90 / 15.00
Voslamber / Mijn grauwe ganzen	27.90 / 7.90
Diez / Eetbare bomen en struiken. Ruim 80 soorten, determineren, verzamelen, eten	22.50 / 9.90
Van Zwam / De laatste neushoorn	24.99 / 9.90
Wera & Frussen / Aangespoeld. Schelpen, fossielen en parende pokken	24.90 / 9.90
Forshall / Het boek van (bijna) verdwenen dieren	29.99 / 12.50
Knoop / Pomologia. Appels en peeren. Facsimile uitgave	27.50 / 12.50
Kingsbury & De Ridder / Van landschap naar tuin	39.95 / 12.50
Weidensaul / Vogelvlucht	39.99 / 15.00

Deze boeken zijn – zolang de voorraad strekt – ook verkrijgbaar bij boekhandel:

• **Steven Sterk Utrecht, Servetstraat 3**
T. 030 2340580

• **Scheltema Amsterdam, Rokin 9**
T. 020 5231411

via bol.com of te bestellen via:

www.ramsj.nl

Voor meer informatie of een gratis abonnement op de ramsjkrant: info@ramsj.nl

Steven Sterk

c8 Boeken

Ellen de Bruin: *De butler van God*. Prometheus, 256 blz. €22,50 ●●●○

God, zo heet de machtigste kunsthandelaar ter wereld

ELLEN DE BRUIN Haar nieuwe roman is een satire op de kunstwereld met trekjes van een thrillerparodie en een vage echo van het evangelie.

Door **Judith Eiselin**

Zweven en denken gaan niet samen. Met „een gevoel dat ergens tussen slurp en floep in zat, maar dan subliem – en geluidloos” komt Maggie Green, wier echte naam Margje Wijdeveld is, daar op haar twaalfde achter. Ze was, liggend op bed, even uit zichzelf gevaren. Zodra ze dat besefte keerde ze, slurp/floep dus, in haar lichaam terug en vanaf dat moment wist ze dat ze bijzonder was. Voorbestemd voor iets hogers, „al dacht ze toen nog dat dat hogere de galerie van haar vader was”. Op haar vierenvijftigste, meer dan succesvol in zijn voetsporen getreden, blijkt dat anders te liggen. Heel anders.

De butler van God van Ellen de Bruin (1970), naast schrijver ook wetenschapsredacteur van deze krant, is een satire op de kunstwereld met trekjes van een thrillerparodie en jawel, een vaag echo van het evangelie. Het gaat bovendien over het onvermogen van mensen, familieleden, om zich in elkaar te verplaatsen. Over de teloorgang van de wereld anno nu. En over karma, of mensen krijgen wat ze verdienen en zo niet: wie of wat er achter hun lot schuilgaat, wie de boel aanstuurt. Alles grijpt in elkaar in deze roman, waarin „de machtigste kunsthandelaar ter wereld” God heet – of misschien wel is. Hij laat zich alleen middels zijn butler kennen.

Ellen de Bruin heeft lef en humor. Net als haar vorige roman *Kraaien in het paradijs* (2021) is *De butler van God* opvallend losjes, soms haast cartoonesk geschreven, terwijl er inhoudelijk van alles op het spel staat. Het verhaal is doorspekt met constaterende, laconieke zinnnetjes als „daar had je het al”; „dat dan weer wel”; „hoe was dat nou weer gebeurd?” of „doei, sfeer”. Maar De Bruin grijpt net zo makkelijk naar een prettig archaisch woord als „uilskuiken”. Zelfs als ze poëtisch klinkt is ze alsnog

Ellen de Bruin bruist van de originele stilistische en inhoudelijke vondsten

grappig: „met haar neus vol soepgeur en haar hoofd vol verkeken kansen”, luidt het bijvoorbeeld. En haar vergelijkingen zijn trefend gekozen: een plak hangt uit een broedje „als de tong van een vrolijke herdershond”, iemand voelt zich alsof ze „in een niet ondertitelde Italiaanse art-housefilm [...] met weinig plot” verzeild is geraakt.

Stilistisch spat het plezier ervan af, inhoudelijk is *De butler van God* wat minder overtuigend. Het is erg vol. Allerlei personages worden beurtelings gevolgd over

een periode van zeven maanden: voornoemde Maggie, haar man, haar twee dochters, hun geliefden en nog wat bijfiguren; dikwijls spelen ze nog dubbelrollen ook. Zeker bij eerste lezing kost het moeite ze uit elkaar te houden. Dat komt waarschijnlijk vooral doordat de personages zonder uitzondering de sprankelend-associatieve geest van hun schepper bezitten en dus dezelfde soort observaties doen. Zelfs Maggie Green, die toch wel de naarlving van het hele spul mag heten, heeft er oog voor dat een marmeren leeuw op een plein in Venetië „niet machtig maar verdrietig” kijkt en toch ook „op een vertederende manier een beetje lachwekkend”.

Originele vondsten

Je gaat je niet hechten aan de personages, hun lot laat je min of meer onberoerd, simpelweg omdat er te veel van alles is en de vaart van het gebodene te hoog ligt. Dat is jammer van de vele originele vondsten van De Bruin, de stilistische, maar ook de inhoudelijke. Zoals de twijfel over wie God nu precies is – en wie zijn butler. Ook de hints hieromtrent zijn goed gevonden. Aan de binnenkant van de geheime slaapkamerdeur van de butler prijkt – hé, krijg nou wat – het gestolen paneel van Het Lam Gods uit de kathedraal in Gent. Pal ernaast hangt ‘Venus, Jupiter en Mercurius’, het sinds jaar en dag vermiste werk van Vermeer.

Het centrale paneel van Jan van Eyck's altaarstuk 'Het Lam Gods' (1432) in de Sint-Baafskathedraal van Gent. FOTO GETTY IMAGES

Schilderij van de Letse kunstenaar Indra Grasberga. FOTO GETTY IMAGES

Wie wil er nou geen lippenzeges en muiterlongen?

POËZIE De gedichten van Sandrine Verstraete maken je bewust van het keurslijf van taal, maar proberen daar voortdurend aan te ontkomen, met alle verbeeldingskracht die de dichteres bezit.

Door **Maria Barnas**

tiel. Er is een ‘ik’ dat het gedicht zelf lijkt te belichamen, en een ‘ik’ dat vermoeid is van taal en daarin houtrot ziet. Daarnaast zijn er „personages zoals ik”. En ergens moet toch ook de dichter zelf doorklinken, denk ik tijdens het lezen – maar is dat wel zo, en waarom blijf ik verlangen naar een stabiele vertelstem? Deze gedichten maken me ervan bewust dat ook ik gevangen zit in taalstructuren.

Rottend hoofd

Het „slapend Benthamhoofd” is een mooie én groteske verzamelplaats voor het gelaagde of gefragmenteerde bewustzijn dat Verstraete onderzoekt en de taal die we daar (niet) voor hebben. Het hoofd is van de Engelse filosoof Jeremy Bentham (1748-1832). Zijn opgezette, ‘slapende’ lichaam, nog altijd te zien in een vitrine van University College London, heeft inmiddels een wassen hoofd omdat het oorspronkelijke begon te rotten. Het ‘echte’ hoofd en het evenbeeld werden lange tijd in dezelfde vitrine getoond. Wanneer Verstraete een Benthamhoofd oproept, blijft onduidelijk of ze naar het oorspronkelijke hoofd verwijst of naar het wassen evenbeeld. Juist die onzekerheid is betekenisvol: Verstraete suggereert dat we ons niet blind moeten staren op solide verschijningsvormen, maar dat we alle evenbeelden serieus moeten nemen.

Het Benthamhoofd is ook een verwijzing naar het panopticum: Benthams ontwerp

voor een gevangenis waarin één bewaker alle gevangenen kan observeren zonder zelf gezien te worden. Daarmee roept de bundel de vraag op of we onszelf ooit kunnen overzien, en of we dat wel moeten willen. En in een groter verband: zijn we allemaal onderworpen aan taalstructuren? Kunnen we ooit op een vrije manier denken als we onze gedachten en onze schrijfsels laten bedwingen door wat de taalregels toestaan?

Zoals in het panopticum een vorm van permanente observatie ontstaat, is ook in de bundel een ‘ik’ werkzaam dat zichzelf voortdurend bekijkt, corrigeert en uitlegt, zonder ooit tot eenheid te komen. Taal fungeert daarbij als een structuur die een zelfbeeld tegelijk mogelijk maakt en fragmenteert.

Hallucinante ervaringen

De kracht van *kamers* schuilt niet alleen in de intrigerende denksporen die de bundel volgt, maar ook in hoe die taal klinkt. Verstraete laat haar taal zwieren: weerbarstig, vernieuwend en rijk aan beeld en klank, wie wil er nu geen lippenzeges of muiterlongen? Wanneer ik me laat meeslepen door die gloeiende taal, verschuift mijn manier van lezen. Begrijpen wordt ondergaan, al blijf ik hardnekkig samenhang zoeken. De bundel verzet zich daartegen: ze vraagt geen interpretatie die alles vastzet, maar een aandacht die zich telkens opnieuw laat verstoren.

De lezer die zich daar niet door laat frustreteren, wordt beloond met beschrijvingen

van haast hallucinante ervaringen en een barokke beeldtaal. Het is onduidelijk waar de ik-figuur zich precies bevindt, wanneer er wordt gezegd:

in deze buik zal ik jarenlang wakker worden alsof het leven kon worden, de blinden voor de ramen zijn oker, verspreiden dik licht als overstromingswater alle biologische tongen zijn witgekalkt en slaapwandelen – niets stabiels verlaat onze monden die niet meer getuigen: wij wachten op bevelen, en *resonantie*

Licht wordt vloeibaar, dik als overstromingswater; lichaamsdelen worden witgekalkt als muren en lijken zelfs een onderbewustzijn te krijgen: ze slaapwandelen. Niets en niemand heeft een vaste vorm.

Zelfs de betekenis van een ogenschijnlijk eenvoudige mededeling als „monden die niet meer getuigen:” blijft instabiel. Het woord ‘niet’ ondergraaft de werking van de dubbele punt. Waar die laatste een uitspraak aankondigt, ontkent ‘niet’ dat er überhaupt gesproken wordt. Daardoor ontstaat een zin die zowel spreken als (opgelegd) zwijgen suggereert. Ook hier wordt duidelijk dat er een wens is om (tegen) te spreken, maar dat dat niet altijd mogelijk is.

Er komt vrijwel nergens een buitenwereld voor in deze gedichten. Dat zorgt soms voor een benauwde sfeer en doet verlangen naar een opening vanuit de binnenwereld. Zelfs ogen kunnen een (interne) dialoog voeren over een ‘zij’ - vermoedelijk de dichteres:

ogen i: ‘waarom kon ze zelf niet schreeuwen?’

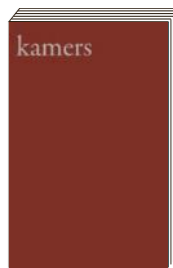
ogen ii: ‘waarom heeft ze niet harder dan een lichaam geschreeuwd?’

ogen iii: ‘alsof ze met stokken aan het dansen werd geslagen’

ogen i: ‘wat verbindt kan terzelfdertijd ook breken’

De ogen kijken niet naar buiten, maar naar het lichaam van de dichteres (waartoe ze vermoedelijk behoren) en hoe dat zich beweegt. Ze zijn er niet erg van onder de indruk. Zelfkritiek is een meerkoppig monster geworden.

De gedichten van Verstraete maken bewust van het keurslijf van taal, maar proberen daar voortdurend aan te ontkomen, met alle verbeeldingskracht die de dichteres in zich heeft. Speels en zwaar tegelijk laten ze zien hoe we onszelf voortdurend proberen te begrijpen en hoe sterk de drang is daaraan te ontsnappen.

Sandrine Verstraete: kamers. Het balanseer, 64 blz. € 24,- ●●●●○

Boeken c9

In Ierland heb je geen zelfmedelijden

CARAGH MAXWELL Haar debuutroman over een disfunctioneel Iers gezin lees je door de droogkomische toon met een glimlach. Dat komt vooral doordat de hoofdpersoon haar ellende goed weet te relativeren.

Door **Rosan Hollak**

FOTO GETTY IMAGES

Eens een loser, altijd een loser. Dat is in een notendop de boodschap van *Sugartown*, het debuut van de Ierse schrijfster Caragh Maxwell (Mullingar, 1995). Hoe kan het ook anders als je opgroeit met ouders die je als kind geregeld bij je grootmoeder droppen zodat zij het op een zuipen kunnen zetten. Het is voor de 23-jarige Saoirse Maher dan ook bijzonder pijnlijk wanneer ze, na een relatiebreuk, gedwongen wordt uit Londen terug te keren naar haar ouderlijk huis in een provinciestadje in de Midlands in Ierland. Terwijl haar moeder inmiddels de alcohol en daarbij behorende woede-uitbarstingen heeft afgezworen en een nieuw gezin heeft gesticht, wordt Saoirse, na vijf jaar afwezigheid, met haar neus op de feiten gedrukt: ze telt niet mee.

Dat wordt meteen duidelijk aan het begin van deze roman. Niemand haalt Saoirse op van het vliegveld in Dublin, haar drie halfzusjes (Lily (8), Emilia (6) en Gracie (5)) hebben geen idee wie ze is en Mairé, haar moeder, is druk met haar jaarlijkse 'Grote Voorjaarschoonmaak'. Zelfs de postbode, die ze de dag

na haar komst bij de voordeur aantreft, moet ze uitleggen wie ze is.

Dat ze in het leven de tweede viool moet spelen, blijkt al voor haar vertrek naar Londen. Wanneer haar moeder met 'de ideale man' trouwt en in verwachting raakt van Lily, hoort Saoirse door de muur van haar slaapkamer hoe haar moeder 'sierlijke babynamen' aan het verzinnen is. „Ze was niet langer op mij aangewezen als haar enige bron van geruststelling. Ze maakte mij tot een bewaarder van haar geluk en nam dat zonder blikken of blozen weer van me af, alsof het niets was.”

Pijnlijk, dit gegeven, en wat dat betreft past *Sugartown*, genomineerd voor de An Post Irish Book Awards, goed thuis in het rijtje romans van jonge Ierse schrijfsters als Megan Nolan, Nicole Flattery en Elaine Feeney. Ook zij schrijven over vrouwelijke losers die, na een klotjeugd, als jongvolwassenen hun weg proberen te vinden. In het geval van Saoirse is het wel erg treurig gesteld. Naarmate het verhaal vordert - Maxwell strooit met jeugdtrauma's door het hele boek - wordt ook de rol van de vader steeds meer

uitgelicht. Een ongeleid projectiel is hij, een klaploper die zijn salaris opzuigt en geregeld van de aardbodem verdwijnt.

Alcohol en Panadol

Eenmaal terug in de provinciestad komt Saoirse, die inmiddels parttime werkt bij een tuincentrum, haar vader na een vijftienjarige afwezigheid terug bij de laatste keer dat ze samen waren en hij haar als achttienjarige meenam naar de pub. „Tegen middernacht lag hij met zijn hoofd op de bar en werd hij door de uitsmijters onder zijn armen opgetild en buiten op de stoep gedeponerd.” Eenmaal thuis legt ze hem op de bank, trekt zijn laarzen uit en zet alvast een glas water klaar met twee Panadol ernaast. Een handeling die ze al vele malen heeft uitgevoerd.

Het zijn dit soort scènes, genoteerd op licht ironische toon, die sterk doen denken aan de zwart-komische Amerikaanse tv-serie *Shameless* (waarvan eveneens een Britse versie bestaat) over een disfunctioneel gezin in het arme South Side, een stadsdeel van Chicago. Ook daar zuipt een rondlopende vader (William H. Macy) zich telkens een stuk in de kraag en voelt de oudste dochter zich genoopt de ouderlijke taken op zich te nemen. Een oneerlijke situatie die uiteraard te zwaar is voor een kind om te dragen. Het is dan ook onvermijdelijk dat Saoirse, eenmaal terug bij af, ontspoord. Aanvankelijk lijkt het goed te gaan met haar nieuwe vriendje, maar gekweld door verlatingsangst en zelfhaat weet ze al snel deze relatie te verpesten. Ze zet het op een zuipen, misdraagt zich en laat vervolgens, dagenlang liggend in bed, haar jeugdtrauma's de revue passeren: het huiselijk geweld, de mascaratrane van haar moeder, de nicotinevingers van haar vader, de pestkoppen op school, boze babysitters, dode grootouders, dode huisdieren.

Troosteloos

En zo snijdt Maxwell met *Sugartown* - de titel is uiteraard ironisch - een bre-

Caragh Maxwell: Sugartown. (Sugartown) Vert. Li-sette van Eijk. Zwartjes & Labovic, 269 blz. € 22,99

●●●●○

der thema aan: het gebrek aan toekomstperspectief voor jongeren in de achtergestelde delen van Ierland. Saoirses thuishaven in de Midlands is een plek waar jongeren na de middelbare school terecht komen in de supermarkt, op de bouwplaats, achter de bar, in de garage of de fabriek. Het is een oord waar „doelloos rondrijden” een van de weinig toegestane vrijheden is. „Jongens haalden er hun rijbewijs op hun zeventiende”, vertelt Saoirse over haar tienerjaren. „Niet zodat ze zelf naar school konden rijden of boodschappen voor hun moeder konden doen, maar om met hoge snelheid over de landweggetjes te scheuren, de radio zo hard dat de raampjes trilden (... Misschien reden ze om twee uur 's nachts helemaal naar de volgende stad, alleen maar om eens andere plaatsnamen op de verkeersborden te zien.”

Dat er bovendien in Ierland sprake is van een fikse woningcrisis maakt het leven voor al die dolende jongeren nog uitzichtlozer. In een recent interview wijst Maxwell op het feit dat het aantal Ierse volwassenen van achttien jaar en ouder, dat nog steeds bij hun ouders woont, de laatste jaren is gestegen. Ze noemt het „schandalig dat onze overheid en economie er zo voor staan dat mensen van mijn leeftijd en ouder gedwongen zijn terug te verhuizen naar de kleine kamertjes van hun ouders, de huur met hen te delen of constant in een woongroep te wonen.”

Het zijn sombere conclusies, maar door de droogkomische toon van Maxwell is dit een boek dat je desondanks ook met een glimlach leest. Al was het maar omdat Saoirse haar eigen ellende bijzonder goed weet te relativeren, want medelijden met jezelf hebben in Ierland? Vergeet het maar. „Als ik een teen brak, had iemand anders zijn voet verloren bij een ongeluk met de grasmaaiër. Als mijn kat vermist werd, was de hond van iemand anders aangereken. Als ik kanker kreeg, had iemands omaatje wel veertig tumoren en nog een vleugje tuberculose ook.” Zeuren over jeugd? Doe dat maar niet.

Mircea Cartarescu: Theodoros. Vert. Jan Willem Bos. De Bezige Bij, 656 blz. € 39,99

●●●●○

Ooit schiep Mircea Cartarescu een verteller die 'het onleesbare boek' wilde schrijven. Dat lukte aardig. Wie *Het onmetelijke mausoleum* ter hand nam had grote kans te verdwalen in een doolhof van krankzinnige verhalen, psychoses, dromen en visioenen met afschrikwekkende wezens, surrealistisch absurdisme en angstaanjagende gebeurtenissen in paleizen of onderaardse gangen. In zijn recent verschenen boek, *Theodoros*, slaat de auteur een andere weg in, al is het boek net zo caleidoscopisch en labyrintisch als zijn eerdere.

Al vanaf de eerste bladzijde weet je dat je in een vintage Cartarescu-universum gaat belanden. In barokke, lange, soms plechtstatige zinnen wordt een man toegesproken. Hij heeft wandaden gepleegd, vermoord en brandgesticht, hij heeft verraden en gemanipuleerd, bloed „gegeten en gedronken”. Deze zoon van een hoedenmaker in Walachije heeft kolossale ambities en denkt de constellaties aan het hemelfirmament te kunnen herschikken. Hij leeft meerdere levens, wordt een geveerde piraat in de Griekse archipel en kroont zichzelf tot Tewodros II van Ethiopië. Zijn leven eindigt door een vergulde kogel, eerst „verzonken in geplooid satijn, glimmend als kwikzilver”, afkomstig uit een fraai duelpistool „versierd met een gouden kantwerkje”. Daarna kan hij vertellen beginnen, „verwoven met alle verhalen die fonkelen als goudraad op het eeuwige tamboereerraam van de dagen en de nachten”.

Wat volgt is het exuberante, gedetailleerde levensverhaal van deze Theodoros, in drie keer elf hoofdstukken en 656 bladzijden, een groots opgezet, eeuwen en continenten omvattend epos waarin je als lezer regelmatig verdoord kopje over gaat.

Geduchte piraat

Theodoros groeit op in Walachije, Zuid-Roemenië, waar ook de auteur zijn jeugd heeft doorgebracht. Het is een streek vol mythen (Vlad Dracula), met Latijnse en Slavische invloeden. Een koude regio ook, bedolven onder sneeuw en ijs. Op zijn negentiende vertrekt Theodoros uit Walachije, schuimt hij de Griekse archipel af en wordt een geduchte en wrede piraat. Na zeven jaar vertrekt hij naar Ethiopië - de auteur houdt van metamorfoses in de breedste zin des woords - waar hij erin slaagt zijn ultieme ambitie te realiseren: Theodoros wordt keizer Tewodros. Weer later

Een fresco in het klooster van Horezu in Walachije. FOTO GETTY IMAGES

Een keizer met een spectaculair leven

MIRCEA CARTARESCU Zijn nieuwe roman is een groots opgezet epos over een man die keizer van Ethiopië wordt.

Door **Margot Dijkgraaf**

reist hij naar Judea waar koning Salomo regeert en ontdekt hij wie zijn vader is.

De ambitie van Theodoros wordt geëvenaard door die van Cartarescu. Vijfendertig jaar liep de auteur rond met het idee voor deze roman, steeds deed hij onderzoek, las hij over de werelden waarin hij zijn hoofdpersoon zou situëren. De roman is doordrenkt met referenties aan de Bijbel en aan het heilige Ethiopische boek *Kebre Negest* uit de dertiende

eeuw. De auteur beeldt in zijn roman de overlevering volgens welke de Ethiopische koningen zouden afstammen van koning Salomo en koning David. Die eerste zou bij de koningin van Sheba hun zoon Menelik verwekt hebben. Bij Cartarescu worden ze personages in een liefdesverhaal.

Theodoros is een avonturenroman die soms doet denken aan *Baudolino* van Umberto Eco over de reizen van een aangenomen zoon van keizer Frederik Barbaros-

sa. Het deel over Ethiopië heeft elementen van Rimbauds roemruchte verblijf in dat land. Het is, zou je kunnen zeggen, verwant aan *De abessijn* (1999) van Jean-Christophe Rufin, een roman over de gezant van Lodewijk XIV bij de Ethiopische koning. Net als de auteurs van deze iconische avonturenromans speelt Cartarescu met feit en fictie.

Theodoros heeft echt bestaan, schrijft de auteur in zijn slotwoord. Zijn naam komt voor in een brief uit 1883 van memorialist Ion Ghica, die vermoedt dat de man een avontuurlijk leven heeft geleid. Het idee voor deze roman was geboren. Geografisch klopt alles, schrijft Cartarescu. Wat er gegeten wordt, wat er groeit en bloeit - op dat punt is alles juist. Er was een Nubische graf die door de Ottomaanse onderkoning werd geschonken aan Karel X en die een onderkomen kreeg in het Parijse Jardin des Plantes. En ene Joshua Norton riep zichzelf inderdaad uit tot keizer van Amerika. Maar een historische roman waarbij de plot en de personages gebaseerd zijn op feitelijke geschiedenis is het niet.

Verkeerde been

Het maakt dat je als lezer op het verkeerde been wordt gezet. Je moet flink moeite doen om de verhaallijn te volgen, in vooruit- en terugblikken, in krullen en spiralen, in een doolhof van verhalen en tijden. Wat je leest is een uitzonderlijke roman van de grote greep, een auteur die binnen het genre alles uit de kast haalt. De schrijver goochelt met tijden, perspectieven en codes, speelt met canonieke teksten en populaire cultuur. In deze enorme caleidoscoop van verhalen en beelden zit een vleugje Graaf van Monte-Cristo, flinters metafysica, een dosis bijbelse symboliek. Engelen, vleugels, vlinders, rupsen, spinnen, mausolea - het zijn terugkerende elementen in het oeuvre van Cartarescu.

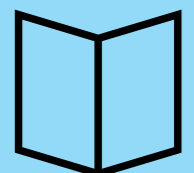
De verleidingskracht ervan zit voor een groot deel in de barokke, sierlijke, groteske, bij tijd en wijle uitzinnige, taal. Hulde aan Jan Willem Bos, die opnieuw een magnifieke vertaling neerzet.

Meteen in het begin vraag je je af wie nu eigenlijk die vertelster is: wie is het die Theodoros toespreekt? Dat de auteur voor de tweede persoon enkelvoud („jij”) heeft gekozen zorgt voor afstand tot de lezer. Je komt niet echt dichtbij. Theodoros is verblind door het glinsteren van macht en rijkdom, wat weinig sympathie opwekt. Waar zijn enorme ambitie en meedogenloze vreedheid nu precies vandaan komen blijft duister. Daardoor raakt het verhaal je minder en beklijft eerder de bewondering voor de grote greep van de roman.

De vertelster, zo begrijp je al lezend, blijkt die van een van de aartsengelen te zijn. We zijn in het grote boek van Theodoros beland, het verslag van de engelen dat op de dag des oordeels zal bepalen of het de hel wordt of het paradijs. Een spectaculair, duizelingwekkend maar ook geweldigdadj leven. Hoe het Godsoordeel uitvalt? Dat is op zichzelf weer een verhaal.

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

Boeken
Elke vrijdag

Het laatste boekennieuws met onze recensies, de interessantste artikelen en interviews

Schrijf je in via
nrc.nl/nieuwsbrieven

nrc

Advertentie

Shortlist Libris Literatuur Prijs 2026!

COCO SCHRIJBER
HET GEZOEM VAN BIJNA ALLES

'Uit deze tour de force haalt elke lezer wel een belangrijk inzicht over het eigen leven.' - Trouw

Libris
Literatuur
Prijs

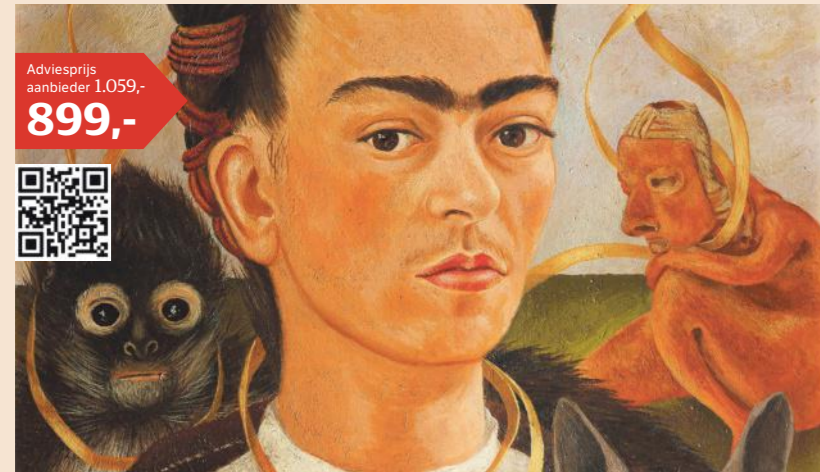
Foto © Jeroen Berkvens

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
september

Jaaropleiding Moderne kunst

Van Courbet tot Yves Klein: stromingen, kunstenaars en controversiële werken. Stap voor stap opent de wereld van moderne kunst zich voor jou.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in oktober 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

Ontdek hoe 2.500 jaar filosofie jou handvatten geeft voor je levensvragen – van klassieke denkers tot hedendaagse inzichten.

- > 34 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Psychologie

Wie zijn wij echt: ons brein, ons gedrag, of iets meer? Ontdek het in de jaaropleiding

- > 40 colleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

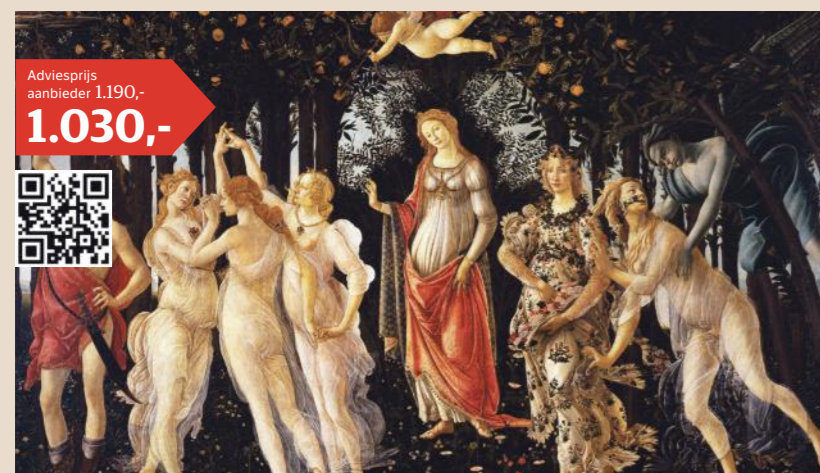
Jaaropleiding Geschiedenis

Reis door 10.000 jaar geschiedenis en ontdek hoe ideeën, uitvindingen en revoluties de wereld vormden – leer niet alleen wat er gebeurde, maar vooral waarom!

- > 40 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Altijd al kunstgeschiedenis willen begrijpen? Ontdek 5.000 jaar westerse kunst in 40 inspirerende colleges.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

Duik in de wereld van architectuur en zie hoe geschiedenis, kunst en innovatie samenkomen.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Heeft rechts onze seks verpest?

FOTO GETTY IMAGES

EMANCIPATIE Twee nieuwe boeken over seks, feminisme en taboes benadrukken het belang om over seks te blijven praten. De een overtuigt meer dan de ander.

Door **Lotte Hondebrink**

Seks: erover praten blijft ongemakkelijk. Gelukkig wordt er des te meer over geschreven. Vooral de rol van seks in de maatschappij blijft een belangrijk onderwerp. Het persoonlijke is duidelijk nog altijd politiek, ook ruim 55 jaar nadat Carol Hanisch' gelijknamige essay deze zinsnede populair maakte. Zeker in feministische kringen is seks als maatschappelijk fenomeen terug van nooit weggeweest. In de afgelopen vijf jaar drukten werken als *The Right to Sex* (2021) van Amia Srinivasan en *Tomorrow Sex Will Be Good Again* (2021) van Katherine Angel hun stempel op de feministische literatuur. Nu zijn er twee nieuwe boeken van Nederlandse bodem die ons opnieuw aan het denken zetten over seks, feminisme, en de taboes die daarbij nog altijd continu de kop opsteken.

Allereerst is er *Rechts verpest onze seks* van journalist en schrijver Daan Borrel. Altijd handig als de titel van een boek ook meteen het belangrijkste punt samenvat: Borrel beargumenteert op een toegankelijke manier dat jarenlang rechts beleid in Nederland ons seksuele leven geen goed heeft gedaan. Niet doordat de VVD zich direct heeft ingelaten met hoe hun onderdanen met elkaar vrijen, maar doordat de voorwaarden voor goede seks in het geding zijn gekomen. Volgens Borrel bestaan die voorwaarden onder meer uit een toegankelijke publieke ruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, en een werkweek waarbij er voldoende tijd en energie overblijft. Is er aan die voorwaarden voldaan, dan kunnen mensen ontspannen en is er meer ruimte voor intimiteit.

We moeten volgens Borrel dus stemmen op partijen die een wereld voor ogen hebben waarin ruimte wordt geboden voor goede seks. „Stem voor een leuker seksleven”, staat er op de voorkant van het boek. Borrel wijst er terecht op dat rechts beleid vaak heteronormatief is. Denk bijvoorbeeld aan de transfoobie van de PVV. Of hoe Forum voor Democratie in 2023 probeerde om inclusieve seksuele voorlichting op scholen tegen te werken. Juist slechte seksuele voorlichting kan tot slechtere seks leiden, vooral bij jongeren, blijkt uit diverse onderzoeken. Maar een nog veel ernstiger probleem, dat Borrel niet aanstipt, lijkt mij dat LHBTQIA+-personen met geweld bedreigd worden door extreemrechts.

De nadruk op seks is opvallend genoeg het zwakke punt van *Rechts verpest onze seks*. Ik zou namelijk willen beweren dat niet seks op zichzelf, maar wat volgens Borrel slechts de voorwaarden zijn voor goede seks, al een reden zijn om links te stemmen. Veiligheid, tolerantie, een sociaal vangnet zijn volgens mij geen middelen om je seksleven te verbeteren, maar krachtige idealen op zichzelf. Ook als ik me nooit meer 'seksueel zou voelen' - Borrels formulering - zou ik gendergelijkheid en fatsoenlijk ouderschapsverlof willen. Al was ik non, dan nog wilde ik een toegankelijke publieke ruimte en werkuren waarnaast er voldoende vrije tijd overblijft. En zo zijn er in feite ontelbaar veel argumenten te bedenken waarom 'links' een betere wereld voor ogen heeft dan 'rechts'. Ook na het lezen van *Rechts verpest onze seks* was ik er niet van overtuigd dat van die argumenten seks de belangrijkste is.

In *Zeg ik lekker wel* kiest journalist

en copywriter Karin Rus voor een bredere en minder politieke invalshoek ten opzichte van het thema seks. Het boek verken twaalf taboes waar vrouwen vandaag de dag nog steeds mee te maken krijgen: menstruatie, masturbatie, lichaamsbeharing, de vulva, poepen, het orgasme, van seks houden, aangerand of verkracht zijn, geen kindwens hebben, vaginaherstel na de bevalling, de overgang en ouder worden. En, aldus Rus: „Alle taboes draaien om seks”. Niet elk taboe gaat puur en alleen over seks, maar de reden dat een onderwerp als poepen taboe is valt wel terug te voeren op dat vrouwen geseksualiseerd worden. Poepen past bijvoorbeeld niet in het perfecte, gladgestreken plaatje van de vrouw als seksobject. Tegen dat beeld trekt Rus, die zowel experts interviewde als ervaringsverhalen optekende, van leer. Ze laat vooral zien dat vrouwen in de eerste plaats gewoon mensen zijn. Met menselijke zorgen en verlangens.

Vaginaherstel

Maar nu die taboes. Neem bijvoorbeeld taboe nummer tien: vaginaherstel na de bevalling. Daphne Deckers omschreef de staat van haar vagina na de geboorte van haar kind in 2003 al als een 'ontplofte egel', maar voor wie zelf geen kinderen heeft gebaard komen sommige bevindingen uit dit hoofdstuk nog steeds als een schok. Rus beschrijft hoe er bij haarzelf vele jaren na de bevalling nog een bekkensbodempier los bleek te hangen, die tijdens de geboorte was afgescheurd. De spier is inmiddels door een in vaginaherstel gespecialiseerde gynaecoloog gehecht, maar het ongemak waar Rus mee rond-

liep werd daarvoor decennialang afgedaan als 'normaal'. Volgens de gynaecoloog die Rus behandelde komt dit helaas veel voor.

Ook illustreert Rus haar verhaal aan de hand van concrete misverstanden die de taboes hebben veroorzaakt. Ze haalt een anekdote aan over Sally Ride, die in 1983 als eerste Amerikaanse vrouw de ruimte in ging. Het Amerikaanse ruimtevaartinstituut NASA was duidelijk aan het menstruatietaboe ten proef gevallen: zij vroeg Ride van tevoren of ze voor haar zesdaagse ruimtereis genoeg zou hebben aan honderd tampons. Iedereen die wel eens ongesteld is geweest schiet hiervan in de lach, maar het toont wel aan hoe belaberd het is gesteld met de kennis van sommige mannen. Af en toe heeft de stijl van *Zeg ik lekker wel* een wat hoog glossygehalte. Het boek leest soms als een lange column uit de LINDA, met formuleringen als „dag droom, hallo realiteit”. Maar deze stijl maakt Rus' betoog wel toegankelijk.

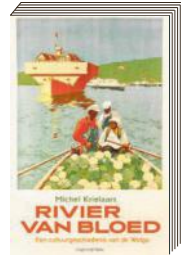
Rus voegt met *Zeg ik lekker wel* een origineel perspectief toe aan de feministische literatuur, recht voor zijn raap en ook nog grappig. Waar *Rechts verpest onze seks* ondanks de duidelijke expertise van Borrel zeggingskracht mist, weet Rus de twaalf taboes juist overtuigend te ontmantelen. Wat beide boeken in ieder geval voor elkaar krijgen is het aanwakkeren van een gesprek over feminisme en seks dat hopelijk nooit meer zal verstommen. „Niemand praat erover, dus niemand hoort iets”, zegt Rus wanneer iedereen de taboes maar voor zichzelf houdt. Deze twee schrijvers hebben een boodschap voor heel feministisch Nederland: doe je mond open, en vooral ook je oren.

Daan Borrel: Rechts verpest onze seks. Maven Publishing, 120 blz. €17,50.

Karin Rus: Zeg ik lekker wel. Over vrouwen, taboes en vrijheid. Alfabet, 251 blz. €22,99.

Michel Krielaars: Rivier van bloed. Een cultuurgeschiedenis van de Wolga. Pluim, 336 blz. €26,99
●●●○○

Wie met de ziel van een volk in aanraking wil komen moet naar de oorsprongen zoeken', citeert Michel Krielaars de Russische filosoof Nikolaj Rjorich, en dus reist hij de Wolga af, 'de moeder van Rusland' vanaf de bron tot aan de Kaspische zee.

In Moskou, voor het schilderij *Boven eeuwige vrede* van Isaak Levitan, begon het verlangen om de reis te maken. Historicus en NRC-redacteur Michel Krielaars, van 2007 tot 2012 Rusland-correspondent voor deze krant, werd naar eigen zeggen geraakt door de immense verlatenheid, een kapelletje met omgevallen kruizen en de onmetelijke rivier de Wolga er achter. De melancholieke sfeer van het schilderij riep bij hem 'een onstuitbaar verlangen' op om de Wolga af te reizen, 3500 kilometer lang, „een rivier van verdriet en een rivier van glorie.”

Krielaars maakt de reis met op zak 'een gouden vondst', een Baedeker reisgids uit 1892, die hij in een boekwinkel in Moskou op de kop wist te tikken. „Als ik het land uit de Baedeker naast het hedendaagse Rusland zou leggen, zou ik kunnen zien wat er wel of niet veranderd was. Maar bovenal zou ik mogelijk ontdekken wat de constante factoren waren die het land al eeuwen in hun verlamdende greep hielden.”

Aan boord van de Wolgakruiser 'het Zwanenmeer' volgt Krielaars de rivier van 'slavernij en smarten'. Hij maakte twee reizen waarop hij dit boek baseert. De eerste in 2008 en nog een keer in 2019. Beide dus voordat Rusland in 2022 Oekraïne binnenvalt.

Voor een cultuurgeschiedenis van de Wolga die Krielaars voor ogen had is dat geen groot bezwaar. De reis en de steden die hij bezoekt zijn niet meer dan een aanleiding om het vooral over de voormalige bewoners te hebben - schrijvers, schilders en componisten die daar hun sporen hebben achtergelaten en Krielaars helpen in zijn zoektocht naar de constante factoren in de Russische geschiedenis.

Dwargarbeiders

De Wolgareis gaat langs stuwmeren die zijn uitgegraven door dwargarbeiders, die daarbij bij bosjes stierven. Terreur en geweld en vooral het zwijgen zijn die constanten. De generatie die in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw de terreur en hongersnood overleefde, 'de zwijgenden', vertelde niet over de ellende en de dood, maar gaf de trauma's wel door aan de volgende generatie. Zo leerden de Russen zichzelf te beschermen door weg te kijken. Het verklaart volgens Krielaars de hardheid en meedogeneloosheid van de Russische samenleving. Het zwijgen na de Russische inval in Oekraïne, is daar ook een symptoom van.

Autocratie is de andere constante in *Rivier van bloed*, van Ivan de Verschrikkelijke tot en met Poetin. De vorst is zowel de soeverein als de eigenaar van het rijk, zo regeerden de tsaren en zo gedraagt Poetin zich, blijkt uit de verhalen van Krielaars. In het oude Moskou deden wetten er niet toe en gold de wil van de vorst. En in de negentiende

Isaak Levitan: *Boven eeuwige vrede* (1901) FOTO GETTY IMAGES

Met een gouden vondst de Wolga langs

GESCHIEDENIS In zijn nieuwe boek duikt Michel Krielaars in het verhaal van de Wolga en vindt overal de sporen van een moordzuchtige Russische geschiedenis, die zowel het water van de rivier als het heden rood kleurt.

Door **Gert-Jan Dennekamp**

eeuw is dat niet heel anders. Krielaars citeert het hoofd van de gendarmerie die tegen een gevangengenomen rebel zei: „Als je met mij te maken hebt heb je geen recht om je te beroepen op de wet. Evenmin kun je die gebruiken om jezelf te rechtvaardigen.”

Een eeuw later zet Lenins dictatuur van het proletariaat die lijn door. Tegenspraak was niet mogelijk en volgzzaamheid werd geëist. Ook na de val van de Sovjet-Unie in 1992 is dat nog steeds zo. Krielaars: „Zo lijkt tot op de dag van vandaag vrijwel iedereen in Rusland een slaaf te zijn.” Het belangrijkste kenmerk van een Sovjet-mens is volgens Krielaars dan ook dat hem of haar geen ruimte voor zichzelf wordt gegund. „Beroofd van zijn individualiteit en daardoor niet in staat tot een betekenisvolle interactie met anderen, vereenzaamt hij, waardoor hij de perfecte onderdaan wordt in een dictatuur.” Hij citeert de Wit-Russische Nobelprijswinnaar Svetlana Alexijevitsj: „Wie uit een strafkamp komt, weet niet wat vrijheid is.”

Tweede Wereldoorlog

Wat het land bindt is de Tweede Wereldoorlog, de heldenmoed van de voorouders, die met hun opoffering de wereld hebben behoed voor het nazisme. Ook Poetin tapt uit dat vaatje als hij de oorlog met Oekraïne verklaart als een strijd tegen het kwaad, tegen het nazisme. „Bij afwezigheid van een

burgerlijke samenleving waarin overheid en burgers op democratische wijze samenwerken om orde en rechtvaardigheid in hun land te creëren is de oorlog het voornaamste wat de Russen met elkaar verbindt”, schrijft Krielaars.

Krielaars is een man die, als hij aan de reling uitkijkt over rivier en steden, onmiddellijk associaties heeft met schrijvers, schilders en muziek. Talloze namen dwarrelen door het verhaal, de trappen in Nizjni Novgorod doen hem denken aan de Potjomkintrappen in Odesa in de film van Eisenstein. Bij het havenkantoor van de stad Tsjeboksary waant hij zich in een romantisch liefdesdrama van regisseur Nikita Michalkov. En in Rybinsk vraagt hij zich af waarom daar niet een standbeeld staat van filmpionier Joseph Michael Schenck, die op 15-jarige leeftijd het antisemitisme in Rusland ontvluchtte en later medeoprichter was van 20th Century Fox. Het aantal verwijzingen naar kunstenaars, schilderijen, boeken en films is indrukwekkend, maar de talloze korte anekdotes leiden soms ook af van het verhaal dat hij wil vertellen.

Rivier van bloed verschijnt midden in de oorlog met Oekraïne. In een recent radio-interview vertelde Krielaars dat hij wilde onderzoeken wat Poetin bezielde om deze oorlog te beginnen. Daar wringt het wat, want het land waar Krielaars destijds doorheen reis-

Roxane van Iperen: Ik zie wat ik geloof. Big Tech als architect van de nieuwe werkelijkheid. Pluim, 94 blz. € 8,-
●●○○○

Maakt de nieuwe technologie ons echt tot andere mensen?

ESSAY Waarom wil de mens zijn verslaving aan *gadgets* verenigen met de wil om deze te overwinnen? Roxane van Iperen komt er niet uit.

Door **Ger Groot**

Vrolijk word je niet van het lezen van de verhandeling *Ik zie wat ik geloof* van de schrijver en columnist Roxane van Iperen, die dit jaar als essay van de Maand van de Filosofie verschijnt. Kinderen communiceren alleen nog maar met hun smartphone, zo constateert zij tientallen bladzijden lang. Iedereen leeft in zijn eigen bubbel, onze gedeelde wereld maakt plaats voor een werkelijkheid waarin ieder alleen maar ziet wat hij wil zien: van daar de titel van het essay. Achter de schermen wordt onze vrijheid gemanipuleerd door een handvol techbro's met het oog op eigen gewin. De gemeenschap is een markt geworden en slaapwandelen lopen wij collectief de fuik in van een nieuw soort slavernij.

Daar is ongetwijfeld iets van aan. Van Iperens essay leest als een samenvatting van wat dagelijks in columns, alarmerende artikelen en geleerde rapporten wordt geconstateerd. Maar, zo fluistert een tegenstem naarmate je verder in haar betoog vordert, dat is lang niet het hele verhaal. Nederland is ook verenigingsland nr. 1, wekelijks zingen honderdduizenden zich de longen uit het lijf in koren en musicals, de hulpvaardigheid op straat is nog steeds vele malen normaler dan huftergedrag en mensen zijn niet minder vriendelijk en belangstellend dan een paar decennia geleden.

Toch staan we volgens Van Iperen op de rand van een radicale cultuuromslag waarvoor ouderen (zoals, toegegeven, deze bespreker) het zintuig missen. Te vaak zien zij al die alarmerende symptomen als iets voorbijgaands of als een onschuldige variant op wat zij zich uit hun eigen verleden herinneren. „Wanneer ik ouders, leraren of zelfbenoemde experts in podcasts hoor verkondigen,” schrijft Van Iperen, „dat het urenlang 'verdwijnen' in een scherm als vorm van ontsnapping uit de werkelijkheid, eigenlijk niet zoveel anders is als wat wij vroeger deden, met televisie of film, sla ik nog niet mijn hoofd tegen het bureaublad.”

Op tweederde van haar essay lijkt Van Iperen echter te beseffen dat haar klaagzang misschien zelf lijdt aan wat ze anderen in haar titel verwijt en vooral ziet wat ze wil zien. Waarschijnlijk ligt het allemaal niet zo zwart-wit. Want ook al is op technologisch gebied dan 'de geest uit de fles', zo schrijft ze,

FOTO GETTY IMAGES

zou het niet mogelijk zijn „de algoritmen te laten functioneren niet ten koste, maar in dienst van de mens en menselijke relaties?”

Uitzichtloos

Dat is een goede vraag, maar hoe maak je die omslag als je de situatie eerst zo uitzichtloos hebt gemaakt als Van Iperen in het eerste deel doet? Nostalgie is daarbij geen goede raadgever, constateert ze terecht - om 'vroeger' een paar bladzijden verder niettemin onbekommerd tot voorbeeld te stellen: „Voorheen spiegelde je je aan anderen in een menselijk verlangen naar erkenning en belonging [...] Een overkoepelend idee van 'wij' dat soms veilig en soms verstiktend voelde, maar dat je kon bevragen en met inspanning steeds opnieuw kon vormgeven.”

Moeten we dus toch maar weer terug naar het verleden? Als dat al zou kunnen, dan nog blijft het essay steken in nogal oppervlakkige remedies. Een terugkeer naar „puublieke ruimtes [als] de plekken waar we elkaar ontmoeten en leeren verdragen”: dat is het meest concrete waar Van Iperen mee komt. Sportverenigingen, stadsparken, jeugdclubs, buurthuizen zouden in ere moeten worden hersteld als „pleinen van zichtbaarheid [die] draaien om wederkerige lijnen”. Ze moeten het in het eerste deel breed uitgesponnen onheil weten te keren. Intussen mag de macht van de techbro's al is op technologisch gebied dan 'de geest uit de fles', zo schrijft ze,

een boycot van Amazon, Uber, Google en Meta geen woord.

Zo pessimistisch als het eerste stuk van *Ik zie wat ik geloof* gestemd is, zo hooggestemd is het tweede - maar hoe je van de een naar de ander komt blijft een raadsel. Om dat plausibel te maken, kun je niet volstaan met gemakkelijk weglezende scènes uit het dagelijks leven, maar moet je onder de oppervlakte daarvan duiken. Hoe zit de mens in elkaar dat hij tegelijkertijd die twee kanten - willoze verslaving aan een wereld van technische *gadgets* en op hetzelfde moment de wil om die te overwinnen - in zich verenigt? Hoe tweeslachtig is de werkelijkheid die daar van het gevolg is? En wat doet de nieuwe technologie daarmee nu écht, maakt ze ons werkelijk tot andere mensen?

Dat soort vragen vergt meer van de lezer dan een aaneenschakeling van alarmerende anekdotes waar Van Iperen een meester in is. Het is wel wat je van een filosofisch essay zou mogen verwachten, ook in de beknopte vorm waartoe dat genre nu eenmaal veroordeeld is. Nu is *Ik zie wat ik geloof* een lang uitgesponnen doemcolumn geworden, met wat peptalk aan het eind. „De macht herpakken, het stuur overnemen en de ramkoers corrigeren die ons met filosofische tegelwijsheden wordt verkocht,” zo beschrijft Van Iperen tot slot haar toekomstperspectief, als of dat géén filosofische tegelwijsheden zouden zijn. „Die macht zit in het hernemen van onze menselijkheid.”

Wat u zegt. Ik sla nog niet met mijn hoofd tegen het bureaublad.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitsluitend voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

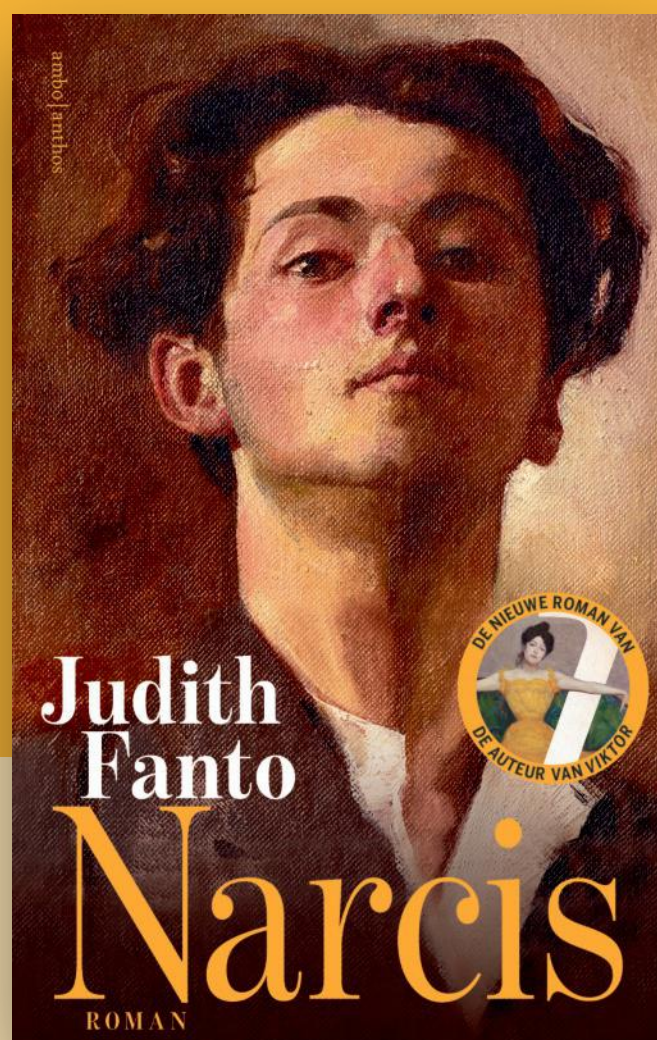
●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

VOOR JOU ALS ABONNEE

ambo | anthos uitgevers

DOWNLOAD TOT EN MET 30 APRIL DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement.
Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook
of scan de QR-code

nrc >